

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ve SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

Antik Metinler ve Arkeolojik,
Numismatik ve Epigrafik
Buluntular Işığında
Klazomenai'da Khyton Sorunu

Yüksek Lisans Tezi

Cumhur TANRIVER
(No :16)

Danışman : Doç. Dr. Hasan MALAY

İZMİR - 1989

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
Önsöz	III-IV
Kısaltmalar	V-VIII
Giriş	1-8
I.BÖLÜM KLAZOMENAI KENTİNİN GENEL TARİHİ	
A) Prehistorik Dönem	9-12
B) Yunan Kenti Olarak Klazomenai	13-21
C) Kentin Topografyası	22-29
II.BÖLÜM KHYTON SORUNU	30
A) XYTON Sözcüğünün Etymolojisi	31-35
B) Antik Metinlerde Khyton	36-49
C) Klazomenai Kazıları Işığında Khyton.	50-67
Dipnotlar	68-94
Küçük Buluntular Kataloğu	95-107
HARİTALAR	1-13
LEVHALAR	I-XVII
ŞEKİLLER	1-10

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda, birçok bilim adamının ilgisini çekmiş bir konu olan Klazomenai arazisindeki Khyton'un lokalizasyonu ve onun üzerinde kurulmuş olan yerleşimin tarih içerisindeki yeri sorununu aydınlatmaya çalıştık. Bunu yaparken; antik metinlerden ve epigrafik buluntulardan sağlanan bilgileri, 10. yılını doldurmakta olan Klazomenai kazılarında bugüne kadar saptanan arkeolojik ve numismatik verilerle tamamlamaya ve tüm veriler arasında bir ilişkiler zinciri oluşturmaya gayret gösterdik.

Çalışmayı sunmadan önce, yetişmemde çok emeği geçen, beni bu konuya yönelten ve tez çalışmalarımı usanmadan kontrol eden ve yöneten değerli Hocam, Sayın Doç.Dr. Hasan MALAY'a teşekkürlerimi ve en derin şükran duygularımı sunmayı onurlu bir görev sayarım.

Yayınlanmamış tüm kazı malzemesini ve dökümanını önüme seren, yardımlarını, ilgilerini ve değerli görüşlerini hiçbir zaman esirgemeyen Sayın Hocam Prof.Dr. Güven BAKIR'a en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Bu arada, çalışmalarım sırasında değerli yardımlarını esirgemeyen Sayın Hocam Prof.Dr. Tomris BAKIR'a da teşekkür etmek isterim.

Ayrıca, fotoğrafları hazırlayan Uzman Haluk Sağlamtemir'e ve çeşitli yardımlarını gördüğüm Gürcan Polat ve İsmail Gezgin'e de teşekkür ederim.

İZMİR 1989

Cumhur Tanrıver

KISALTMALAR

- AEphem : 'Αρχαιολογική Έφημερίς
- AJA : American Journal of Archaeology
- A.J.P. : American Journal of Philology
- Akurgal, Eski İzmir I : E. Akurgal, Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı, Ankara 1983.
- AM : Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
- AnatSt : Anatolian Studies
- Ath.Ago. XII : The Athenian Agora Volume XII, Black and Plain Pottery, Princeton 1970.
- ATL : B.D. Meritt, H.T. Wade-Gery ve M.F. McGregor, The Attic Tribute Lists I-IV, Cambridge/ Mass. 1939-1953.
- Bakır, Klazomenai 1981 : G.Bakır, " Urla/Klazomenai Kazısı 1981 Yılı Çalışmaları Raporu" IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara 1982.

- Bakır, Klazomenai 1982 : G.Bakır, "1982 Yılı Urla/Klazomenai Kazısı Sonuçları Hakkında Rapor" V. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara 1983.
- Bean, Aegean Turkey : G.E. Bean, Aegean Turkey, An Archaeological Guide, London 1967².
- Bengtson, Griechische Geschichte : H. Bengtson, Griechische Geschichte, von den Anfaengen bis in die Römische Kaiserzeit, München 1965³.
- BMC Ionia : B.V. Head, Catalogue of Greek Coins of Ionia in the British Museum, London 1880.
- BSA : The Annual of the British School at Athens
- Bull.épigr. : J. ve L. Robert, Bulletin épigraphique
- Cadoux, Ancient Smyrna : C.J. Cadoux, Ancient Smyrna, A History of City from the Earliest Times to 324 A.D., Oxford 1938.
- CAH : The Cambridge Ancient History
- CHI : The Cambridge History of Iran
- CIG : A. Boeckh, Corpus Inscriptionum Graecarum I-IV, Berlin 1825-1859.
- Cook, AEpheh 2 (1953-54) : J.M. Cook, "The Topography of Klazomenai" AEpheh 2 (1953-54), 149-157.

- CRAI : Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres
- Dennis, JHS 4 (1883) : G. Dennis, "Two Archaic Greek Sarcophagi, Recently Discovered in the necropolis of Clazomenae " JHS 4 (1883), 1-22.
- DTCFD : Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
- EA : Epigraphica Anatolica
- FGH : F. Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker
- Head, Historia Numorum : B.V. Head, Historia Numorum, Oxford 1887.
- HÜEFD : Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
- I.G. : Inscriptiones Graecae I-XIV, 1873 - 1890.
- Insch.v.Eryth. : H. Engelmann ve R. Merkelbach, Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai I-II (IK 1-2), Bonn 1972-1973.
- Ist.Mitt. : Istanbuler Mitteilungen
- JHS : Journal of Hellenic Studies
- Klio : Beiträge zur Alten Geschichte, Leipzig 1904-1944, Doğu Berlin 1958-.
- Labahn : I. Labahn, De Rebus Clazomeniorum, Greifiswald, 1875.

- Magie, Roman Rule, : D. Magie, Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ, Princeton-New Jersey, 1950.
- Merkelbach, Dekret für Klazomenai, : R. Merkelbach, "Das attische Dekret für Klazomenai" ZPE 5 (1970), 32-36.
- M Khron : Μικρασιατικά Χρονικά
- Praktika : Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
- RAHAL : Revue des Archéologues et Historiens d'Art de Louvain
- RE : Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, 1893-.
- REG : Revue des études grecques
- Sakellariou, Migration : B.M. Sakellariou, La Migration Grecque en Ionie, Athens 1958.
- SIG : W. Dittenberger, Sylloge Inscriptionum Graecarum I-IV, Leipzig 1915-1924 ve Hildesheim 1960.
- ZPE : Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

GİRİŞ

İon kolonistlerinin kentlerini kuracakları yerleri seçerken gösterdikleri titizliğe uygun olarak, Klazomenai kenti de deniz tarafından korunan, ayrıca Ege Dünyası ile ilişkileri kolaylaştırabilecek doğal bir limana da sahip olan bir yarımadanın üzerinde kurulmuştur. Bu yarımada İzmir Körfezi'nin güney sahilinde, Urla'nın İskele diye bilinen kesiminde yer almaktaydı. Ancak, bu yarımadanın etrafını çeviren deniz zamanla dolmuş ve bugün artık burası yarımada özelliğini kaybetmiştir (Bk.Har.'1).

Kentlerini kurdukları bu yerde dört yüz yılı aşkın bir süre refah içinde yaşayan Klazomenailılar, İ.Ö. 499 yılında başlayan İonia Ayaklanması'nın Persler tarafından kanlı bir şekilde bastırılması ile, yalnız öteki Batı Anadolu kentlerinde olduğu gibi karanlık bir döneme girmekle kalmamışlar, aynı zamanda yıllardır yaşadıkları kenti de terkederek, anakaradan yaklaşık 500 m. açıkta bulunan adaya (bugün Karantina Adası) yerleşmişlerdir. Bundan sonraki dönemlerde Klazomenai şehri bir ada-kenttir (νήσοσ Κλαζομεναί). Bununla birlikte, kentin şüphesiz önceden

de sahip olduğu Erythrai yarımadasını Anadolu'ya bağlayan kıstağın kuzey kısmındaki fazla geniş olmayan arazi ile, körfezde yer alan 6 (Strabon, XIV.I.36'da 8) küçük adayı da elinde tuttuğu bilinmektedir. (Bk. Har. 2).

Bu coğrafi konumun ulaşımında sağladığı kolaylıkla, Klazomenai 17. yüzyıldan itibaren Avrupalı gezginler için ilgi çekici bir merkez olmuştur. Kenti ilk ziyaret edenlerden biri olan B. Randolph, hem Karantina Adası'nda gördüğü kalıntılardan, hem de antik dönemde Klazomenai'in adalarından biri olan Uzunada'da gördüğü tapınak kalıntısından sözeder (The Present State of the Island in the Archipelago (or Arches), Oxford 1687, s. 64-65). 1764 yılında kenti ziyaret eden R. Chandler, adada gördüğü kalıntıların yanısıra, Karantina Adası'nı anakaraya bağlayan antik yolun (χῶμα) o günkü durumunu da anlatır. (Travels in Asia Minor, Oxford 1775, s.88 ve dev.). 19. yy.'ın sonlarına doğru, Klazomenai'in ünlü pişmiş toprak lahitlerini yeni yeni tanımaya başlayan Avrupalı bilim adamlarından G.Dennis buraya geldiğinde, bir yandan bu lahitlerle ilgili araştırmalar yaparken, diğer yandan kendini kentin ilginç topografik sorunlarına dalmaktan kurtaramaz (Dennis, JHS 4 (1883), s.1-22). Bu sorunların çekiciliği, Dennis'ten yaklaşık 70 yıl sonra J.M.Cook'u da Urla civarına getirir (Cook, AEphem. 2 (1953-54), s.149-157). Bu arada, W. Gell de Klazomenai'da bir süre çalışıp, Karantina Adası'ndaki kalıntıların eksik de olsa bir dökümünü yapmıştır (A.M. Woodmark, " Some Note-Books of Sir William Gell.

Part II." BSA 28 (1926-27), s.107,117, 127).

Kenti en son ziyaret eden araştırmacı, Anadolu'nun bir çok yerinde yaptığı çalışmalarla tanınan G.E.Bean'dir. Bean, kentte görülebilen kalıntıların hemen hemen tümünü inceleyerek bunları bir plana geçirmiştir (Aegean Turkey, London 1967 (2. bas.), s. 128-136).

Görüldüğü gibi, 17. yy.'dan beri birçok gezgine uğrak yeri olan Klazomenai'da ilk kazılar, 1921-1922 yıllarında, Yunanlı arkeolog G.P.Oikonomos tarafından yapılmıştır. Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edildiği yıllarda, iki sezon sürdürölen bu kazı çalışmaları sırasında, anakarada Monastrakia adı verilen yerde (Bk. Har. 3 (1)) 80 kadar pişmiş toprak lahit ile çok sayıda başka türde mezar; Karantina Adası'nda (eski adı H. Ioannis) ise antik bir yolun bir kısmı ile Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir mozaik ele geçirilmiştir (Bk.Praktika 1921, s. 63-74 ve Praktika 1922, s.34).

Kentte ilk bilimsel kazılar, ancak 1979 yılında başlatılabilmıştir. Güven Bakır başkanlığında sürdürölen kazı çalışmaları halen devam etmektedir. Anakarada çeşitli noktalarda 10 yıldır sürdürölen bu çalışmalarla, Klazomenai'nin çeşitli dönemlerine ait kent dokuları ile mezarlıklar ortaya çıkarılmıştır.

Liman Tepe'de (Bk. Har. 3 A) 1979-81 ve 1983 yıllarında yapılan çalışmalarda, burada İ.Ö. 3000 yıl kadar erkene giden ve Ege Dünyası ile yoğun ticari ilişki içer-

sinde olan prehistorik bir yerleşimin varlığını ortaya koymuştur. Feodal bir yöneticinin kalesi görünümündeki yerleşime ait surun bir kısmı ile bu surun koruduğu binalardan bazıları da ortaya çıkarılmıştır.

Öte yandan, Liman Tepe'nin güneybatısındaki bir alanda (M. Gül Tarlası; Bk. Har. 3 B) yapılan çalışmalarda, İon Kenti Klazomenai'in kuruluş yıllarına ait seramik buluntular ele geçmiştir. Ayrıca, bu alanda yerleşimin kesintilerle de olsa İ.Ö. 4. yy. içlerine kadar sürdüğü de saptanmıştır. Bu alanın batısında yer alan ve H.Balaban Tarlası olarak bilinen kesimde yapılan çalışmalar ise, kentin bu kısmında yerleşimin İ.Ö. 7. yy.'ın başlarından İ.Ö. 6. yy.'a kadar sürdüğünü göstermiştir. (Bk. Har. 3 D). Burada, yaklaşık olarak İ.Ö. 600 tarihinde bir arazi tesviyesinin yapıldığı ve elde edilen bu düz arazinin yoğun bir yerleşmeye sahne olduğu anlaşılmıştır. Bu arkaik tabakanın üzerinde, İ.Ö. 4. yy.'ın ilk yarısına tarihlenen zayıf bir tabaka daha saptanmıştır.

Bu arada, Akropolis olarak bilinen tepenin güney yamacında (Bk. Har. 3 F) , İ.Ö. 6. yy.'ın sonunda inşa edildiği anlaşılan sur duvarının hemen yanında yer alan, 6. yy. boyunca faaliyet göstermiş bir seramik atelyesinin büyük bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Burada yapılan çalışmalarda, olasılıkla Perslerin İonia İhtilali sırasındaki saldırılarına ait bir tahrip tabakası da ele geçirilmiştir.

Yıldız Tepe'nin güneyinde ve Kalabak'ta (Bk. Har.

3 (2 ve 3)) sürdürülen kazılarda ise, kentin çeşitli dönemlerinde kullanılmış mezarlıklar saptanmıştır. Bu mezarlıklarda, özellikle geç geometrik ve arkaik çağlara ait çeşitli türde mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Bunların içinde, Klazomenai 'ın ünlü pişmiş toprak lahitleri ile amphora mezarlar en büyük grubu oluşturmaktadır.

Son iki yıldır Karantina Adası'nda da kazı çalışmaları yapılmaktadır. Henüz çok yeni olan bu çalışmalar, klasik dönem Klazomenai'ının bu adada yer aldığını belirten antik yazarların arkeolojik verilerle de doğrulanması bakımından önem taşımaktadır (Bk. Har. 3 E). Nitekim, adadaki kazılarda ve yüzey araştırmalarında, çok sayıdaki İ.Ö. 4. yy. seramiğinin yanı sıra İ.Ö. 5. yy.'a da ait birkaç parça seramik ele geçirilmiştir. Bu erken buluntuların yanında, adanın doğu sahilinde yapılan çalışmada İ.S. 5. yy.'a tarihlenen bir yapıya ait taban mozaïği de ortaya çıkarılmıştır.

Liman Tepe'nin hemen güneyinde yer alan bir alanda (F.Gül Tarlası) yapılan kazı ise, bu çalışmamızı doğrudan ilgilendiren ilginç buluntular vermesi nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır.(Bk. Har. 3 C). 1979-83 ve 1985-87 yıllarında burada yapılan çalışmalarda, arkaik Klazomenai kentinin üzerine oturmuş olan planlı bir geç klasik dönem yerleşimi ortaya çıkarılmıştır. Bu dönemde, yani klasik çağda Klazomenailılar'ın adada oturdukları bilindiğine göre; acaba anakarada yer alan, birbirini dik açılarla kesen sokaklar ve en az altı evden oluşan adalarla (= insu-

lae) meydana getirilmiş bu düzenli kentin sakinleri kimlerdir ? Çalışmamızda, cevap arayacağımız sorulardan biri budur.

Öte yandan, bazı antik kaynaklarda ve Atina'da ele geçen bir yazıtta, Klazomenai arazisinde yer alan Χυτόν (ya da Χύτρον, Χύτροιον) isimli bir mevkiden (τόπος) ve burada, kentten fikir ayrılığının şiddetlenmesi sonucu ayrılan bir grup Klazomenaili tarafından kurulmuş olan bir yerleşim yerinden bahsedilmektedir. Antik kaynaklardan, bu konu hakkında derlenen bilgiler kısaca şöyle özetlenebilir:

Strabon, Khytrion'un (sic) Hypokremnos ile Klazomenai arasında yer alan, bir zamanlar Klazomenai kentinin kurulmuş olduğu bir mevki (τόπος) olduğunu belirtmektedir (XIV.I.36). Ephoros ise, Klazomenai'dan ayrılanların anakarada Khyton (sic) adı verilen yere yerleştiklerini belirtir (XIX, Kitap; Bk. Stephanos Byzantios, s.v.). II. Bölümde ayrıntısıyla anlatılacağı gibi, oligarşi yanlısı olarak nitelenen bu insanların Khyton'a, kesin olarak İ.Ö. 387 tarihinden önce yerleştikleri bilinmektedir. Öte yandan, Aristoteles iki bölgeyi kentlere örnekler verirken Klazomenai'dan da bahsetmekte ve ada halkı ile Khytron' da (sic) oturanların (οἱ ἐπὶ Χύτρον) anlaşamadığını vurgulamaktadır (Pol.,V.2,12). Nitekim, Atina'da ele geçen bir dekret bu anlaşmazlığın ulaştığı boyutları açıkça ortaya koymaktadır (Bk. Insch.v.Eryth. II, no.502). Yerleşimin, erken dönemlerine ait olan bu bilgilerin ötesinde, tarihi ile ilgili başka birşey bilinmemektedir.

Yıllardır birçok araştırmacı tarafından, antik metinlerden sağlanan bu kısıtlı bilgiler ışığında aydınlatılmaya çalışılmış olmasına rağmen, gerek Khyton'un lokalizasyonu, gerekse kelimenin etymolojisi konusundaki belirsizlikler hala sürmektedir. Şimdi bu konu ile ilgilenen araştırmacıların görüşlerini kısaca gözden geçirelim:

A.Boeckh, Khytrion ile Klazomenai kentinin farklı yerlerde olduğunu vurgulayarak, onu Kelisman'a (Kilisman) yerleştirir (CIG II, s. 627-28). G.Dennis ise antik kap isimlerinden biri olan χύτρα'dan türedigine inandığı Khytrion adındaki mevkiyi, Strabon'un ifadesinden (XIV.I.36) yola çıkarak, Urla İskelesi'nin birkaç mil güneybatısında yer alan killi, kayalık tepeciklerin arasında arar (JHS 4 (1883), s. 21-22). Ancak, lokalizasyonu sağlayacak arkeolojik kanıtlar bulmada başarılı olamaz. Klazomenai lahitle-ri konusunda bir çalışma hazırlayan A.Joubin, Khytrion'u Urla'ya lokalize eder (de Sarcophagis Clazomeniis, s.3-4 (non vidi)). B.D. Meritt ve arkadaşları, Plinius'un " Clazomenae, Parthenie et Hippi, Chytōporia (ya da Chytrophoria) appellatae " (N.H. V.117) şeklindeki ifadesini Khyton = adayolu olarak yorumlayarak, onu adayolunun anakara tarafındaki bitimine yerleştirirler (ATL I, 503-504; Bk. burada Har. 10). Klazomenai topografyası hakkında kapsamlı bir makale yazan J.M. Cook ise, bu lokalizasyonu ve ismin Khyton olarak benimsenmesini kesin olarak reddeder ve çok da eksiksiz olmayan kendi yüzey araştırmasının verilerine dayanarak, Khytrion'u Urla'nın batısındaki düzlüğün kuzey kısmına yerleştirir (Bk. Har. 12). Cook

ayrıca, burada toplu değil, aksine dağınık bir yerleşimin olduğu kanısındadır (Cook, AEphem.2 (1943-54),s.155-57).

Bu tez çalışmasında, yukarıda da değinildiği gibi problemlili bir konu olan Khyton ve burada kurulmuş olan yerleşimin lokalizasyonu sorunu ile, bu yerleşimin kendi tarihi, son yıllarda Urla'nın İskele Manallesi'nde yapılan kazılarda ele geçen arkeolojik verilerin yardımıyla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken, kuşkusuz antik metinler irdelenmiş, tarihi bilgiler ile arkeolojik veriler arasındaki uyum ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öte yandan, Xυτόν kelimesinin kendisinden çıkarılabilecek ipuçları da değerlendirilmiştir.

Çalışmada, ilk önce Klazomenai'in genel tarihinin verilmesi, Khyton'daki yerleşimin bu tarihi sürecin hangi noktasında yaşadığının anlaşılması amacına yöneliktir. Ayrıca, lokalizasyon için Klazomenai'in yakın çevresinin bilinmesinin de yararlı olacağı düşünülmüştür.

Bu çalışmanın, hem George E. Bean'in " Bu, antik devir topografisi ile ilgilenen herkesin sık sık karşılaşabileceği türden bir problemdir " sözleriyle nitelendirdiği Khyton'un lokalizasyonu sorununu, hem de buradaki yerleşimin genel tarihini, eldeki veriler çerçevesinde aydınlatacağı kanısındayız.

I.BÖLÜM

KLAZOMENAI KENTİNİN GENEL TARİHİ

A) PREHİSTORİK DÖNEM

Hernekadar Pausanias " Klazomenai ve Phokaia şehirleri, İonlar Asya'ya gelmeden önce henüz iskân edilmemişlerdi"¹ şeklinde bir ifade kullanmakta ise de, Klazomenai antik kentindeki yerleşimin çok daha eski tarihlerde başladığı, son yıllardaki arkeolojik kazılarla kesin olarak saptanmıştır.

G.P. Oikonomos'un 1921 ve 1922 yıllarında kentte yaptığı kazılarda ele geçen² ve Atina Millî Müzesi'ne götürülen buluntular arasında yer alan 25 parça Myken seramiğinin, gerçekten de Klazomenai'dan mı geldiği sorusu, uzunca bir süre bilim dünyasını meşgul etmiştir. Ancak 1950 yılında, E. Akurgal Liman Tepe'nin üzerinde bir höyüğün bulunduğunu ileri sürdükten sonra³, bazı bilim adamları Myken - Batı Anadolu ilişkilerini incelerken Klazomenai'ı da gözönüne almaya başlamışlardır⁴.

Öte yandan, Liman Tepe üzerinde 1979 yılında başla-

yan arkeolojik kazılar, en erken yerleşimi Troia I ile çağdaş bir höyüğün varlığını kesin olarak ortaya koymuştur⁵ (Bk. Har. 4). 1979-81 yıllarında höyükte yapılan kazılarda, Erken Bronz Çağı'nda burada yer alan, müstahkem bir yerleşimi işaret eden buluntular gün ışığına çıkarılmıştır. Bu erken yerleşim, Ege Dünyası'nda en erken örneğini Khalandriani'de gördüğümüz⁶, at nalı şekilli kulelerle desteklenmiş bir sur ile korunmaktadır⁷. Klazomenai'da, bu sura ait duvarın bir kısmı ile, bir kulenin büyük bir kısmı ortaya çıkarılmıştır⁸. Ortada yer alan kerpiç bir çekirdek ile, bu asıl oluşumu koruyan tuğla şekilli taşlarla örülmüş bir kaplama duvarı ve bu iki kısmın arasının iri dere taşları ile doldurulmasıyla oluşturulmuş olan ve yukarı doğru daralan kule, kalın ana duvara dayanmaktadır⁹. Yaklaşık 3.5 m. yüksekliğinde korunmuş olan bu ana duvara ve kuleye temel seviyesinden yaslanan ve Troia I seramiği içeren tabaka, bu surun en geç Troia I döneminde yapıлып kullanıldığını göstermektedir¹⁰. Bu surun korumakta olduğu alanda, hiç değilse birinin sütunlu bir hol olduğu anlaşılan ve en az iki odadan oluşan büyük bir yapının bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı da, içinde ele geçen seramik buluntulara dayanarak sur ile aynı evreye, yani Troia I dönemine tarihlenmektedir¹¹.

Klazomenai'daki bu prehistorik yerleşimde, Troia II-V dönemleri de zayıf da olsa temsil edilmektedir. Bu dönemlere ait mimarî tabakalara rastlanmamış ise de, bir çöp çukurunda ele geçen seramikler bu dönemin varlığına işaret etmektedir¹².

İ.Ö. II. binde. eski sur terkedilerek, yerine yeni bir duvar inşa edilmiş ve böylece yerleşim daha da genişletilmiştir. Bu sura ait kyklopiik temel duvarının bir kısmı, erken surun güneyinde ortaya çıkarılmıştır¹³. Bu arada, eski sur duvarı ve at nalı şeklindeki kulenin de bir platform durumuna getirildiği saptanmıştır¹⁴. Öte yandan, höyükte Troia VI döneminin dört evreyi içerdiği ve bu tarihlerde burasının yoğun bir yerleşime sahne olduğu anlaşılmıştır¹⁵. Aynı kazılarda, bu yoğun yerleşimi gösteren kent dokusundan bazı mekanlar ve bir çömlekçi fırını ortaya çıkarılmıştır¹⁶.

Klazomenai'daki kazı çalışmaları sırasında ele geçen çeşitli ithal seramikler¹⁷, yerleşimin diğer merkezlerle olan ticari ilişkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Ele geçen Orta Minos II B (İ.Ö. 1800-1700) dönemine ait Kamares üslubundaki kapalı bir kap parçası¹⁸ ile Orta Hellas II (İ.Ö. 1800-1700) dönemine ait mat-boyalı seramik parçası¹⁹; buranın daha Orta Bronz Çağı'nda, Kıta Yunanistanı ve Girit ile ticari ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır²⁰. Öte yandan, yerleşimde Geç Hellas I-IIA (İ.Ö. 1550-1450)²¹ ile Geç Hellas III C:1 (İ.Ö. 1230-1125)²² dönemleri arasına ait Myken seramikleri de ele geçmiştir. Bunların içinde en büyük grubu Geç Hellas III A:2g (İ.Ö. 1375-1300) ve III B (İ.Ö. 1300-1230) kaplarının oluşturması, Troia'dan farklı olarak kentin bu dönemde Yunanistan'la girdiği yoğun ticaret ilişkisini ortaya koyması bakımından önemlidir²³. Liman Tepe'de yer alan bu İ.Ö. II. bin yerleşimi, büyük olasılıkla bir Myken kolo-

nisinden çok, Myken dünyası ile sıkı ilişkiler kurmuş bir yerel pazar olmalıdır²⁴.

Liman Tepe'deki yerleşimin hangi nedenle ve hangi tarihte terkedildiği bugün için karanlıktadır. Ancak, burada şimdiye kadar Geç Hellas III C:2 (İ.Ö. 1100-1050; Sub-Myken) seramiklerinin ele geçmemesi²⁵; belki de İ.Ö. 1100 tarihlerinde yerleşimin son bulduğunu göstermektedir.

C) YUNAN KENTİ OLARAK KLAZOMENAI

Pausanias'ın (VII.III,8-9)²⁶ " (Asya'ya) gelen İonlar'ın etrafta amaçsızca dolaşan bir kısmı, Parphoros²⁷ adında bir Kolophonlu'yu kendilerine önder olarak alırlar ve İda Dağı eteklerinde bir şehir kurarlar. Fakat, kısa bir süre sonra buradan ayrılırlar ve İonia'ya geri dönerek Kolophon arazisinde Skyppion'u kurarlar. Daha sonra, Kolophon arazisini de kendi istekleri ile terkederek bugün de hala sahip oldukları toprakları ele geçirirler ve anakarada Klazomenai kentini kurarlar." şeklindeki ifadesinden, Klazomenai kentinin İon kolonizasyonunun başladığı yıllarda değil, bazı bilim adamlarının da kabul ettiği gibi, daha geç bir tarihte kurulduğu anlaşılmaktadır. Anlaşılan, Klazomenai'nin kurucuları Anadolu'ya geldiklerinde, kendilerine sürekli yerleşecek bir yer bulmak amacıyla Batı Anadolu'da uzun bir süre dolaşmışlar ve bu nedenle kentlerini kurana kadar epey zaman kaybetmişlerdir. Bu arada, Kolophon kenti çoktan kurulmuş ve hatta başka şehirlerin kurulmasına da yardım etmeye başlamıştır²⁸. Büyük olasılıkla Pausanias'ı (ya da onun bilgi aldığı kaynakları) yanıltan unsur da²⁹, bu geç kuruluş tarihinden dolayı kentin uzunca bir süre boş kalmış olmasıdır.

Klazomenai kentinin kuruluşu için bilim adamları çeşitli tarihler önermektedirler. M.B. Sakellariou İ.Ö. 11. yy.³⁰ ve C.J. Cadoux İ.Ö. 1050-1000³¹ gibi erken tarihleri önerirken; D. Magie, İ.Ö. 8. yy.'ile en geç öneriyi getirmektedir³². J.M. Cook ise, kentte protogeometrik seramiklerin ele geçmiş olduğunu belirtmekle beraber³³, kuruluş tarihi olarak İ.Ö. 9. yy.'ı uygun görür³⁴. Ancak, Oikonomos'un kazılarında ele geçen seramik bir yana³⁵; son yıllarda kentte yürütülen kazılarda bulunan Protogeometrik Dönem seramikleri, kuruluşun Magie ve Cook'un önerdikleri tarihlerden daha önce gerçekleştiğini gösterir niteliktedir (Bk. Kat.No. 1 ve 2, Şek. 1)³⁶. Öte yandan, bugüne kadar gerek kazılarda, gerekse yüzey araştırmalarında Geç-Protogeometrik Dönem'den daha önceye tarihlenebilecek İon seramiğinin ele geçmemiş olması, kentin büyük olasılıkla İ.Ö. 10. yy.'ın ikinci yarısında kurulmuş olduğunu göstermektedir.

İonia Birliği'nin³⁷ 12 üyesinden biri olan Klazomenai³⁸ kentinin ilk sakinlerinin çoğunluğunu, Pausanias'a³⁹ göre Kleonai'lılar⁴⁰ ve Phlious'lular⁴¹ oluşturmaktadır. Öte yandan Strabon, kurucuların Paralos önderliğindeki İonlar olduğunu belirtirken⁴²; Marmor Parium'da diğer İonia şehirleri ile birlikte, Klazomenai'ın da kurucusu olarak Kodros oğlu Neleus Zikredilir⁴³.

Kurucuları kim olursa olsun; Klazomenai kenti, VII ve VI. yy.'larda bilimde ve kültürde en görkemli dönemini yaşayan İon Uygarlığı'nın bir unsuru olmuştur. Ayrıca,

Klazomenailılar'ın da öteki İonia kentleri gibi VIII-VI. yy.'lar arasındaki " İon Yayılımı " hareketine katıldıkları ve koloniler kurdukları bilinmektedir⁴⁴. Örneğin, İ.Ö. 654 yılında kurulduğu kabul edilen Abdera bir Klazomenai kolonisidir⁴⁵. Bunun dışında Klazomenai, Miletos ile beraber Kardias'ı⁴⁶ ve birkaç başka İonia kenti ile beraber de Naukratis'i kurmuştur⁴⁷.

Kentte 1979 yılından beri yürütülen kazılar, geometrik ve arkaik dönemin Klazomenai kenti hakkında önemli bilgiler vermektedir. Anakarada çeşitli noktalarda yapılan kazılarda, çok küçük alanlarda da olsa geometrik yerleşime ait tabakalar ele geçirilmiştir⁴⁸. Öte yandan, Yıldız Tepe ve Kalabak nekropolislerinde de, özellikle geç geometrik döneme ait kremation türde mezarlar ortaya çıkarılmıştır⁴⁹: F. Gül Tarlası'nda ortaya çıkarılan ve İ.Ö.700/670'e tarihlenen kalın bir yangın tabakası, Lydia kralı Gyges döneminde Sardis'i ele geçiren ve sonra da İonia kentlerine saldırılar düzenleyen Kimmerler'in⁵⁰ saldırısı ile açıklanabilir. Bu saldırıdan bir süre sonra ise kent, İ.Ö. 600 yılında Smyrna'yı tahrip eden Lydia kralı Alyattes'in⁵¹ saldırısına uğrar. Ancak, Lydialılar, Klazomenailılar'ın kentlerini başarıyla savunmaları karşısında, Smyrna zaferinin aksine burada hezimete uğrarlar⁵².

İ.Ö. 546 yılı ile birlikte, tüm Batı Anadolu kentleri gibi Pers kralı Kyros'un egemenliği altına giren Klazomenai kenti Pers egemenliğinden fazla etkilenmez⁵³. Bu dönemde Klazomenai'ın, bir tarafında kanatlı domuz figürü,

öbür tarafında quadratum incusum bulunan elektron staterler basacak kadar zengin olduğu bilinmektedir⁵⁴.

İ.Ö. 499 yılında başlayan " İonia İhtilali " ⁵⁵, tüm Batı Anadolu ile birlikte Klazomenai'ın da tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Perslerin sert bir şekilde cevap verdikleri bu isyan hareketinin sonrasında, İonia'nın, eski parlak günlerinin aksine karanlık bir döneme girdiği bilinmektedir. Bu isyan hareketi sırasında Klazomenailılar " Pers korkusu yüzünden adaya geçerler " ⁵⁶. Bu korku olasılıkla, kentin üzerine yürüyen Otanes ve Artaphernes komutasındaki Pers ordusundan kaynaklanmaktadır⁵⁷. Nitekim, anakarada yürütülen kazılarda bu saldırı ile ilişkili olabilecek tahrip tabakaları saptanmıştır⁵⁸. Öte yandan kazılarda ve yüzey araştırmalarında, anakarada İ.Ö. 5. yy. içerisinde tarihlenebilecek hiçbir buluntunun ele geçmemiş olması; Perslerin saldırısı ile kentin terkedildiğini ve Pausanias'ın da belirttiği gibi⁵⁹, halkın adaya taşındığını göstermektedir⁶⁰. Bu tarihten sonra kentin yeri, anakaranın hemen önünde uzanan bugünkü Karantina Adası'dır (Bk. Har. 8 ve 9; Lev. I) ⁶¹.

Kuruluşundan bir süre sonra Atina İmparatorluğu'na dönüşen Attika-Delos Deniz Birliği içerisinde yer alan Klazomenai, Peloponnesos savaşı sırasında yaklaşık 1.5 talent vergi ödemektedir⁶². Kentin Atina ἀρχή' si altında bulunduğu bu dönemde, hem Fenike hem de Attik standartta gümüş sikke bastığı bilinmektedir⁶³. Ancak İ.Ö. 5. yy.'da Attik standart yavaş yavaş Fenike standardının yerini almaktas

dır⁶⁴. Bu standart değişimi, Klazomenai'in siyasi alanda olduğu gibi ekonomik alanda da Atina'ya bağımlı olduğunu gösterebilir⁶⁵.

İ.Ö. 413 yılındaki Atina'nın Sicilia bozgunundan⁶⁶ hemen sonra Klazomenai da, birliğe bağlı birçok kent gibi isyan eder ve birlikten ayarılır. Bu isyanda önemli rolleri olduğu anlaşılan oligarkhlar, anakaraya geçerek Πολίχνη adındaki yeri tahkim ederler ve muhtemel bir savaşa hazırlanırlar⁶⁷. Bu arada, Atina'da da oligarkhlar yönetimi ellerine geçirmişlerdir⁶⁸. Fakat bu durum fazla uzun sürmez ve Atinalılar İ.Ö. 411 yılında, tüm birliği saran isyanı bastırırlar⁶⁹. Kendi kentlerinde de demokrasiyi tekrar kurmak için çalışan Atinalılar⁷⁰, Polikhne'yi ele geçirerek buraya sığınmış olan halkı adadaki Klazomenai kentine geri götürürler. İsyanın ele başları ise Daphnous adındaki başka bir yere sığınırırlar⁷¹. Bu başarısız isyan girişiminden kısa bir süre sonra, Spartalı nauarkh Astyokhos, yirmi gemi ile Klazomenai açıklarına gelerek, adada oturan Atina yanlılarına Daphnous'a taşınmalarını ve Sparta'yı desteklemelerini emreder. Ama adadakilerin bunu kabul etmemeleri üzerine kente saldırır. Ancak, kuvvetli bir rüzgar yüzünden adayı ele geçiremez. Rüzgar onun gemisini Kyme ve Phokaia tarafına sürükler. Böylece, Perslerin İonia yöneticisi Tamos'un da onaylamış olduğu "adadaki Klazomenailılar'ı Sparta'nın mütefiki yapma" operasyonu suya düşmüş olur⁷².

Atina'da ele geçen İ.Ö. 387 yılına ait bir dekret, oligarkhların tekrar anakaraya geçerek Xυτόν'da bir yerleşme

şim kurduklarını ve ada-kent halkı ile çatışmaya başladıklarını ortaya koymaktadır⁷³. Bu dekretle ayrıca, Klazomenai'in birliği tekrar güçlendirmeye çalışan Thrasyboulos'un koymuş olduğu εἰκοστή'nin⁷⁴ dışında başka vergi vermeyeceği de karar altına alınmaktadır. Nitekim, deniz birliğini tekrar kurmaya çalışan Atinalılar'ın bu amaçla başka kentlere de bazı imtiyazlar verdikleri bilinmektedir⁷⁵.

İ.Ö. 387/6 yılında imzalanan "Kral Barışı"⁷⁶ (Antalkidas Barışı) ile Klazomenai ada-kenti Büyük Kral'ın egemenliği altına girmektedir⁷⁷. Böylece, kent in Atina'ya yaklaşık yüz yıllık siyasal bağımlılığı sona ermiştir. Artakserkses II'nin hükmetmek istediği iki adadan biri olması, olasılıkla Klazomenai'in Smyrna Körfezi'ndeki stratejik konumundan kaynaklanmaktadır⁷⁸. Bu barıştan kısa bir süre sonra başlayan satrap isyanları, Batı Anadolu'da yeni bir kargaşa dönemine yol açar⁷⁹. Bu sırada, Klazomenaililer da Smyrna Körfezi'nin kuzey tarafında Leukai kentini kurarlar (Bk. Har. 2)⁸⁰.

İ.Ö. 334 yılındaki Granikos Savaşı⁸¹ ile Batı Anadolu'daki Pers egemenliğini sona erdiren Büyük Aleksandros'un, öteki kentlerde olduğu gibi Klazomenai'da da bazı imar faaliyetlerine önderlik ettiği bilinmektedir⁸². Pausanias'a göre, Aleksandros adayı anakaraya bağlayan bir yol yaptırarak onu bir yarımada durumuna getirmeyi planlamıştır⁸³. Bugün, modern adayoluna paralel olarak uzanan su altındaki kalıntılar bu projenin gerçekleştiğini göstermektedir⁸⁴. Öte yandan, Plinius'tan öğrendiğimize göre; Aleksandros,

Çeşme Yarımadası'nın iki tarafındaki körfezi birbirine bağlayacak olan 7.5 mil uzunluğundaki bir kanalın yapılması için de emir vermiştir. Böylece Erythrai, Mimas ile birlikte bir ada haline gelecektir. Bu arada, Klazomenai ve yarımada çevresinde bulunan bazı adaların da çeyrek millik yollarla anakaraya bağlanmaları planlanmıştır. Bunlar ada haline geldikleri zaman, Chytrophorai adını alacaklardır⁸⁵. Ancak, bu projelerin büyük bir kısmının gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır.

Büyük Aleksandros sonrası karışıklık, tüm Hellenistik dönem şehirleri gibi Klazomenai'ı da ilgilendirmektedir. İ.Ö. 302 yılında, Lysimakhos'un generallerinden biri olan Prepelaos Klazomenai'ı ele geçirmeye kalkışır, ancak başarılı olamaz⁸⁶: Bununla birlikte, İ.Ö. 301 yılındaki İpsos Savaşı'ndan⁸⁷ sonra, Klazomenai da öteki Batı Anadolu kentleri gibi Lysimakhos'un yönetimi altına girer. Öte yandan, Ephesos'ta ele geçen ve İ.Ö. 300 yılına tarihlenen bir dekret, kral Demetrios Poliorketes'in generallerinden biri olan Nikon oğlu, Makedoniali Arkhestratos'un, bu tarihte Klazomenai'da bulunduğunu göstermektedir⁸⁸.

Klazomenai'ın, İ.Ö. 188 tarihindeki Apameia Barışı'ndan⁸⁹ sonra, Romalılar tarafından özgür bırakılan şehirler arasında olduğu bilinmektedir. Ayrıca, kente arazi-sini genişletme imtiyazı ile birlikte Drymoussa Adası da verilmektedir⁹⁰. İ.Ö. 85 tarihindeki Dardanos Barışı'ndan sonra Sulla'nın özgürlüğünü tanıdığı kentler arasında Klazomenai da bulunmaktadır⁹¹. Ancak, bu özgürlüğün sınırı ke-

sin olarak belli kesin olarak belli değildir. Nitekim, İtalya Savaşı'nda Roma hesabına savaşan komutanlardan Klazomenai'lı Asklepiades için İ.Ö. 78 yılında çıkarılan senatus consultum, bu tarihte kentin tamamıyla özgür olmadığını ortaya koymaktadır⁹². İ.Ö. 43'te ise kent, ordusuyla birlikte Batı Anadolu'ya gelen Brutus'un idaresine girer⁹³.

Klazomenai'nın, Roma İmparatorluğu döneminde kenarda kalmış küçük bir kent olduğu bilinmektedir. Bu dönemin kenti hakkındaki bilgiler, sınırlı sayıdaki epigrafik ve numismatik buluntudan sağlanabilmektedir: Augustus döneminde kentin basmış olduğu sikkelerde, imparatorun ktistes ünvanını taşıdığı görülmektedir⁹⁴. Augustus'a bu ünvan, olasılıkla, büyük bir depremle tahrip olan kentin inşası için parasal yardım sağlaması nedeniyle verilmiştir⁹⁵. Gerçekten de, Augustus döneminde Batı Anadolu'da büyük bir deprem olduğu ve imparatorun bu depremle tahrip olan bazı kentlere yardım ettiği bilinmektedir⁹⁶. Buna karşın, kentte ktistes ünvanıyla saygı gören ikinci imparator olan Hadrianus⁹⁷ döneminde, Batı Anadolu'da böyle bir depremin olduğu bilinmemektedir⁹⁸. Hadrianus, olasılıkla kentteki bazı binaların inşa edilmesi için para vermesi nedeniyle, birçok kentte olduğu gibi burada da ktistes olarak kabul edilmektedir⁹⁹. Yine, bu imparator Klazomenai'da Neos Helios ünvanıyla onurlandırılmıştır¹⁰⁰.

Klazomenai'nın, Roma İmparatorluğu döneminde bastırıldığı bronz sikkelerden bazıları bilinmektedir¹⁰¹. Bunların ön yüzlerinde doğal olarak imparator'un portresi bulunur-

ken; arka yüzlerinde hem eskiden beri kullanılan kanatlı domuz ve koç figürleri¹⁰², hem de Dionysos, Asklepios, Kybele, Zeus ve filozof Anaksagoras gibi, kentin sadece Hellenistik ve Roma dönemi sikkelerine özgü figürler görülmektedir. Bu sikkelerin bazıları, o dönemde Klazomenai'da görevde olan komutanların isimlerini de kaydetmektedir¹⁰³.

Klazomenai'daki Bizans yerleşiminin nerede olduğu bilinmemektedir. Ancak, bu dönemde Klazomenai'ın arazisi içinde kalan bugünkü Gülbahçe'de bir kilise yıkıntısı saptanmıştır (Bk. Har. 1)¹⁰⁴. Burada ele geçen bir yazıtta, kilisenin mozaik tabanı için Pat... ve Hesykhia adındaki kişilerin para yardımıyla buldukları¹⁰⁵; başka iki yazıtta ise bazı kişilerin kilisenin mozaiklerinin yapılmasını sağladıkları kaydedilmektedir¹⁰⁶. Yine Gülbahçe'de ele geçmiş olan bir lento üzerine yazılmış olan İambik vezinli (?) bir mısra, Timotheos adındaki bir taş ustasını kaydetmesi bakımından ilginçtir¹⁰⁷. Öte yandan, Bizans dönemi ile ilgili birinci dereceden kaynak olan piskoposluk listeleri de Klazomenai'daki Bizans yerleşimini belgelemektedir. Örneğin, İ.S. 451 yılında toplanan Khalkedon Konseyi ve Hierokles'in listesinde (İ.S. 530) kentin adına rastlanılmakta ve daha sonra da Notitae III ve X'da Smyrna metropolisine bağlı bir piskoposluk olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁸.

C) KENTİN TOPOGRAFYASI

Klazomenai kentinin " İonia İntilali " öncesinde anakarada, sonrasında ise Karantina Adası'nda yer aldığı konusunda, bugün artık hiçbir kuşku kalmamıştır¹⁰⁹. Ancak anakarada yürütülen kazılar ve yüzey araştırmaları, buradaki erken dönem kentinin de hep aynı yerde değil; aksine, bazı dönemlerde birbirine yakın olmakla birlikte farklı .. noktalarda yerleşmiş olduğunu ortaya koymuştur.

Kurulduğu tarihlerde körfeze uzanan çıkıntının uç kısmını kaplayan kent (Bk. Har. 5)¹¹⁰, zamanla (olasıkla nüfus artışıyla orantılı olarak) daha geniş bir alana yayılmıştır. Öte yandan kent, zaman içersinde, muhtemelen bazı önemli tarihi olaylarla ilişkili olarak yer değiştirmelere sahne olmuştur. Bu yer değişiminin ilki, olasılıkla Kimmer saldırısı (ya da saldırıları) ile ilişkilidir. Nitekim, kentnin kuruluşundan itibaren yerleşime sahne olduğu anlaşılan F.Gül Tarlası'nda 1985 yılında açılan bir sondajda, i.Ö. 700/670'e tarihlenen ve Kimmerler'le ilişkili olduğu kabul edilen bir yangın sonrasında buranın terkedildiği ve i.Ö. 6. yy.'ın ortalarına kadar boş kaldığı saptanmıştır¹¹¹. M. Gül Tarlası'nda açılan sondajda da aynı döneme ait yer-

leşime rastlanmamıştır. Harita 5'te görülen A-C alanlarında yapılan yüzey araştırmalarının sonuçları, bu hiatus'un yalnızca sondajların açılmış oldukları noktalarda değil, tüm alanda varolduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, 1983 yılında anakaradaki başka bir noktada, H. Balaban Tarlası' adı ile bilinen yerde açılan sondajda, yerleşimin bu noktada İ.Ö. 7. yy.'ın ilk yarısı içinde başladığı saptanmıştır. Bu, kentin Kimmer saldırısı ile tamamen terkedildiğini, ancak yine anakarada yer alan başka bir noktaya taşındığını göstermektedir¹¹².

Kentin bu ikinci yerinin kapladığı alan (Bk. Har. 6), İ.Ö. 6. yy.'ın başlarında kıyıda biraz daha içerde yer alan ve artık akropolis olduğunu bildiğimiz alçak tepenin eteklerine kadar yayılmıştır¹¹³. Burada yerleşimin İonia İhtilali'ne kadar sürmesine karşın, H. Balaban Tarlası'nın yer aldığı alan İ.Ö. 6. yy.'ın ortasında, yani Persler'in Batı Anadolu'yu ele geçirdikleri tarihlerde terkedilmiştir. Kentlerinden ikinci defa ayrılan Klazomenailılar, Kimmer saldırısından sonra terkettikleri yere tekrar yerleşmişler ve anakaradan tümüyle ayrıldıkları tarihe¹¹⁴, yani İ.Ö. 499'da başlayan İonia İhtilali dönemine kadar burada yaşamışlardır (Bk. Har. 7).

Anakaranın hemen önünde yer alan bugünkü Karantina Adası'nda (eskiden H. Ioannis, Klazümen) yerleşimin geç geometrik döneme kadar gerilere gittiğini gösterebilecek buluntuların ele geçmiş olmasına karşın, adanın ancak İ.Ö. erken 5. yy.'da yoğun bir yerleşmeye sahne olduğu

bilinmektedir. Yukarıda s.16 ve devamında da anlatıldığı gibi İonia İhtilali sonrasında Klazomenai kentinin yeri bu ada olmuştur.(Bk. Har. 8; Lev. 1). Büyük Aleksandros döneminde ise ada bir yol ile anakaraya bağlanarak yarımada haline getirilmiştir¹¹⁵. Strabon da Klazomenai'ın kendi döneminde bir yarımada olduğunu belirtmektedir (Hellenistik ve Roma yerleşimi için Bk. Har. 9)¹¹⁶.

Klazomenailılar'ın kentlerinin yanısıra, anakaradaki bir kısım araziye de sahip oldukları bilinmektedir¹¹⁷. Bu arazinin kapladığı alanın büyüklüğünü anlayabilmek Strabon'un XIV.I.31'deki ifadesini incelemekle mümkün olabilmektedir.Strabon, Erythrailılar'ın yarımada, Teos ve Klazomenailılar'ın ise bizzat kıstağın üzerinde yaşadıklarını ve kıstağın kuzeyinde yer alan Klazomenai arazisinin, Hypokremnos tarafından batıdaki Erythrai arazisinden ayrıldığını belirtmektedir (Bk.Har.2).Kent arazisi,doğuda Smyrna topraklarına kadar uzanmaktadır¹¹⁸. G.Bean, doğu sınırın bugünkü Kızılbağçe (eskiden Kilisman) civarından geçtiğini ileri sürer¹¹⁹.

Harita I'de kent arazisinin fazla geniş olmayan, kısmen tarıma elverişsiz tepelerle kaplı bir alan olduğu görülmektedir¹²⁰. Nitekim, kentte bazı dönemlerde, olasılıkla bu dar araziden kaynaklanan "tahıl kıtlığı" yaşandığı bilinmektedir¹²¹. Kentin Karadeniz kıyılarındaki İon kolonileri ile kurduğu ticari ilişkiler de olasılıkla yine bu dar arazinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır¹²². Öte yandan, fazla geniş olmayan ve engebeli arazisine rağmen,

Klazomenai'ın şarap ve zeytinyağı üretiminde ileri bir noktaya ulaştığı bilinmektedir¹²³. Gelişmesi için tarıma elverişli topraklara ihtiyacı olmayan seramik sektörünün de Klazomenailılar'a gelir sağladığı kuşkusuzdur¹²⁴.

Klazomenailılar anakaradaki bu dar arazinin yanı sıra, Smyrna Körfezi'ndeki bazı adalara da sahiptirler, Hernekadar, Strabon üzerinde tarım yapılan sekiz küçük adadan bahsetse de¹²⁵, bugün bunların sayısının altı olduğu anlaşılmaktadır. En kuzeyde yer alan ve içlerindeki en büyük ada olan Uzun Ada (eskiden Kösten Adası, Makronisi)¹²⁶, Thukydides VIII.31.3-4' te Klazomenai'ın civarında yer alan adalardan biri olduğu belirtilen Drymoussa olmalıdır¹²⁷. Daha güneydeki Hekim Adası (eskiden Kiliseli, İatronisi)¹²⁸ antik Pele¹²⁹ ve Çiçek Adaları olarak bilinen dört küçük adadan doğuda yer alanı ise antik Marathoussa'dır (eskiden Asprenisi; Bk.Har. 1 ve 2)¹³⁰

Klazomenai'da İ.Ö. 5.yy.'ın sonlarına doğru, fikir ayrılığı sonucu iki grubun oluştuğu ve böylece kentin bir bölünme sürecine girdiği bilinmektedir. Siyasal parti görünümündeki bu gruplardan ilki, kentte çoğunluğu ellerinde bulunduran Atina taraftarlarından oluşmaktadır. Diğer grup ise Atina'nın yönetiminden memnun olmayan, Sparta taraftarı ve günümüz bilim adamları tarafından oligarkh diye nitelenen insanlardan oluşmaktadır. Bu iki grup arasındaki anlaşmazlık, Atina'nın İ.Ö. 413 yılındaki Sicilya yenilgisinden sonra, bir yandan kentin Attika - Delos Deniz Birliği'nden ayrılmasına, öbür taraftan kentin ikiye bölünmesine

neden olmuştur. Bu tarihte oligarkhlar adadaki kentten ayrılarak anakarada Πολίχνη adındaki yeri tahkim ederler¹³¹. Fakat çok kısa bir süre sonra Atinalılar burasını ele geçirerek asileri adaya geri götürürler. İsyanın elebaşları ise Daphnous adındaki başka bir yere sığınırılar¹³².

Polikhne'nin nerede olduğu bugün kesin olarak bilinmemektedir. Sadece Atinalıların saldırılarından korunmak amacı ile inşa edilmiş bir kale olduğu anlaşılan Πολίχνη, özellikle Kuzey İonia'da çok rastlanılan bir yerleşim birimi adıdır¹³³. Nitekim, Erythrai arazisinde de aynı isimde bir yerleşimin olduğu bilinmektedir¹³⁴. Birçok bilim adamı burasının, Klazomenailılar'ın İ.Ö. 412-411 tarihleri arasında yerleştikleri kısa ömürlü Polikhne ile aynı yer olduğunu ileri sürmektedir¹³⁵. Ancak 'Ερυθραίων Πολίχνη, Erythrai'ın Attika - Delos Deniz Birliği'ne ödediği vergi içinde, kentin kendisinden sonra en çok paya sahip olan oldukça önemli bir şehirciktir¹³⁶. Atina taraftarlarından uzaklaşmak isteyen bir grubun, muhtemelen yine dönemin iki süper gücünün (Sparta ve Atina) taraftarlarının çekiştiği başka bir yere yerleşmiş olabileceği düşünülemez¹³⁷. Öte yandan, oligarkhların kenti ikinci defa terkedişlerinde uzaklara gitmeyip adanın hemen karşısına yerleşmeleri, bu insanların Klazomenai'dan kaçıp kurtulmayı değil, aksine kent yakınlarına yerleşerek sahip oldukları araziler üzerindeki mülkiyet haklarını korumak istediklerini göstermektedir¹³⁸. Bu nedenle, Polikhne'yi de adanın yakınlarında bir yerde aramak yanlış olmayacaktır. Ancak, birbirine çok yakın tarihlerde kurulan

Polikhne ve "Khyton'daki yerleşim" in, iki ayrı isimle anılmaları da dikkate alınarak, aynı yerde kurulmuş olduklarını kabul etmek pek doğru değildir¹³⁹. Biz, Urla İskelesinin batısında yer alan, körfezi kontrol edebilecek konumdaki tepelerin, Polikhne'nin aranması gereken en uygun yerler olacağı kanısındayız.

Polikhne Atinalılar tarafından ele geçirildikten sonra isyanın elebaşlarının sığındığı yer olan Daphnos'un¹⁴⁰ da yeri henüz saptanamamıştır. İ.Ö.407 tarihinde hala Klazomenailı oligarkhlara sığınak olduğu bilinen¹⁴¹ anakarada ki bu yerleşim yerini J.M. Cook, Plinius'un N.H.V.117'deki ifadesine dayanarak Smyrna'ya doğru uzanan dar sahil şeridine yerleştirir¹⁴². ATL I, 504'te ise burasının Klazomenai arazisinde yer alan bir yerleşim yeri olduğunun belirtilmesiyle yetinilmiştir¹⁴³.

Oligarkhlar Polikhne'yi tahkim ettikleri ilk isyan hareketinden kısa bir süre sonra, olasılıkla Atina'nın İ.Ö. 404'teki yenilgisinden sonra Batı Anadolu'da oluşan otorite boşluğu sırasında ikinci defa anakaraya geçerler ve Χυτόν'da bir yerleşim yeri kurarlar (bu tez çalışmasının konusunu da oluşturan bu yerleşim ile bilgiler aşağıda verilecektir).

Yukarıda anlatılanların dışında, Klazomenai arazisinde yer aldığını bildiğimiz bazı yerleşim birimleri ya da topos'lar hakkındaki bilgilerimiz çok daha sınırlıdır. Bunları sırası ile ele alalım:

Skyphia:

Stephanos Byzantios, Ephoros'a dayanarak, Klazomenai'in Skyphia adlı bir köyünün varlığından sözeder: Σκυφία, πόλις κλαζομενίων, ὡς "Ἐφορος ἐν τρίτῳ" ἐν Σκυφίᾳ κατοικεῖ. τινὲς δὲ διὰ τοῦ π. (" Skyphia, Klazomenailılar'ın küçük bir kasabasıdır. Ephoros'un üçüncü kitabında "Skyphia'da yerleşmişti" [şeklinde bir ifade vardır]. Bazıları ise ismi "π" harfiyle söylerler").Burası, Pausanias'ın sözünü ettiği, İda Dağı'ndaki kentlerinden ayrılan İon kolonicilerinin, Klazomenai'ı kurmadan önce yerleştikleri son kent olan Kolophon arazisindeki Σκύπτιον¹⁴⁴ ile aynı yer olabilir¹⁴⁵. Ancak, eldeki veriler birbirine çok benzeyen bu iki ismin, aynı yere ait olduğunu kanıtlamamıza yetmeyecek kadar azdır.

Sidous:

Yine Stephanos Byzantios'dan öğrendiğimize göre, Klazomenai yakınlarında Sidous isimli bir köy bulunmaktaydı: Σιδουῖς, κώμη Κορίνθου ἔστι καὶ περὶ Κλαζομενῶν κώμη. καὶ ἄλλη τῆς Ἐρυθραίων, κτλ. ("Sidous, Korinthos'un bir köyüdür..... Klazomenai civarında da bu isimde bir köy vardır. Aynı isimde bir başkası da Erythrai [arazisinde yer almaktadır]"). Meritt, Stephanos'un metinlerinde yanlışlara sık sık rastlanıldığını belirterek, aslında Klazomenai arazisinde bu isimde bir köyün bulunmadığını ve onun, Sidous'u Erythrai arazisinde yer alan Sidousa (Bk. Har. 10)¹⁴⁶ ile birbirine karıştırdığını ileri sürmektedir.¹⁴⁷

Lampsos:

Stephanos Byzantios'un, Klazomenai arazisinin bir bölümüne Lampsos adının verildiğini yazdığını görmekteyiz: Λάμφος, μοῖτρα τῆς Κλαζομενίων χώρας, ἀπὸ Λάμφου παιδὸς Κοδρόιδου, ὡς Ἐφορος τρίτῳ. τὸ ἔθνικόν Λάμφιος, ὡς Θάφιος Σάμιος Κίφιος. ("Klazomenai arazisinin bir kısmına Lampsos [adı verilmiştir]. İsim, Ephoros'un üçüncü kitabına göre Kodros'un oğlu Lampsos'tan gelmektedir. Burada yaşayanlara Lampsios denir; aynı Thapsios, Samios, Kipsios gibi")¹⁴⁸.

Konos:

Hesykhios'a göre (s.v.), Klazomenai'daki bir topos'un adıdır (non vidi): Κῶνος, τόπος ἐν Κλαζομεναῖς (" Konos, Klazomenai'da bir mevki").

Mamankia:

Yine Hesykhios, buradaki Mamankia isimli bir yerden söz eder (non vidi) : Μαμαγκία, ἐν Κλαζομεναῖς τόπος (" Mamankia, Klazomenai'da bir yer").

II. BÖLÜM
KHYTON SORUNU

A) XYTON' SÖZCÜĞÜNÜN ETYMOLOJİSİ

Klazomenai arazisindeki τόπος'lardan biri¹⁴⁹ ve üzerinde kurulmuş olan yerleşimden dolayı bilim adamlarının birçok ilgisini çeken olan Χυτόν'a yalnızca üç antik metinde rastlanılmaktadır. Ancak, bunların üçünde de ismin farklı şekillerde yazılmış olması, ismin orijinalinin hangisi olduğu konusunda tartışmalara neden olmaktadır: Stephanos Byzantios'un Ephoros'un XIX. kitabından aktardığı pasajda, isim Χυτόν olarak yazılmıştır¹⁵⁰. Ancak, yine bu τόπος'un isminin, Aristoteles, Pol. V.2.12'de Χύτρον (Dat.)¹⁵¹; Strabon, XIV.1.36'da ise Χύτρον şeklinde yazıldığı görülmektedir.

G. Dennis, ismin orijinali olarak Strabon'un Khytrion'unu kabul eder ve bunun bir antik mutfak kabı olan χύτρα'dan türetildiğini öne sürer. Ona göre Khytrion, Klazomenai arazisinde yer alan etrafı tepelerle çevrilmiş ve seramik yapımında kullanılan sarı renkli kille kaplı bir araziye nitelenmektedir. İsmi kendisi de, arazinin bu doğal yapısından kaynaklanmaktadır¹⁵².

J.M. Cook da, ismin " ρ " ile yazılmış şeklinin,

klasik çağlarda telaffuz kaygısıyla terkedilmiş orijinal form olduğunu kabul etmektedir. İsmi orijinalinin Khyton olduğunu savunan görüşlere şiddetle karşı çıkan Cook, isim değişimlerine örnek olarak Πύγελα¹⁵³ ve Πορδοσελήνη'yi¹⁵⁴ gösterir¹⁵⁵.

Öte yandan, ismin orijinali hakkında karar verirken unutulmaması ve görmemezlikten gelinmemesi gereken çok önemli bir kaynak daha vardır. Bu, Atina'da 19. yy.'ın sonlarında ele geçen stoikhedon tarzda yazılmış bir dekrettir¹⁵⁶. Atina ile Klazomenai halkları arasındaki ilişkileri düzenleyen İ.Ö. 387 tarihli bu dekrette iki yerde, (satır: 9 ve 10) bu topos'un adı; birinde dativus (Χυτῶ), diğerinde genetivus (Χυτοῦ) haliyle geçmektedir. G. Bean'in de belirttiği gibi¹⁵⁷, günümüze kadar bozulmadan gelebildikleri kuşkulu antik metinlerin ötesinde, gününde yazılmış ve bir daha değişikliğe uğramamış olan resmi bir belgeyi gözönüne almak ve ismin orijinalinin buradaki gibi Χυτόν olduğunu kabul etmek en doğru seçim olacaktır.

Χυτόν şeklindeki Neutrum yer adı, χέ-ω (dökmek, boşaltmak, yağmak, akmak)¹⁵⁸ fiilinden türemiş olmalıdır. Yunancadaki χυτός, ἦ, όν¹⁵⁹ sıfatı da yine bu fiilden türemiştir ve sıvı maddeler için kullanıldığında "dökülmüş, boşalmış" ; katı maddeler için kullanıldığında ise "yığılmış, birikmiş" anlamlarını taşımaktadır. Homeros'da (İliada, 6.464) ise χυτῆ γὰρ şekliyle "tepe" (aynen χῶμα "mezar tepesi" gibi) anlamında kullanılmıştır. Sıfatın, ὁ χυτός şeklindeki substantivum'u da "tepe, set, bent"

anlamını taşımaktadır.

U. von Wilamowitz'e göre Klazomenai'daki Χυτόν, Yunanistan'da pek karşılaşılmayan, toprağın yığılmasıyla oluşmuş bir rıhtıma sahip limanın ismidir¹⁶⁰. K. Lehmann-Hartleben ise Χυτόν ile Kyzikos'un batı limanının dalgakıranı olan Χυτός¹⁶¹ arasında ilişki kurar ve Klazomenai'da, aynen Kyzikos'ta olduğu gibi, bu dalgakıranın limana ismini verdiğini belirtir. Ancak, Χυτόν'un doğal değil, aksine insanlar tarafından yapılmış bir set olabileceğini öne sürer. Öte yandan, yazar bu dalgakıranın Pausanias'ın bahsettiği χῶμα¹⁶² ile ilişkili olduğunu ifade etmekten özenle kaçınır¹⁶³.

B.D. Meritt ve arkadaşlarına göre Khyton, Pausanias'ın sözünü ettiği, adayı anakaraya bağlayan yol olan χῶμα¹⁶⁴ ile aynı şeydir. Onlar, Plinius'un, N.H., V.117'deki:..... Clazomenae, Parthenie et Hippi, Chtoporia appellatae cum insulaeessent; Alexander idem per duo stadia continenti adnecti iussit (" Klazomenai, Parthenios ve Hippoi, ada oldukları zaman Chytoporia¹⁶⁵ olarak adlandırılacaklardır. Aleksandros, bunların iki stadion uzunluğundaki yollarla anakaraya bağlanmasını da emretmişti") şeklindeki ifadesinin de bunu desteklediğini öne sürmekte ve bu nedenle adayolunun İ.Ö. erken 4. yy.'da yapılmış olduğuna inanmaktadırlar¹⁶⁶. Ancak, Pausanias'tan öğrendiğimize göre, adayolunun yapımı Büyük Aleksandros döneminde planlanmıştır¹⁶⁷. Plinius'un yukarıda aktarılan ifadesi de Pausanias ile aynı doğrultudadır. Öte yandan, Ksenophon, Hell, V. 1.31'de, Kral Barışı zamanında (İ.Ö. 387/6) Klazomenai'ın

bir ada olduğu açıkça ifade edilmektedir.¹⁶⁸ Bu nedenle, adayolunun, İ.Ö. 4. yy.'ın ilk yıllarında yapılmış olduğu nu kabul etmek (antik kaynakların yanlışlığını ileri sürebilecek arkeolojik verilerden de yoksun olduğumuza göre) mümkün görünmemektedir.¹⁶⁹ Bu durumda, Khyton ile adayolu arasında ilişki kurabilmek zorlaşmaktadır. Aslında, Aristoteles'in Pol.V.2.12'deki ifadesi de, Khyton isimli topos'un varolduğu dönemde Klazomenai'ın hala bir ada olduğunu, yani adayolunun henüz yapılmamış olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bazı araştırmacılara göre τὸ Χυτόν, aynı zamanda "toprak yığılmış yer, yığma tepe" anlamlarını da taşımaktadır.¹⁷⁰ Bu anlamıyla, Khyton için Klazomenai arazisindeki en uygun yer; çevrede yer alan kıraç tepelerin üzerindeki tümülüsleri bir tarafa bırakacak olursak, Urla İskelesindeki Liman Tepe'nin üzerinde yer alan prehistorik höyük tür (Bk. Har. 4). Nitekim, H. ve A. Erkanal, Liman Tepe höyüğündeki ilk kazıların sonuçlarını yayınladıkları makalede, bu soruna da değinmişler ve höyüğün antik metinlerde sözü edilen Khyton olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁷¹ Ancak, Strabon'un pasajında Khyton'un bir τόπος (mevki, yer) ismi olarak yazıldığı gözönüne alındığında¹⁷², yalnız bu tepeciğin değil, aynı zamanda onun üzerinde yer aldığı bir kısım arazinin de antik dönemde Χυτόν olarak adlandırıldığını kabul etmek gerekir.

Öte yandan, Strabon'un " ὅπου πρότερον ἔδρουντο Κλαζομεναί " ("ki orada önceden Klazomenai yerleşmişti")

şeklindeki ifadesi¹⁷³, bu topos için Khyton isminin belki Klazomenai'in kuruluşundan itibaren değil, fakat kentin terkedildiği tarihten sonraki bir dönemde kullanılmaya başladığını düşündürmektedir¹⁷⁴. Nitekim, Khyton'dan bahseden antik metinlerin en erkeni, İ.Ö. 4. yy.'ın başları gibi nispeten geç bir tarihtendir¹⁷⁵.

B) ANTİK METİNLERDE KHYTON

Khyton'un yerinin saptanmasında yararlanılabilecek yazılı kaynakları eleştireci bir yaklaşımla incelemek gerekmektedir¹⁷⁶:

Strabon'un 'Ἐκ δὲ τοῦ Ὑποκρήμνου Χύτριον ἐστὶ τόπος, ὅπου πρότερον ἴδρυντο Κλαζομεναί· εἴθ' ἡ νῦν πόλις, κτλ.... (" Hypokremnos'tan sonra, Klazomenai kentinin eski yeri olan Khytrion'a gelinir. Buradan sonra şimdiki şehre varılır. ") şeklindeki ifadesi¹⁷⁷, Khyton'un yeri konusunda önemli ipuçları içermektedir. Nitekim birçok araştırmacı, bu ifadeden yola çıkarak onu Klazomenai ile Hypokremnos arasında aramışlardır. G. Dennis, Khyton'un Urla iskelesinin birkaç mil güneybatısında yer aldığını savunurken¹⁷⁸; J.M. Cook Dennis'in sözlerini de kendi görüşü doğrultusunda yorumlayarak, bu topos'u Urla'nın batısında yer alan düzlüğün kuzeybatı kısmına, yani Urla'nın "birkaç mil güneybatısına" yerleştirir (Bk. Har. 12)¹⁷⁹. Öte yandan Cook, Klazomenai kentinin ilk olarak anakaranın içlerindeki bir yerde kurulmuş olabileceği ihtimaline de değinmektedir. Bu durumda, onun Khyton'u lokalize ettiği bu iç kısımdaki düzlük, Strabon'un sözlerine de uygun olarak

erken Klazomenai kentinin kurulduğu ilk yer olabilir¹⁸⁰. Ancak, kendisinin de belirtmek zorunda kaldığı gibi, burada bulunduğu seramikler bu görüşün doğruluğunu kabul ya da reddetmeye yetecek sayıda değildir¹⁸¹. Buna karşın, Urla iskelesinde yürütülen kazılar, Klazomenai kentinin ilk kuruluşundan itibaren burada yer aldığını ortaya koymaktadır¹⁸². Eğer Strabon'un ὄπου πρότερον ἴδρουντο Κλαζομεναί şeklindeki ifadesini reddetmiyorsak; onun, kendi dönemindeki Klazomenai kentinin (Bk. Har. 9)¹⁸³ hemen karşısında yer alan bu araziyi kastettiğini kabul etmemiz gerekir.

Stephanos Byzantios'un Ethnika adlı eserinde Khyton hakkında şu bilgiler verilmektedir: Χυτόν, χωρίον ἠπειρου. "Ἐφορος ἐννεακαιδεκάτῳ " οἱ δ' ἐκ Κλαζομενῶν κατῴκισαν τῆς ἠπειρου τὸ Χύτον καλούμενον " . τὸ ἔθνικόν Χυτίτης, ὡς ὄπλον ὀπλίτης, λίκνον λικνίτης.. (" Khyton, anakarada bir yer. Ephoros XIX. kitabında 'Klazomenai'dan ayrılanlar anakarada Khyton adı verilen yeri iskan ettiler' diye yazmaktadır. Burada oturanlara Khytites denir, aynı hoplon - hoplites, liknon - liknites gibi ")¹⁸⁴. Burada, Ephoros kuşkusuz Khyton'daki yerleşimin ilk kuruluşundan söz etmektedir¹⁸⁵. Kral Barışı'ndan önceye tarihlenen bu pasaj¹⁸⁶ ve aşağıda ele alınacak olan İ .Ö. 387 tarihli Attik dekret, Khyton'daki yerleşimin bu tarihlerden önce kurulmuş olduğunu ortaya koymaktadır. Yerleşimin gerçekte ne zaman kurulduğunu saptamak ise, ancak dönemin tarihi ve politik olaylarını gözden geçirmekle mümkün olabilecektir. Khyton'daki yerleşim Klazomenai'lı oligarkhların kenti ol-

duğuna gre¹⁸⁷, bu olayları onların ilk isyan hareketle-
rinden itibaren izlemeye başlamak gerekir.

Atina'nın İ.Ö. 413 eyllndeki Sicilia yenilgisi gerek Atina'da, gerekse müttefik kentlerde oligarkhia taraftarlarını harekete geirmiştir¹⁸⁸. Bu sırada, savaş-
tan hemen önce görevinden azledilen Atinalı komutan Alki-
biades de, Spartalılar'ın hizmetine girer ve onların Ati-
na müttefiklerini Birlik'ten ayırma operasyonlarında g-
rev alır¹⁸⁹. Klazomenai de bu tarihlerde oligarkhların
baskısıyla Attika - Delos Deniz Birliği'nden ayrılır. Kent-
teki oligarkhlar ise adadan ayrılarak anakarada Polikhne'yi
iskan ederler¹⁹⁰. Bu, Klazomenailı oligarkhların kendi
kaderlerini tayin hakkını ilk olarak ele geirişleridir.
Ancak, muhtemel bir Atina saldırısına karşı tahkim edilmiş
olan Polikhne, bu insanları Birlik'teki isyanı bastırmaya
başlayan Atinalıların elinden kurtaramaz ve oligarkhlar
Atinalılar tarafından tekrar Klazomenai adasına geri gt-
rlrlr. İsyanın ele başları ise, Daphnous adındaki baş-
ka bir yere sığınır¹⁹¹. Böylece, Klazomenai'daki oli-
garkhların kendi kentlerini kurma girişimi nlenmiş olur.

Bu olaydan kısa bir süre sonra, Spartalı nauarkh
Astyokhos Klazomenai açıklarına gelerek, adadaki demok-
ratlara Sparta tarafına geçmelerini ve Daphnous'a ekil-
melerini emreder. Ancak Klazomenailılar bunu kabul etmez-
ler. Bunun zerine, Astyokhos adayı ele geçirmeye çalışır,
fakat başarılı olamaz¹⁹². İ.Ö. 412-411 tarihlerinde cere-
yan eden bu başarısız isyan ve Klazomenai'dan ayrı bir

yerleşim kurma hareketi sırasında oligarkhların Polikhne'yi seçmeleri ve sonra burası Atinalılar tarafından ele geçirilince Daphneus'a sığınmaları; bu dönemde "Khyton'daki yerleşimin" henüz kurulmuş olmadığını akla getirmektedir.

Sicilia yenilgisinden kısa bir süre sonra, kentlerinde demokrasiyi tekrar tesis eden Atinalılar (İ.Ö. 410), Boğazların yönetimini ele geçirirler ve Ege Dünyası'nda tekrar egemenlik kurmaya başlarlar¹⁹³. Bu sırada, Alkibiades de Spartalılar'dan uzaklaşır ve Atinalı demokrat komutanlar Thrasyboulos ve Thrasyillos ile birlikte Atina İmparatorluğu'nun güçlenmesi için çalışmaya başlar¹⁹⁴. Böylece, Ege Dünyası İ.Ö. 405/4 yılına kadar sürecek olan ikinci bir Atina egemenliği dönemine girer¹⁹⁵. Bu dönemde, Klazomenai'lı oligarkhların Atina'ya rağmen yeni bir yerleşim kurma olanağını bulabilmeleri, zayıf bir ihtimaldir¹⁹⁶.

Atinalılar'ın yeniden güçlenmesini endişe ile karşılayan Sardis satrapı Tissaphernes, Spartalılara mali destek sağlayarak, Atina karşısında onların güçlenmesini öngören bir politika izlemeye başlar¹⁹⁷. Perslerden aldığı destekle İ.Ö. 405'te Boğazlar'ın kontrolünü ele geçiren Sparta'lı komutan Lysandros, Samos dışındaki tüm Atina müttefiklerini Sparta saflarına çeker. 404 yılında da uzun bir kuşatmadan sonra Atina'yı ele geçirir¹⁹⁸.

Bu Sparta - Pers ittifakı¹⁹⁹, Lysandros'un ağabeyi Pers kralı Artakserkses II'ye karşı bir sefer düzenle-

yen ve İ.Ö. 401 yazında Kunaksa'da yapılan savaşta yenilerek hayatını kaybeden Kyros'a destek olması nedeniyle bozulur²⁰⁰. Bu tarihlerde tüm Ege Dünyası'na Spartalılar hükmetmektedir²⁰¹. Öte yandan, Pers kralı, yönetimi kendi eline geçirmek üzere harekete geçen kardeşine yardım etmeleri nedeniyle, Batı Anadolu oligarkhlarını cezalandırır ve burada demokratları desteklemeye başlar²⁰². Oligarkhia yanlıları ise Sparta'dan kendilerini korumasını isterler. Bu göreve büyük bir istekle sarılan Sparta, daha önce yardımlarını gördüğü Tissaphernes'e savaş açar ve Anadolu'ya bir ordu gönderir. Bu savaşta Sparta ordusuna önce Thibron (İ.Ö. 400), ondan sonra da Derkyllidas (İ.Ö. 398) komuta etmektedir²⁰³. 396 yılında da, yeni Sparta kralı Agesilaos büyük bir ordu ile kendisini II. Agamemnon olarak niteleyerek Batı Anadolu'ya ayak basar. 395 yılında Sardis satrapı Tissaphernes'i bozguna uğratar, daha sonra da Pharnabazos'un satraplığına saldırır. Ancak, 394 yılında Yunanistan'da başlayan savaş nedeniyle ülkesine geri dönmek zorunda kalır²⁰⁴. Bu arada, Pharnabazos'un desteğiyle Atina tekrar güçlenmeye başlamıştır²⁰⁵.

Batı Anadolu'daki oligarkhların demokratlara karşı güçlü oldukları bu dönemde²⁰⁶, herhalde Klazomenai'daki oligarşik güçler de harekete geçmişlerdir. Ephoros'un " οἱ δ' ἐκ Κλαζομενῶν κατῴκισαν τῆς ἡπείρου τὸ χυτὸν καλούμενον" şeklinde ifade ettiği olay da büyük olasılıkla bu dönemde gerçekleşmiştir. Çünkü, 394 tarihiyle birlikte Ege dünyasında kısa da sürse bir Atina egemenliği başlaya-

caktır. Spartalılar ve oligarkhlar tekrar güç kazandıklarında ise, Khyton'daki yerleşim çoktan kurulmuş durumdadır²⁰⁷.

İ.Ö. 404 ile 394 arasındaki bu dönemin ilk yılları "Khyton'daki yerleşimin" kurulması için en uygun koşullara sahiptir. Bu tarihlerde Atina ve doğal olarak demokratlar etkinliklerini kaybetmişler, buna karşılık Sparta - Tissaphernes dayanışmasının sağladığı güven ortamında oligarkhlar güç kazanmışlardır. Bu nedenle Khyton'daki yerleşim, oligarkhların en rahat ortamı buldukları bu tarihlerde, yani İ.Ö, 404 ile Perslerin Batı Anadolu'daki oligarkhları cezalandırmaya çalıştıkları 401 yılı arasında kurulmuş olmalıdır.

Aristoteles'in Στασιάζουσι δὲ ἐνίοτε αἱ πόλεις καὶ διὰ τοὺς τόπους. ὅταν μὴ εὐφυῶς ἔχη ἡ χώρα πρὸς τὸ μίαν εἶναι πόλιν, οἷον ἐν Κλαζομεναῖς οἱ ἐπὶ χύτρῳ πρὸς τοὺς ἐν νήσῳ, καὶ Κολοφώνιοι καὶ Νοτιεῖς· καὶ Ἀθήνησιν οὐχ ὁμοίως εἰσὶν ἀλλὰ μᾶλλον δημοτικοὶ οἱ τὸν Πειραιᾶ οἰκοῦντες τῶν τὸ ἄστυ. (" Bazen şehirlerde, arazinin tek bir şehirin varolması için uygun olmadığı durumlarda, coğrafi özellikler yüzünden de anlaşmazlıklar çıkmaktadır. Adadakilerle Khytron'da oturanların anlayamadığı Klazomenai'da ve Notion ile Kolophon'da durum böyledir. Atina'da da halk arasında demokratik görüşlerde birlik yoktur. Peiraeus'ta oturanlar şehirdekilerden daha demokratırlar ") şeklindeki ifadesi²⁰⁸; Klazomenai'da, adada ve anakarada yaşayan iki ayrı toplumun arasında arazi üzerindeki mülki-

yet haklarının paylaşılabilmesi nedeniyle anlaşmazlık çıktığını ima etmektedir.

J.M. Cook'a göre Aristoteles, Kolophon - Notion ve dolaylı olarak Atina-Peiraius örneklerinde olduğu gibi Klazomenai'da da, birbirinden farklı yerlerde bulunan kentin iki parçasının büyük görüş ayrılıklarına neden olduğunu düşünmektedir. Cook'a göre Aristoteles ayrıca, Klazomenai'da ikinci bir yerleşimin kurulmasının, arazinin daha iyi kullanılması amacıyla yönelik olduğunu ima etmektedir. Bu nedenle Khyton'daki yerleşimin, aynı Kolophon-Notion ve Atina-Peiraius örneklerinde olduğu gibi Klazomenai kentinden uygun bir uzaklıkta kurulmuş olduğunu öne sürmektedir. Böylece, kentin iki parçası arasındaki fikir ayrılığını açıklayabilmek mümkün olabilecektir ²⁰⁹.

Bilindiği gibi, Notion Kolophon'dan yaklaşık 13 ; Peiraius ise Atina'dan 5 km. uzaklıktadır. Öte yandan, Notion ve Peiraius'un denizden uzakta kalan anakentlerinin limanı durumunda oldukları da unutulmamalıdır. Bu nedenle, bu limanların kentten uzak bir yerde kurulmaları, arazinin daha iyi paylaşılması amacıyla yönelik değil, sadece coğrafi konumun doğurduğu bir gereksinim olmalıdır. Aristoteles'in de belirttiği gibi, kentin iki parçasının birbirinden farklı konumlarda olması, sonradan arazi üzerindeki mülkiyet hakları konusunda anlaşmazlıklara neden olacaktır.

Ancak, Klazomenai'daki durum bu iki örnekten tama-

miyle ayrılmaktadır. Khyton'daki yerleşim bir fikir ayrılığına neden olmamış; aksine kentte İ.Ö. 5. yy.'ın sonunda alevlenen politik görüş ayrılıkları kentin ikiye bölünmesine neden olarak, bir grubun Klazomenai'dan ayrılıp Khyton'a yerleşmeleri sonucunu doğurmuştur²¹⁰. Bu nedenle, Klazomenai'daki οἱ ἐπὶ Χύτρῳ ile οἱ ἐν νήσῳ arasındaki ilişkiler ile, Notion ve Peiraius'da oturanların anaşehirlerindeki insanlarla ilişkileri birbirinden tümüyle farklıdır. Khyton'da oturanlar, zaten fikir ayrılığı sonucu bu yerleşimi kurmuşlardır. Öte yandan, Khyton, adadakileri tahıl sıkıntısına sokacak kadar araziye hakim bir mevkidir²¹¹: bu önemli konumu, burada yaşayanlar ile adadakilerin arasındaki çatışmayı daha da şiddetlendirmiş olmalıdır.

Belki de Aristoteles, Klazomenai'ın Kral Barışı'ndan²¹² sonraki dönemini anlatmaktadır. Bu barış antlaşması ile Büyük Kral'ın egemenliği altına giren Klazomenai'da, artık Atina taraftarı - Sparta taraftarı kavgası bitmiş olmalıdır. Muhtemelen aradaki anlaşmazlık, Aristoteles'in ima ettiği nedenle, yani arazinin paylaşılabilmesi nedeniyle devam etmektedir.

Bu arada Atina'da ele geçen İ.Ö. 387 tarihli bir dekreti de, Khyton'da yaşayanlarla ilgili önemle bilgiler içermesi nedeniyle incelemek gerekir²¹³:

θεόδοτος ἦρχε, Παράμυθος Φιλάγρο Ἐρχιεὺς[έγρ]αμμ ἄτε [υε]
 ἔδοξεν τῷ δῆ[μ]ωι· θεόδοτος ἦρχε, Κεκροπίς ἐπρυτάνε-
 υε, Παράμυθος ἔ[γ]ραμμάτευε, Δαίφρων ἐπεστάτει· Πολί-
 4 αγρος εἶπεν· ἐπαι[ν]έσαι μὲν τὸν δῆμον τὸν Κλαζομενί-
 ων, ὅτι πρόθυμός ἐσ[τι]ν ἐς τὴν πόλιν τὴν Ἀθηναίων κ[αί]
 νῦν καὶ ἐν τῷ πρόσθε[ν] χρόνῳ· περὶ δὲ ὧν λέγουσι, δε[δ]-
 8 ὄχθαι τῷ δήμῳ, [ὕπ]οτε [λ]όντας Κλαζομενίους τὴν ἐπὶ
 θρασυβούλο εἰκοστὴν π[ερὶ σ]πονδῶν καὶ ἀσπονδιῶν π-
 ρὸς τοὺς ἐπὶ Χυτῷ καὶ τῶ[ν] ὀμῆρων,] οὓς ἔχουσι κ[λαζομ-]
 ἐνιοι τῶν ἀπὸ Χυτοῦ, κύριοι εἶναι τὸν δῆμον τὸν Κλαζ-]
 12 ομενίων, καὶ μὴ ἐξεῖναι τῶ[ν] δήμῳ τῷ, Ἀθηναίων κ[αί] ἤτε τ-
 οὺς φεύγοντας κατάγειν ἄ[νευ] τοῦ δήμου τοῦ Κλαζομε-]
 νίων μήτε τῶν μενόντων μηδ[έν]α ἐξαιρεῖν. περὶ δὲ ἄρχ-]
 16 οντος καὶ φρουρᾶς διαχειρο[τονῆσαι] τὸν δῆμον αὐτί-]
 κα [μ]άλα, εἴτε χρὴ καθιστάναι ε[ἰς] Κλαζομενῶν εἴτε αὐ-]
 τοκράτορα εἶναι περὶ τούτων [τὸν δῆμον τὸν Κλαζομε-]
 νίων, εἰάν τε βούληται ὑποδέχεσ[θαι] εἰάν τε μή. τῶν πό-]
 [λεω]ν, ὅθεν σιταγωγῶνται Κλαζομέ[νιοι, Φωκίας καὶ Χι-]
 [ο καὶ Σ]μύρνης, εἶναι ἔνσπονδον[αὐ] τοῖς ἐς τοὺς λιμένα-]
 20 [ς ἐσπλῆν.] τοὺς δὲ στρατηγούς τοὺς [μετὰ Διονυσίῳ ἐπι-]
 [μεληθῆναι] ὄπω[ρ]ς ἔσονται σπονδα[ὶ] πρὸς Φαρνάβαζον κ-]
 [λαζομενίοις αἰ] αὐταὶ καὶ Ἀθηνα[ίοις]. ἐχεροτόνησεν]
 [ὁ δῆμος αὐτός τε] λη οὐχ ὑποτελοῦ[ντας] ἄλλα οὐδε φρου-]
 24 [ρᾶν ἐσδεχομένος] οὐδε ἄρχοντα ὑ[ποδεχομένος] ἐλευθ-]
 [έρος] εἶναι καθὰ Ἀθηνα[ίους]. περὶ [δὲ
]ναὶ βα[σιλέα
 φ]ηφι[

ÇEVİRİ:

" Theodotos arkon, Erkhialı Philagros'un oğlu Paramy-
 thos'un yazmanlığı sırasında halk şu kararları alır; Theodo-
 tos arkhon, prytaneia Kekropis phylesinde, Paramythos katip,
 Daiphron halk kurulunun başkanıdır; Poliagros, şu teklifi ya-
 par: Atina Devleti'ne önceleri olduğu gibi şimdi de bağlı o-

lan Klazomenai halkı övülmelidir. Ancak, istekleri hakkında halk şu kararları vermiştir:

Thrasyboulos'un % 5'lik vergisini ödeyen Klazomenailılar, Khyton'dakilerle barış ya da savaş yapma konusunda ve Khyton'dakilerin arasından ele geçirdikleri rehinelere hakkında, kendi başlarına karar vereceklerdir.

Atinalılar, Klazomenai halkının onayı olmadan, kaçakları geri getirmeye veya kentte kalanların hiçbirini dışarı atmaya yetkili değildirler.

Kentte komutan ve garnizon bulunup bulunmayacağına Klazomenai halkı bizzat karar vermeli ve bunu kabul edip etmeme konusunda halk oyuna gidilmelidir.

Klazomenailılar, tahıl aldıkları Phokaia, Khios ve Smyrna şehirlerinden doğrudan ithalat yapma hakkına sahiptir.

Dionysios / Leontikhos emrindeki komutanlar, Klazomenailılar'ın Atinalılar gibi Pharnabazos ile bu tür anlaşmalar yapmalarını sağlamalıdır.

Halk şunu da kabul eder: Klazomenailılar (Thrasyboulos'un % 5'lik vergisi dışında) başka vergi ödemek ve kentte ne garnizon ne de komutan kabul etmek zorundadırlar. Klazomenailılar, Atinalılar ile aynı haklara sahip olacaklardır.".

214 Şüphesiz ki, Aristoteles'in bahsettiği οἱ ἐνὶ Χύτρωι ile bu yazıtın 9. ve 10. satırlarında sözü edilen kişiler aynı yerin sakinleriydi. Yazıt, Khyton'da oturanların Klazomenailılarla savaş içerisinde olduğunu açıkça

ortaya koymaktadır. Yine 9. ve 10. satırlarda, Klazomenalılarının Khyton'da oturanların arasından ele geçirdikleri rehinelerden bahsedilmesi, iki halk arasında daha önce bir çatışma olduğunu akla getirmektedir. Bu çatışmanın niteliği ancak tarihi olayların, yukarıda kaldığımız yerden, yani İ.Ö. 394 yılından itibaren izlenmesiyle açıklanabilir²¹⁵:

Sparta'nın saldırısı üzerine Persler, Daskyleion satrapı Pharnabazos'un tavsiyesiyle Atinalı amiral Konon komutasında bir donanma oluştururlar. Bu arada Rhodos da Sparta müttefikliğinden ayrılır ve Pers tarafına geçer. İ.Ö. 394 ağustos'unda, Knidos yakınlarında Sparta donanması yok edilir. Konon, Batı Anadolu'daki birçok şehirde demokratik yönetimlerin işbaşına geçmesini sağlar ve Persler adına Khios, Teos, Erythrai, Mytilene ve Kykladlar'a hükmeder.

Bu gelişmelerle güçlenen Atina, Yunanistan'da Thebai ile bir ittifak oluşturarak Sparta'ya karşı güç dengesini değiştirir. Bu arada Anadolu'da Büyük Kral'a, Yunanistan'da ise Atina ve Thebai'a karşı savaşamayacaklarını anlayan Spartalılar, 393/2'de konuyu görüşmek üzere Antalkidas'ı Sardis'e elçi olarak gönderirler. Satrap Tiribazos durumu kavrayıp anlayış gösterir. Böylece Persler, Sparta ve Batı Anadolu'daki oligarkh güçlere tekrar destek olmaya başlarlar. Ancak, Pharnabazos Atinalılar ile müttefik kalmaya devam eder. Bu nedenle satrapın Büyük Kral ile arası açılır.

I.Ö. 389/8'de, Pharnabazos'un desteğiyle Attikalı komutan "hrasyboulos büyük başarılar gösterir. 40 triere ile Kuzey Ege'ye doğru yola çıkar ve Thasos, Samothrake, Hellespontos'un Avrupa tarafı, Byzantion, Khalkedon ile Lesbos'un tümünü ele geçirir²¹⁶. Arkadaşı komutan Ergokles ise Halikarnassos'u alır. Bu arada Klazomenai da tekrar Atina yanlısı olmuştur. Şüphesiz bu tarihlerde kentteki demokratlar, Atinalılardan destek alarak o sıralarda anakaraya hakim durumda olan oligarkhlara karşı saldırılarda bulunmuşlardır. İşte, yukarıda metnini verdiğimiz dekrette sözü edilen rehinelere , olasılıkla Khyton'daki yerleşimi de etkilemiş olabilecek bu saldırılar sırasında ele geçirilmişlerdir.

Yine aynı dekret, Khyton'un anakarada önemli bir konumda yer aldığını da ortaya koymaktadır. 17-20. satırlarda sözü edilen doğrudan tahıl ithal etme hakkı, Klazomenailılar için bir ölüm kalım meselesi olmalıdır. Çünkü, Khyton'da oturanlar onların anakaradaki tarlalarını ekmelerine engel olmaktadır²¹⁷. Bu durum, Khyton'un kentten çok uzakta değil, aksine sahildeki düzlüklere de hakim bir konumda olduğunu akla getirmektedir.

Yazıtın 20-22. satırlarında sözü edilen, Atinalı komutanların yardımıyla Klazomenailılar'ın Pharnabazos ile yapacakları anlaşma, demokratlar için kötüyü giden günlerde Perslerin Khyton'daki oligarkhları korumasına hizmet edecektir²¹⁸. Ancak, 387 yazında Sardis satrapı Tiribazos ile Susa'ya giden Antalkidas, Büyük Kral'ı

anlaşmaya razı eder. 387 sonbaharında ise Atinalıların destekçisi olan Pharnabazos görevinden alınır. Onun yerine geçen yeni satrap Ariobarzanes'in de Antalkidas'ı desteklemesiyle, Sparta-Pers ittifakı karşısında güçsüz düşen Atina. 387 sonu 386 başında Kral Barışı'nı (Antalkidas Barışı) kabul etmek zorunda kalır. Böylece, Klazomenai adası Artakserkses II'nin hükümranlığı altına girer ve kentteki oligarkh-demokrat kavgaları, oligarkhların lehine sonuçlanır²¹⁹.

Khyton adını zikretmese de, Khyton'daki yerleşimin varolduğu dönemde gerçekleşen bir olayı anlatan ve içeriği nedeniyle akılda soru işaretleri bırakan bir antik metni de burada incelemek istiyoruz:

Πύτων μὲν ὁ Κλαζομένιος, καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει τινῶν συνεθελόντων, τηρήσας τελέως τὸ ἡσυχαιότατον τῆς ἡμέρας, ἀμάξαις ἐκ παρασκευῆς πίθους εἰσαγούσαις κατέλαβε Κλαζομενάς* μενουσῶν ἐν ταῖς πύλαις τῶν ἀμαξῶν, καθ' ἅς, ξένων προὔπαρχόντων κρυφαίως οὐ πρόρω τῆς πόλεως, τοὺς μὲν τῶν πολιτῶν λαθόντες, τοὺς δὲ φθάσαντες, τινὰς δὲ τῶν ἔσω συνεργοὺς ἔχοντες κατέσχον τὴν πόλιν.²²⁰ (" Kentte de işbirlikçileri olan Klazomenailı Python²²¹, günün en sakin saatlerini dikkatlice kollayıp, planının bir parçası olan pithos yüklü arabalar sayesinde Klazomenai kentini ele geçirir: Arabalar şehir kapılarında durunca - bu sırada paralel askerler şehirden uzak olmayan bir yere, kapıların yakınlarına gizlenmişlerdir - , içerdeki müttefiklerinin de yardımıyla, vatandaşların bir kısmına görünme-

den, bir kısmından da daha atak davranarak kenti ele geçirirler. ")

A.T. Olmstead'e göre Aineias'ın anlattığı bu olay, Anadolu'daki satrap isyanları sırasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, tyranlar krala isyan etmiş satrapların da yardımıyla Yunan kentlerini ele geçirmeye başlamışlardır²²². Gerçekten de Aineias'ın, eserinde İ.Ö. 400- 360 yılları arasındaki, özellikle de bu periyodun son yıllarındaki olaylardan örnekler verdiği bilinmektedir. Zaten eserin kendisi de İ.Ö. 346 yılından önce kaleme alınmıştır²²³.

Bu durumda, yukarıda sözü edilen ele geçirme planının, o tarihlerde bir ada kenti olan Klazomenai'da uygulanmış olması imkansızdır²²⁴. Meritt ve arkadaşlarının inanamak istedikleri gibi Klazomenai'ın İ.Ö. 4. yy.'ın başlarında bir yolla anakaraya bağlanarak bir yarımadaya dönüştürüldüğü kabul edilse bile²²⁵, yine bu planın uygulanmasına olanak yoktur. Plan, ancak etrafı çevrili bir kara yerleşimi için sözkonusu olabilir. Khyton'daki yerleşimin bir polis olmadığı, yalnızca (özellikle Kral Barışı'ndan sonra) Klazomenai'ın bir parçası olduğu gözönüne alınırsa; Aineias'ın Python isimli bir tyran tarafından ele geçirilişini anlattığı anakarada yer alan bu kentin, "Khyton'daki yerleşim" mi olduğu sorusu akla gelmektedir²²⁶.

C) KLAZOMENAI KAZILARI IŞIĞINDA KHYTON

Hiç kuşkusuz "Khyton'daki yerleşim", Klazomenai arazisinde yer alan, kentin kendisinden sonraki en önemli yerleşimdir²²⁷. Bu nedenle, Khyton isimli topos ve onun üzerinde yer alan yerleşimin lokalizasyonu sorunu, 19. yy.'ın ilk yarısından beri birçok araştırmacının ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bu konu ile ilgilenen ilk araştırmacı August Boeckh, onu antik Klazomenai kentinin 10 km. kadar doğusunda yer alan Kilisman'a yerleştirir²²⁸. Ancak, hiçbir dayanağı olmayan bu görüş bilim adamları tarafından dikkate bile alınmamaktadır.

Boeckh'ten sonraki araştırmacılar Khyton'u lokalize ederken antik metinlerden, özellikle Strabon'un eserinden yararlanmışlardır. George Dennis, Geographika XIV.I. 36'daki ifadeden yola çıkarak, Khyton'u Klazomenai'nin birkaç mil güneybatısında arar²²⁹. Ona göre, Klazomenai kentinin ilk kurulduğu yer olan Khyton, Brythrai ile Klazomenai arazilerini birbirinden ayıran sarı kille kaplı kayalık tepeciklerin arasında yer almaktadır²³⁰. Ancak Dennis bu görüşünü arkeolojik verilerle destekleyemez ve buna

neden olarak da arazinin sarplığını gösterir. Salomon Reinach ise Dennis'e karşı çıkarak, erken Klazomenai kentinin adanın hemen karşısında yer aldığını belirtir²³¹. Buiki bilim adamı, aslında arkaik Klazomenai lahitleri ile ilgili araştırma yapmaktadırlar. Ancak, erken Klazomenai ile Khyton arasındaki ilişki, onları da Khyton'un lokalizasyonu sorununa çekmiştir.

B.D. Meritt - H.T. Wade-Gery ve M.F. McGregor ise Khyton'un nerede olduğu sorununu, kelimenin etymolojisi yardımıyla aydınlatmaya çalışmışlardır. Khyton sözcüğünün ada yolu için kullanıldığına inanan Meritt ve arkadaşları, bu ismin aynı zamanda yolun anakara tarafındaki bitiminde yer alan araziye de verilmiş olduğunu öne sürerler. Onlara göre Khyton'daki yerleşim, Karantina Adası'nın hemen karşısında kurulmuştur (Bk. Har. 10)²³².

Büyük bir bölümünü Khyton'un lokalizasyonu sorununa ayırdığı , Klazomenai topografyası ile ilgili makalesinde J.M. Cook, yukarıda aktarılan görüşlerin tümünü reddeder²³³ ve bu topos'u Urla'nın güneybatısına doğru uzanan ovanın kuzey kısmına yerleştirir (Bk. Har. 12)²³⁴. Onu, Khyton'u Klazomenai kentinden bu kadar uzak ve anakaranın iç kısmındaki bir yere lokalize etmeye yönelten etken, şüphesiz Aristoteles'in ifadesidir²³⁵. Khyton'un Klazomenai'dan "uygun" bir uzaklıkta yer aldığına inanan Cook, bu topos'un yerini saptayabilmek amacı ile Teos Körfezi'nden Urla'ya, Erythrai kıstağını karısı ile birlikte boydan boya kateder. Onlar, Urla'ya yaklaştıklarında, kasabadan

güneybatıya uzanan yaklaşık 7X3 km. ölçülerinde bir ovayla karşılaşılır ve burasının Urla (aynı zamanda antik Klazomenai) arazisinin en güzel kısmı olduğuna karar verirler. Cook'a göre Khyton bu ovanın kuzeyinde biryerlerde aranmalıdır. Bu görüş, onu ovanın kuzeybatı sınırını oluşturan alçak kıraç tepelerin arasında araştırma yapmaya iter. Bu araştırma sırasında yoğun bir yerleşmeye işaret eden izlere rastlayamaz; ancak yolun (İzmir-Çeşme yolu) güneyinde, geniş bir araziye yayılmış durumda, özellikle arkaik döneme ait bazı seramik parçaları ele geçirir²³⁶. Bu arada, aynı arazinin bir yerinde sur duvarına (?) ait olabilecek bazı kalıntılara rastlar. Öte yandan, civarda çiftçiler tarafından önceden görülmüş bazı yapı kalıntıları olduğunu da öğrenir. Cook'a göre bu kalıntılar, klasik çağlarda seyrek bir yerleşim alanı olan Khyton'a aittir

Öte yandan J.M.Cook, Klazomenai kentinde de bazı araştırmalar yapmış ve bu arada arkaik yerleşimin bulunduğu araziye de saptamaya çalışmıştır. Olasılıkla, Urla iskelenin tümünü kapsamayan araştırması sonucunda Cook, bu yerleşimi iskelenin batısında yer alan Cankurtaran Tepe'nin doğu yamaçlarına ve buradaki düzlüğün bir kısmına yerleştirir (Bk.Har.11)²³⁷. Ancak, 1979 yılında başlayan Klazomenai kazıları, yerleşimin aslında daha da doguya, adanın hemen karşısına kadar uzandığını (Bk.Har.5-7) ve prehistorik höyüğün güneyindeki tarlaların yer aldığı arazinin antik dönemde en yoğun yerleşime sahne olan bölge olduğunu ortaya koymuştur²³⁸. Gerçekten de, bu kısımda yer alan F.Gül Tar-

lası ve civarındaki araziler, toprak yüzeyine vurmuş seramik örneklerinin yoğunluğu ile dikkat çekmektedir. Arkaik malzemenin yanısıra, çok miktarda geç klasik döneme ait seramik örnekleri de veren bu arazileri görememiş olması, Cook için büyük şanssızlıktı.

Cook'un 1952 yılındaki eksik sayılabilecek bu araştırmalarından sonra, Urla İskelesinin tümünü kapsayan yüzey araştırmalarının sağladığı bilgiler ışığında, 1979 yılında Klazomenai kazıları başlamıştır. Kazının ilk yıllarından beri çalışmaların sürdürüldüğü F.Gül Tarlasında arkaik Klazomenai kentinin üzerine kurulmuş olan bir geç klasik yerleşim kısmen ortaya çıkarılmıştır (Bk.Har.13)²³⁹. Klazomenai kenti klasik dönemde adada yer aldığına göre (Bk.Har.8-Lev.I), anakaradaki bu yerleşimde yaşayanlar kimlerdir? Bu sorun, hiç kuşkusuz buradaki kazılarda ele geçen arkeolojik buluntuların yardımıyla ve Klazomenai tarihi hakkındaki bilgiler sayesinde aydınlatılabilecektir.

F.Gül Tarlası'nda 1979-83 ve 1985-87 yılları arasında sürdürülen kazı çalışmaları; anakaranın bu kesiminde geç klasik döneme ait, birbirini dik açılarla kesen kuzey-güney ve doğu-batı akslı sokaklar ile, bu sokakların çerçevelerini çizdiği kuzey-güney akslı dikdörtgen insulalardan oluşan ızgara planlı bir kentin yer aldığını ortaya koymuştur (Bk. Şek.3). Ele geçen mimari kalıntılar, doğu-batı akslı bir sokak ile kuzey-güney akslı iki sokağın ve bunların kenarlarında yer alan beş insula kapsamındaki onbeş eve ait duvarların bir kısmından oluşmaktaysa da, yerleşimin genel pla-

nı hakkında oldukça fazla bilgi vermektedir (Bk. Şek. 2).
Şimidi, günışığına çıkarılan mimari kalıntıları kısaca göz-
den geçirelim:

K-L/15 palankarelerinde karşılıklı iki insula'nın köşeleri ve bunların arasından geçen DB 2 sokağı ortaya çıkarılmıştır. Kuzey'de yer alan 4 no'lu insula'nın (aynı zamanda 4F evinin) güneydoğu köşesini oluşturan duvarlar, güneydeki 1 no'lu insula'nın ve K-L/20 plankaresinde ortaya çıkarılmış olan 6 no'lu insula'nın duvarlarıyla aynı doğrultudadırlar. Bu durum, insula'ların doğu-batı ve kuzey-güney akslarında birbirleriyle aynı doğrultuda uzandıklarını göstermektedir. L/15 plankaresinde küçük bir kısmı ele geçen DB 2 sokağı 3.85 m. yani 13.09²⁴⁰ İon ayağı genişliğindedir. Bu sokağın bir kısmı da, L/11-12 palankaresinde, 1 ve 3 no'lu insula'ların birbirine bakan köşeleri ile birlikte ele geçmiştir.

N-S/12 plankarelerinde yapılan çalışmada ise, burada yer alan 1 ve 3 no'lu insula'ların arasından geçen kuzey-güney akslı bir sokak (KG 10) saptanmıştır. Bu sokak da aynı DB 2 gibi yaklaşık 13.09 İon ayağı genişliğindedir. Sokağın iki yakasında yaklaşık 1 m. genişliğindeki taş dolgular uzanmaktadır. Bu dolgulardan batıda yer alanı düzensizce yığılmış taşlardan meydana getirilmiştir. 3C evine ait olan doğudaki taş dolgu ise, düzensiz bir yığın değil aksine özenle inşa edilmiş bir kaldırımdır (Bk. Lev. II). Her ikisini de kaldırım olarak kabul edebileceğimiz bu iki taş dolgunun arasında ise, hem arabaların geçtiği hem de

yağmur sularının kanalizasyonla toplandığı toprak zeminli asıl yol bulunmaktadır. N/15 plankaesinde küçük bir kısmı ortaya çıkarılan ve bu sokağına paralel konumda uzanan KG 9 sokağı da aynı özellikleri göstermektedir. Bu sokak da diğeri gibi 13.09 İon ayağı genişliğindedir.

KG 9 ve 10 sokakları, aralarında yer alan 1 no'lu insula'nın genişliğinin 27.60 m. olduğunu ortaya koymaktadırlar. Düzgün planlı bir yerleşimle karşı karşıya olduğumuza göre, bu genişlik tüm insula'lar için geçerli olmalıdır. İnsulaların uzunlukları ise, şimdiye kadar hiçbir insula'nın tamamen açılmamış olmasından ötürü kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, 1 ve 3 no'lu insula'larda yürütülen çalışmalar, bir insula'nın en az üç çift evden oluştuğunu göstermektedir. Evlerin boyutları, çevre duvarlarının konumuna göre evden eve değişiklikler göstermektedir. Ancak bu değişiklik parselin yüzölçümünü pek değıştirmez. 13.45 ile 13.65 m. arasında değışen genişlik ve 25.08 - 25.20 m. arasında değışen uzunlukları²⁴¹ ile parseller, yaklaşık 340 m²'lik bir alanı kaplamaktadırlar. Yapılan ölçümlerde, 2 X 3 düzeninde yerleştirilmiş evlerden oluştuğı varsayılan²⁴² bir insula'nın boyu, 75.25 m. olarak belirlenmiştir. Bu durumda, bir insula 93 X 225 İon ayağı ölçülerindedir; bu da 4:11 oranını vermektedir (Bk. Şek. 3).

1 ve 3 no'lu insula'larda yürütülen çalışmalar, yalnız insula'ları oluşturan ev sayısının saptanmasını sağlamamakta, aynı zamanda yerleşimdeki ev tipleri konusunda

da önemli bilgiler vermektedirler. Buna göre, evler genelde üç ana bölüme ayrılmaktadır. Ev halkının ikamet ettiği asıl konut bölümü, kuzey-güney aksına oturtulmuş dikdörtgen parselin kuzey kısmında yer alır. Bunun güneyinde, muhtemelen ortasında bir su kuyusu bulunan avlu yer almaktadır. Nitekim, 1D evinde avlunun ortasına açılmış olan kuyu ele geçmiştir. Parselin güneyi ve avlu çevresindeki bir kısım alan ise işliklere ayrılmıştır. 1D evi, önu verandalı oikos'u ve bunun doğusunda yer alan küçük odaları ile tipik bir prosta'lı ev örneğini oluşturmaktadır (Bk. Lev. III ve Şek. 3)²⁴³. 1C evinin ise kendine has bir planı vardır. Bu evde konut bölümü, evin doğu ve batı duvarlarını birbirine bağlayan kesintisiz bir duvarla avlu ve işliklerden ayrılmıştır. Bu evin 1 no'lu odası oikos, 2 no'lu odası ise andronitis olmalıdır.

Bu ızgara planlı ve bölümlenmeleri açısından birbirine benzeyen evlerin oluşturduğu yerleşimde ele geçen arkeolojik buluntular, bu kentin İ.Ö. 5. yy.'ın sonlarında kurulduğunu ortaya koymaktadır. 3E evinin kuzeydoğu köşesinde 1.00-0.85 m. seviyeleri arasında ele geçen İ.Ö. 425-400 tarihli, siyah firnisli küçük çanak, yerleşimdeki en erken buluntulardan biridir (Kat.No. 3, bk. Şek. 5 a)²⁴⁴. 0/13 plankaresinde ele geçen ca. İ.Ö. 400 tarihli balık tabağı parçası da, tabakadan olmasa da yerleşimin kuruluş tarihini göstermesi açısından önemlidir (Kat.No. 4, bk. Şek. 5 b).

1C evinin 5 no'lu odasında, daha erken tabakaları aydınlatabilmek amacı ile açılan sondajda, bu odanın batı duvarının üzerine oturduğu saptanan bir çukurda ele geçen cup-skhphos, bu evin ca. 400 tarihinde inşa edildiğini göstermektedir (Kat.No. 5; bk. Lev. X a ve Şek. 5 c). Öte yandan, bu evin 4 ve 3 no'lu odalarının güneyinden geçen ve konut ile işlik bölümlerini birbirinden ayıran duvarın temelini, 1D evinin su basman duvarına dayandığı görülmektedir (Bk. Lev. IV). Bu durum, 1D evinin 1C'den daha önce yapılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, aradaki tarih farkı çok fazla olmamalıdır.

Burada Klazomenai tarihine dönecek olursak; İ.Ö. 5 ve 4. yy.'larda Klazomenai Kentinin adada yer aldığını bildiğimize göre²⁴⁵, anakarada yer alan bu yerleşimin kuruluşunu ancak Ephoros'un anlattığı olayla açıklayabiliriz. Yukarıda s. 37 ve devamında anlatıldığı gibi, Ephoros Klazomenai'dan ayrılanların, anakarada Khyton diye isimlendirilen yeri iskan ettiklerini bildirmektedir. Dönemin tarihi ve politik olayları ise, Ephoros'un anlattığı bu olayın muhtemelen İ.Ö. 404-401 yılları arasında gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu tarih, F.Gül Tarlası'nda bir kısmı ortaya çıkarılan, düzgün planlı kentin kuruluş tarihi ile büyük uyum içindedir. O halde, anakarada yer alan bu kentin Khyton'daki yerleşim, burada yaşayanların ise οἱ ἐπί Χυτῶ (Aristoteles) oldukları akla yakın gelmektedir. Öte yandan anakaradaki bu arazinin, bir zamanlar arkaik Klazomenai kentinin yer aldığı topraklar olduğu da unutulma-

malıdır (Bk. Har. 5 ve 7)²⁴⁶. Bu durumda, Strabon'un Khyton'un yeri konusunda söyledikleri de bir anlam kazanmaktadır²⁴⁷. Arkeolojik buluntularla tarihi metinler arasındaki bu açık uyum, bizi ızgara planlı bu kentin "Khyton'daki yerleşim" olduğunu kabul etmeye yöneltmektedir.

F.Gül Tarlası'nda yapılan kazılar, İ.Ö. 404-401 yıllarında kurulmuş olan Khyton'daki bu yerleşimin, erken 4. yy.'da bir tahribata uğradığını göstermektedirler. Kazılan alanların tümünde, evlerin yıkıldığı, ancak sonraki bir tarihte yeniden inşa edildikleri saptanmıştır. 1C evinin 6 no'lu mekanında (avlu) ele geçen tarihlenebilir siyah firnisli malzeme, tahribin ne zaman meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Bu avlunun tabanı üzerinde in situ durumunda ele geçen yuvarlatılmış ağızlı küçük çanak ve balık tabağı (Kat.No. 6 ve 7; bk. Lev. X b-d , Şek. 6 a-b), tahribin İ.Ö. 4.yy.'ın ilk on yılı içinde (ya da bir kaç yıl sonra) meydana geldiğini göstermektedir. Bu iki vazo ile birlikte aynı taban üzerinde ele geçen ve Attikalı çömlekçilerin tanımadığı bir form olan ince rezerve kuşaklı, siyah firnisli kase de bu tarihten olmalıdır (Kat.No.8; Bk. Lev. XI a ve Şek. 6 c).

Tüm kentin yıkılmasına neden olan bu olay, eğer doğal bir afet değilse, ancak bizim Khyton'daki yerleşimin tarihi hakkındaki bilgilerimizle açıklanabilir. Bu dönemde, Khyton'daki yerleşimin tahrip olmasına neden olabilecek iki olay vardır. Bunların ilki, Konon'un İ.Ö. 394'te-

ki faaliyetleridir. Bilindiği gibi, Pers donanması komutanı Atinalı Konon, Knidos açıklarında Sparta donanmasını bozguna uğrattıktan sonra, Persler adına bazı faaliyetlere girişmiş ve bu arada da bazı Batı Anadolu kentlerinde demokratik yönetimleri tekrar işbaşına getirmiştir²⁴⁸. Bu kentlerin içinde, klazomenai'a çok yakın olan feos ve Erythrai da bulunmaktadır. Konon, Erythrai'da 412 yılından beri yönetimde olan oligarkhları sürgüne göndererek, kentte demokratik (ve Atina yanlısı) yönetimin tekrar kurulmasını sağlamıştır²⁴⁹. Onun, bu dönemde Klazomenai'a da gelerek Khyton'daki oligarkhları cezalandırdığı düşünülebilir. Bu tarihten kısa bir süre sonra da, Atina hegemonyasını tekrar güçlendirmeye çalışan Thrasyboulos ve Ergokles Batı Anadolu'da bazı askeri harekatlara girişmişlerdir²⁵⁰. Eğer Khyton'daki yerleşimde saptanan tahrip Konon ile ilişkili değilse, muhtemelen Thrasyboulos ve Ergokles'in desteğiyle oligarkhlara saldıran adadaki Klazomenailılar tarafından, İ.Ö. 389/8 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Nitekim Atina'da ele geçen 387 tarihli dekret de, dolaylı da olsa böyle bir saldırıdan söz etmektedir²⁵¹.

Yapılan çalışmalarda, tümüyle tahrip olan kentin terkedilmediği, aksine tüm evlerin kısa bir süre sonra aynı parseller üzerine tekrar inşa edildikleri anlaşılmıştır. Bu ikinci yapım evresi, tüm evlerde euthynteria ve taban yükseltmeleri ile iç mekanlardaki bazı değişiklikler; yollarda ise kaldırımların yenilenmeleri ile kendini göstermektedir. KG 9 sokağında I. evre kaldırımlarının

üst seviyeleri 1.15-1.20 m. arasında değişirken, II. evrede bunların 1.60 m. seviyesine yükseltildikleri saptanmıştır. KG 10 sokağında da kaldırımların ve dolayısı ile aradaki toprak yolun, daha üst seviyeye yükseltildikleri görülmektedir (Bk. Lev. VII).

Bu evrede , 1C evinin 4 no'lu mekanının ilk evredeki kısmen taş döşeli tabanı (1.20 m.), 1.60 m. seviyesine yükseltilip, daha düzgün bir taş döşeme ile kaplanmıştır (Bk. Lev. V). 4 ve 1 no'lu odalar arasındaki doğu batı akslı ilk evre duvarı ise iptal edilmiştir. Ayrıca yine bu evrede, evin 1.20 m. seviyesindeki avlu (6 no'lu mekan) tabanı yaklaşık 1.50 m. seviyesine çıkarılmış ve buraya kuzey-güney yönlü taş döşeli bir yol yapılmıştır (Bk. Lev. VI a). Evin 3 no'lu odası ise, muhtemelen üstü açık bir mekana dönüştürülmüştür. Bu odanın kuzey-doğu köşesine, yağmur suyunu depolamak amacı ile bu evrede yerleştirilmiş olan silindirik sarnıç buna işaret etmektedir (Bk. Lev. VI b).

1D evinde, oikos'un (1 no'lu mekan) doğu tarafında inşa edilen kuzey-güney akslı yeni bir duvarla burada oluşturulan koridor, ikinci evrenin bu evde meydana getirdiği en önemli değişiklik olmalıdır. Bu yeni koridor, prosta'lı evin çekirdeği olan megaronu değişikliğe uğratmaktadır.

3D evinin işlik bölümlerinde de, II. evrede gerçekleştirilen değişiklikler çok açık bir şekilde görül-

mektedir. Evin güneydoğu köşesine inşa edilen iki odalı yeni işliğin kuzey duvarı, burada yer alan eski işliğe ait zeytin presinin (?) üzerine oturarak onu işlevsiz kılmaktadır. Bu presin kuzeyindeki taş döşeli I. evre tabanı da iptal edilerek, buraya bir su kanalı inşa edilmiştir (Bk. Lev. VII).

Bazı evlerde, iki değil üç ayrı evre bulunduğuna dair belirtiler mevcuttur. Küçük çaplı değişikliklerle kendini belli eden bu evreyi, II. yapım evresinden sonra gerçekleştirilen tamiratlar olarak yorumlayabiliriz. 1C evinin andronitis'inin (2 no'lu oda) tabanının, kireç-kum karışımı bir harçla sıvanması, ara evre olarak kabul edilmesi gereken bir tamirat safhasıdır. Yine bu safhada inşa edilen aynı odanın doğu duvarı, bu tamiratın yapıldığı dönemde 1D evinin terkedilmiş olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan, bu tabanlardan tarihlenebilir in situ malzemenin ele geçmemesi, bu ara evrelerin tarihlenebilmesini engellemektedir.

Khyton'un son evresi olan II. yapım evresinin en erken tarihi Kral Barışı'ndan hemen sonraki yıllar²⁵², olasılıkla 386/5 yılı olmalıdır. Yerleşimde küçük parçalar halinde ele geçen İ.Ö. 400-375'e tarihlenebilecek malzeme buna işaret etmektedir. Öte yandan, ele geçen malzemenin büyük kısmını, İ.Ö. 375-350 arasına tarihlenen siyah firnisli seramiklerin oluşturması (Kat.No. 9-11 ve 13'te) bunlardan dört örnek verilmiştir; bk. Lev. XI-XIII ; Şek. 7-8), Kral Barışı'ndan sonra Khyton'daki yerleşimin nüfu-

sunda belirli bir artışın gerçekleştiğini gösterebilir. Zaten, Kral Barışı'nın sağladığı savaşız ortamın, anakaradaki yerleşimin genişlemesine de neden olduğunu gösteren bazı deliller vardır. Nitekim, F.Gül Tarlası'nın yaklaşık 500 m. kadar batısında yer alan H.Balaban Tarlası'nda açılan 10 X 10 m. boyutlarındaki bir sondajda, mimari buluntular vermeyen bir 4. yy. tabakası saptanmıştır. Burada, yaklaşık 1.50 m. seviyesindeki 4. yy. tabanı, arkaik Klazomenai lahitleri ve pithos parçaları ile yapılmış iki küçük platform ile temsil edilmektedir. Olasılıkla üstlerinde çeşitli işlerin görüldüğü bir çeşit tezgah olan bu platformların, açmanın kuzey kısmında yer alanının kenarında in situ durumda ele geçen siyah firnisli balık tabağı (Kat.No. 17, bk. Şek. 9 c) ve tabana açılmış bir çukurun içine atılmış durumda ele geçen siyah firnisli cup-kantharos (Kat.No. 16 , bk. Lev. XIV a ve Şek. 9 b) ca. 375 tarihlerindedir. Bu nedenle, H.Balaban Tarlası'ndaki bu 4. yy. yerleşmesi Kral Barışı'ndan sonra kurulmuş olmalıdır. Ancak, 100 m²'lik bir açmada, F.Gül Tarlası'nda görülen ızgara planına ait duvarların ele geçmemiş olması, olasılıkla bu alandaki yerleşimin bir kenar mahalle niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır.

Gerek H. Balaban Tarlası, gerekse F. Gül Tarlası'ndaki çalışmalarda bir çok bronz Klazomenai sikkesi de ele geçmiştir²⁵³. F.Gül tarlasındaki kazılarda ele geçenler içinde, 3D evinin güneybatı köşesinde, I. evre tabakasında ele geçen çok aşınmış sikkenin dışındaki tüm sikke-

ler, ya II. evre düzlemlerinden ya da bu düzlemin daha üst seviyelerindendirler. Sikkelerin tümünde ön yüzde Athena başı, arka yüzde ise koç tasvirleri yer alır. Athena başı, sola ya da sağa dönük şekilde profilden (Kat.No. 20-32,38, 40-41; Bk. Lev. XV-XVII) veya 3/4 dönüşle cepheden tasvir edilmektedir (Kat.No. 33-36, 39; Bk. Lev. XVI d ve XVII a-b). Arka yüzdeki koç figürü ise, ayakta (Kat.No. 33-40) ya da yatarken (Kat.No. 26-32, 41) gösterildiği gibi, bazı sikkelerde yalnızca koçun başı tasvir edilmiştir (Kat.No. 20-25). Bu yüzde, bazı sikkelerde KAA ya da KAAIOMENION, bazılarında ise paranın değerini garanti eden günün yöneticisinin ismi yer almaktadır (Bk.Kat.No. 22-23, 27, 29-32, 37-38 ve 41) . Bu sikkeler, Klazomenai sikkeleri hakkındaki eski bilgilere pek fazla bir şey katmamaktadırlar. Ancak, Kat. No. 22'deki sikke gerek ön yüzü gerekse arka yüzündeki tasvirler açısından ilginçtir. Ön yüzdeki sola dönük Athena başı, detay özellikleri ile diğer Klazomenai sikkelerinden bilinen başlardan biraz farklıdır. Arka yüzdeki koç başının altına basılmış yaban domuzu protomu da ilginçtir.

Bu sikkelerin Klazomenai'a ait olması, Khyton'daki yerleşimin lokalizasyonu için engel teşkil etmez. Zira, Khyton'daki yerleşim, Kral Barışı'ndan sonra aynı Peiraius ve Notion gibi²⁵⁴ gerçek bir polis değil, yalnızca Klazomenai'a bağlı bir yerleşim birimidir²⁵⁵. Bu durumda, Khyton'dakilerin de aynen Peiraius ve Notion halkı gibi para basmamış olmaları doğaldır. Öte yandan, Kral Barışı'ndan

önce adadakilerle büyük bir çatışma içersinde oldukları anlaşılın Khyton'daki oligarkhların, bu dönemde kendileri için para bastırıp bastırmadıklarını bilmek mümkün değildir.

H. Balaban Tarlası'ndayapılan kazılarda ızgara planının anakaranın bu kısmına kadar gelişmediğinin görülmesi; öte yandan, arazi eğiminin 1 ve 3 no'lu insula'ların yer aldığı bloğun güneyinde²⁵⁶ ve kuzeyinde ancak birer insula uzunluğundaki bloklara izin verecek nitelikte olması, artık Khyton'daki yerleşim olduğundan kuşku duyulmaması gereken bu düzgün planlı kentin, çok küçük boyutlu olduğunu göstermektedir (Bk. Har. 13). Bu kent olasılıkla 25-30 insula, yani 160-180 ev içiren bir yerleşimdir. Bu arada, insula'ların bazılarının yarım ya da daha küçük boyutlarda olabileceği de hesaba katılmalıdır. Öte yandan, yerleşimin anakarada, her türlü dış tehlikeye, özellikle Kral Barışı öncesinde adadaki demokratların saldırılarına açık bir alanda kurulmuş olması, kentin tüm ızgara planlı Yunan kentleri gibi bir çevre suruna sahip olduğunu düşündürmelidir²⁵⁷.

F.Gül Tarlası'nda ortaya çıkarılan ve yukarıda arkeolojik buluntuları ile birlikte ele alınan ızgara planlı kent ca. 330-325 tarihlerinde terkedilmiştir. Yerleşimin II. evresinde, kent terkedilirken KG 10 sokağına yığılan bir enkaz içinde ele geçen (R/10 plankaresinde) 12, 14.ve 15 Kat.No.'lu siyah firnisli vazolar (Bk. Lev. XII c, XIII b; şek. 8 a,c ve 9 a) terk tari-

nin ca. İ.Ö. 330/25 olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bunun yanı sıra, ızgara planlı yerleşime ait tabakalarda, İ.Ö. 325'ten sonraya tarihlenebilecek hiçbir buluntunun ele geçmemiş olması da, yerleşimin gerçekten de bu tarihte terkedildiğini göstermektedir. Bu terk tarihinin, adayı anakaraya bağlayan yolun muhtemel yapım tarihiyle uyum içinde olması, bu iki olayın birbiriyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir²⁵⁸. Belki de Büyük Aleksandros yalnız adayı bir yarımada dönuştürmeyi değil, aynı zamanda ikiye bölünmüş kenti de birleştirmeyi ve böylece daha büyük bir kent meydana getirmeyi de planlamış olabilir.

Yapılan kazılarda, Khyton'dakiler (οἱ ἐπι Χυτῶ) kenti terkettikten sonra, bu arazinin tekrar bir yerleşime sahne olduğu anlaşılmıştır. Ancak, çok kısa ömürlü olduğu anlaşılan bu yerleşim, ızgara planı dahilindeki parselasyon sistemini hiçe sayan duvarlarıyla kendini hemen belli eder. Bu zayıf yerleşime ait en önemli kompleks, eski parselasyon sistemine göre 1A ve B evlerinin bulunduğu araziyi işgal eden çömlekçi atelyesidir. Atelyenin güneydeki çevre duvarı; burada eskiden yer alan 1 A-B ve C-D evlerini birbirinden ayıran doğu-batı akslı duvarın, temellerine kadar sökülmesiyle oluşturulan çukura yerleşmiş temelin üzerinde yükselir (Bk. Lev. VII a). Atelye bahçesinin doğu duvarı ise, eski KG 9 sokağına taşmakta ve yolu kapatmaktadır (Bk. Lev. VIII b; Şek. 4). Bu çömlekçiye ait avlunun kuzey kısmında bir fırın (Bk. Şek.4)²⁵⁹

ile bunun yakınında yer alan bir su kuyusu; güney kısmında ise, çömlekçinin kullandığı sarnıç ortaya çıkarılmıştır. Tabanında tarihlenebilir malzemenin ele geçmemesi, bu çömlekçi atelyesinin kesin olarak hangi tarihe ait olduğunun saptanmasını güçleştirmektedir. Fırının batısında, taban üzerinde ele geçen kandil, çömlekçinin yaklaşık tarihini verebilir. 18 No.'lu bu kandil (Bk. Lev.XIV b) İ.Ö. 4.yy.'ın son çeyreğinden olmalıdır.Bu yerleşime ait ikinci mekan ise, eski 1C evinin 1 no.'lu odasının üzerinde ele geçmiştir. Bu yapının 1.90 m. seviyesindeki duvarları da, aynı çömlekçi atelyesinin duvarları gibi eski parselasyonu hiçe saymaktadır. Mekanın güney duvarı, bir zamanlar burada yer almakta olan KG 10 sokağının üzerine taşmaktadır (Bk. Lev. IX). Bu duvara yaslanmış olarak, 1.75 m. seviyesinde, in situ durumda ele geçen ince rezerve kuşaklı, siyah firnisli kase (Kat.No. 19; Bk. Lev. XIV c ve Şek. 10) kesin tarih vermese de, bu yapının Khyton'daki yerleşimin terkedildiği tarihten çok geç bir dönemde inşa edilmediğini ortaya koymaktadır. Olasılıkla hem bu yapı, hem de çömlekçi atelyesi ca. İ.Ö. 300 tarihlerinde terkedilmiştir.

F.Gül Tarlası'nda sürdürülen kazılarda, özellikle kuzey kesimdeki N/14 ve L/15 plankarelerinde, tarım toprağının hemen altında ele geçmeye başlayan mezarlar, Khyton'un tamamen terkedildikten sonra nekropolis olarak kullanıldığını göstermektedir. Burada ele geçen mezarlardan tek buluntu vereni, L/15 plankaresinde, eski 1A evinin kuzeydoğu köşesinin üzerinde ortaya çıkarılan mezardır.

Bu mezardaki iskeletin dişleri arasında ele geçen bronz sikkenin (Kat.No. 41; Bk. Lev. XVII c) İ.Ö. 4. yy.'a ait olmasına karşın, iskeletin yanında bulunan Roma ungu-
anteriorumu, aslında bu gömünün daha geç bir tarihte yapıldığını ortaya koymaktadır. Anlaşılan, Khyton Roma döneminde (ve belki geç hellenistik devirde de) mezarlık olarak kullanılmaktaydı. Zaten, Roma döneminde yazan Strabon da, Khyton'dan terkedilmiş ve artık insanların yaşamadığı bir τόπος olarak sözetmektedir (XIV.I.36).

DİPNOTLAR

- 1-VII.III.8: Κλαζομενίοις δὲ καὶ Φωκαεῦσι πρὶν μὲν ἢ Ἴωνας ἐς τὴν Ἀσίαν ἐλθεῖν, οὐκ ᾤκοῦντο αἱ πόλεις.
- 2-G.P.Oikonomos, Praktika 1921 ve 1922'de yayınladığı raporlarında Myken malzemesinden hiç söz etmez. Daha sonra onun çalışmalarını gözden geçiren Kallipolitis, Atina Milli Müzesi'nde bulunan yaklaşık yirmibeş parça Myken seramiğinden bahseder (bk. V.G.Kallipolitis, "Κλαζομεναὶ-Βουρλὰ καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Γ.Π.Οικονόμου", Μ.Χρον 15 (1972),s.21.)
- 3-E.Akurgal, " Bayraklı kazısı Önraporu ", DTCFD VIII/I (1950), 4.
- 4-Sakellariou, Migration, 506; V.R.d'A. Desborough, The Last Mycenaeans and Their Successors , Oxford 1966, 161; C.Mee, " Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the Second Millennium B.C. ", AnatSt. XXVIII (1978), 125.
- 5-A. ve H.Erkanal, " Vorbericht Über Die Grabungen 1979 im Prähistorischen Klazomenai/Liman Tepe.", HÜEFD 1 (1983), 163 ve dev.
- 6-Syros adasındaki Khalandriani'de bulunan i.Ö. 3. bine ait sur, at nalı şeklindeki kulelerle desteklenmiş sur duvarının en iyi örneğini oluşturmaktadır; bk. C.Renfrew, The Emergence of Civilation, The Cyclades and The Third Millenium B.C., London 1972, 177, Fig. 11-4. Bu savunma sisteminin daha basit bir örneği Lerna III'te de görülür; bk. a.g.e., 395, Fig. 18. 11/3. Öte yandan, Uruk'ta Eski Sülale Dönemi'nde ve Tel Arad'da da benzer örnekler

- görülmektedir (H.Müller-Karpe, Handbuch Der Vorgeschichte, III Kupferzeit, München 1974, Lev. 183, D ve 282, A 1).
- 7-Bakır, Klazomenai 1981, 64.
- 8-Bakır, aynı yer ve RAHAL XV (1982), 91, Fig. 2.
- 9-Bakır, aynı yer.
- 10-Bakır, aynı yer ve AJA 86 (1982), 561.
- 11-Bu yapının 1.10 m. genişliğindeki uzun kenar duvarının yaklaşık 10 metrelik kısmı açılmıştır. Bu duvara 3 m. uzaklıktan paralel olarak geçen daha ince duvar da, Troia I ve II'de görülen megaronlara benzetilebilecek bu yapıya aittir. Bk. Bakır, aynı yer ve AJA 86 (1982), 561.
- 12-AJA 86 (1982), 561.
- 13-RAHAL XV (1982), 88 ve dev., Fig. 3.
- 14-Bakır, a.g.e., 65.
- 15-AJA 86 (1982), 561.
- 16-Bu buluntuların çizimi için bk. A. ve H. Erkanal, a.g.e. Lev. I-II. Ayrıca, seramik fırını hakkında bk. a.g.e., s. 166, 170-171.
- 17-1979-1980 kazılarında ele geçen iki Myken vazosu parçası için bk. RAHAL XV (1982), Fig. 6-7.
- 18-Y.E. Ersoy, Klazomenai Myken Keramiği, İzmir 1983 (yayınlanmamış Bitirme Tezi), Lev. 4, Kat. no.1, s. 16-17.
- 19-A.g.e., Lev. 1, Kat. no.2, s. 17 ve dev.
- 20-A.g.e., 86.
- 21-Aynı yer.
- 22-A.g.e., 87 ve dev. Ayrıca bk. Tablo II.
- 23-A.g.e., 87.

- 24-A.g.e., 89. C.Mee, " Aegean Trade and Settlement in Anatolia in Second Millenium B.C. ", AnatSE. XXVIII (1978), 125'te kentin bu dönemde Anadolu'ya mal dağıtımı yapan bir pazar oldugunu ileri sürer. Bu konuda ayrıca bk. Sakellariou, Migration, 506.
- 25-Ersoy, a.g.e., 88.
- 26-Ἰώνων δὲ ἀφικομένων μοῖρα ἐξ αὐτῶν πλανωμένη μετεπέμφατο ἡγεμόνα παρὰ Κολοφωνίων Πάρφορον, καὶ πόλιν κτίσαντες ὑπὸ τῆ Ἰδῆ τὴν μὲν οὐ μετὰ πολὺ ἐκλείπουσιν, ἐπανιόντες δὲ ἐς Ἴωνίαν Σκύππιον τῆς Κολοφωνίας ἔκτισαν. ἀπελθόντες δὲ ἐκουσίως καὶ ἐκ τῆς Κολοφωνίας, οὕτω γῆν τε ἔσχον, ἦν καὶ νῦν ἔτι ἔχουσι, καὶ κατεσκευάσαντο ἐν τῇ ἡπειρῷ Κλαζομενὰς πόλιν·
- 27-Strabon ise, XIV. 1.3'te; Κλαζομενὰς δὲ Πάραλος "Klazomena i Paralos (kurmuştur)" demektedir. her iki isim için bk. F.Bechtel, Die Historischen Personennamen des Griechischen, Tübingen 1917 (Hildesheim 1964), s. v. ve W.Pape - G.Benseler, Wörterbuch der Griechischen Eigennamen, Braunschweig 1911 (Graz 1959), s.v. Bu konuda ayrıca bk. Labahn, 2, d.n. 4.
- 28-Örneğin, Smyrna'nın ion'laştırılmasında da Kolophonlular'ın önemli rolü olmuştur. Herodotos'un (I, 150) anlattığı bu olay hakkında bk. Akurgal, Eski İzmir I, 21.
- 29-Bk. yukarıda d.n. 1.
- 30-Sakellariou, Migration, 353 ve 357.
- 31-Cadoux, Ancient Smyrna, 64.
- 32-Magie, Roman Rule, 869, d.n. 103.
- 33-CAH II, 2, 788.
- 34-A.g.e., 798 ve Cook, AEphem 2 (1953-54), 149-150.

- 35-Oikonomos'un kazılarında ele geçen seramikleri inceleyen V.G.Kallipolitis, bu malzemeye dayanarak kentin kuruluşu için İ.Ö. 10.yy.'ı önerir. Bk. M Khron. 15 (1972), 21.
- 36-Bu iki vazo ile ilgili katalog bilgileri İ.Gezgin'in Bizanslı Tezi'nden alınmıştır (Klazomenai Protogeometrik Dönem Seramiği, İzmir 1988). RAHAL XV (1982), 88, Fig. 8-9'daki "pendant semi-circles" skyphos parçalarının ise Protogeometrik Dönem'den oldukları kuşkuludur.
- 37-İonia Birliği'nin oluşum tarihi için bk. E.Akurgal, Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander, Berlin 1961, 20 ve Eski İzmir I, 21 (İ.Ö. 10.yy.'ın ikinci yarısı); Cook, AEphem 2 (1953-54), 149 (İ.Ö. 9.yy.'ın sonu).
- 38-Herodotos, I. 142 ; Marmor Parium, 27 ; Strabon, XIV.1.3; Vitruvius, IV. 1. 4 ; Velleius Paterculius, I. 4.
- 39-Pausanias, VII. III. 9-10.
- 40-Kleonai; Peloponnesos'ta bir şehir (RE XI, 1 s.v.).
- 41-Phlious ya da Phleius ; Peloponnesos'ta bir şehir (RE XX, 1, s.v.).
- 42-Strabon, XIV. 1.3.
- 43-Marmor Parium, 27. Kurucularının orijinleri için ayrıca bk. Sakellariou, Migration, passim.
- 44-" İon Yayılımı " konusunda ayrıntılı bilgi için bk. CAH III, Part III.
- 45-Herodotos, I.168. Kuruluş tarihi için bk. CAH III, Part III, 117 ve 160.
- 46-Strabon, VII, Frag. 51 (52). Kuruluş tarihi hakkında tartışma için bk. Labahn, 34.

- 47-Herodotos, II. 178. Naukratis'i kuran diğer şehirler Phokaia, Khios ve Teos'tur.
- 48-1979 kazısında, tabakadan ele geçmemiş bir geometrik kowyle parçası için bk. RAHAL XV (1982), 89, Fig.10. Son yıllarda ele geçen Orta ve Geç Geometrik Dönem malzemesi ise henüz yayınlanmamıştır.
- 49-Bk. Bakır, Klazomenai 1981, s. 66-67 ; Klazomenai 1982, s. 228.
- 50-Bk. J.Boardman, The Greeks Overseas, London 1980³, s. 95; J.B.Bury, A History of Greece, London 1900 (1956), s. 112 ve dev.
- 51-Alyattes'in Smyrna'yı ele geçişi tarihi ve bu konudaki tartışma için bk. Akurgal, Eski İzmir I , s. 64-67 ve d.n.249 ; J.M.Cook, " On The Date of Alyattes' Sack of Smyrna ", BSA 80 (1985), S. 25-28.
- 52-Herodotos, I. 16.
- 53-Herodotos, I. 169 ; οὕτω δὴ τὸ δεύτερον Ἴωνιν ἔδεδοῦλωτο ("böylece, İonia ikinci defa hükümlanlık altına girmişti"). Ayrıca bk. A.T.Olmstead, History of The Persian Empire, Chicago ve London 1978, s. 41 ve dev. ; Bengtson, Griechische Geschichte, s. 125 ve dev.
- 54-Bk. BMC İonia , s. 17, Lev. III, 18. Öte yandan kentin bu dönemde anakarada yer aldığı bilinmektedir. Nitekim, akropolisin güney yamacında ve F.Gül Tarlası'nda yürütülen kazılarda, İ.Ö. 6.yy.'ın ikinci yarısında yerleşimin devam ettiği saptanmıştır. Akropolis güney yamacı sondajları için bk. Bakır, Klazomenai 1982, s. 221 ve dev. Ayrıca, bu dönemde üretilen ve büyük bir yayılım alanına

sahip olan Klazomenai siyah figürlü seramiği ile; gerek kentin kendisine, gerekse başka merkezlerde ele geçen Klazomenai ticari amphoraları, kentin bu dönemdeki ekonomik gücünün pek değişikliğe uğramadığını göstermektedir. Klazomenai siyah figür seramiği için bk. R.M.Cook, " A List of Clazomenian Pottery ", BSA 47 (1952), s. 122 ve dev. ; ticari amphoralar için bk. E.Doğer, Klazomenai Kazısındaki Arkaik Dönem Ticari Amphoraları, İzmir 1988 (yayınlanmamış Doktora Tezi) Tip IV.

55-Ionia İhtilali hakkında ayrıntılı bilgi için bk. A.T.

Olmstead, a.g.e., s. 152-157 ; Bengtson, a.g.e., s. 149-154.

56-Pausanias, VII. III.9 ; ἐς δὲ τὴν νῆσον διέβησαν δὴ κατὰ τὸ Περωῶν δέος.

57-Herodotos, V. 123.

58-Akropolis güney yamacı sondajlarında saptanan yangın tabakası için bk. Bakır, Klazomenai 1982, s. 224. Ayrıca, 1986 yılında F.Gül Tarlası'nda açılan sondajda, büyük bir yangınla tahrip olduğu anlaşılan bir mekanın içinde ele geçen Attik "C" tipi kyliks parçaları ve Geç Arkaik Dönem'den siyah figürlü bir Attik skyphos, bu yangının Pers saldırısı ile ilişkili olabileceğini göstermektedir. Ancak, bu tahrip tabakalarında ele geçen buluntular, Pers saldırısının kesin tarihini vermekten uzaktırlar. Öte yandan, Herodotos, V. 123'te, Klazomenai'ın Phokaia ile birlikte, Persler tarafından Sardes'in İ.Ö. 499 yılındaki tahribinden hemen sonra ele geçirildiği belirtilmektedir. Bu nedenle kentin tahribi için isyanın başlan-

gıcından hemen sonrayı, yani İ.Ö. 498/7 tarihini kabul etmek yanlış olmayacaktır. Bu konuda bk. Labahn, 8 ; CHI II, Harita 13 (A.R.Burn) ; Cadoux, Ancient Smyrna, 90 d.n.2 ; CAH IV, s. 223-24.

59-Pausanias, VII.III.9.

60-Nitekim, 1988 yılında karantina Adası'nda yapılan kazı çalışmalarında, burada bir yerleşimin varlığını gösterebilecek İ.Ö. 5.yy. seramiği - az sayıda da olsa - ele geçmiştir. Öte yandan, Thukydides'in VIII.14.3 ve 23.6'-daki ifadelerinden İ.Ö. geç 5.yy.'da kentin adada yer aldığı anlaşılmaktadır.

61-İ.Ö. 387/6 yılında imzalanan Kral Barışı sırasında, burasının hala bir ada konumunda olduğu bilinmektedir (bk. Ksenophon, Hell., V.I.31). Ancak, Büyük Aleksandros devrinde, ada bir yol bağlantısı ile bir yarımadaya dönüştürülmüştür (bk. Pausanias, VII.III.9).

62-Bk. Insch.v.Eryth. II, No. 500. Ayrıca; Klazomenai'ın İ.Ö. 5. yy.'da ödediği öteki vergi değerleri için bk. ATL I, s. 128 ve 313; ATL III,s.325 ve dev. ; R. Meigs, The Athenian Empire, Oxford 1972, s. 342 (non vidi).

63-~~BB~~. BMC İonia, s. 17-18, Lev. VI, 1-5.

64- Attik standart, İ.Ö. 494-446 tarihlerinden itibaren İonia'da öteki standartların yerini almaya başlar. Bu dönemde. İonia şehirleri arasında yalnızca Magnesia, Klazomenai, Samos ve Miletos sikkelerinde görülen Attik standartın; Magnesia'da İ.Ö. 449'da, Samos'ta 439'da ve Miletos'ta 387'de terkedilmesine karşın Klazomenai'da İpsos Savaşı'na (İ.Ö. 301), belki de daha sonraki bir

tarihe kadar kalıcı olması, kentin Atina'ya ekonomik açıdan bağıllık derecesini ortaya koyabilir. Standart değişimleri için bk. BMC İonia, s. XLI-XV.

65-Atinada ele geçen I.Ö. 387 tarihli bir dekretin ilk satırları, bu bağıllığın Atina kenti tarafından övgüye layık bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir: .

" Atina devletine eskiden olduğu gibi, şimdi de bağlı olan Klazomenai halkı övülmelidir." (Insch.v.Eryth. II, No. 502 satır 4-6).

66-Ayrıntılı bilgi için bk. CAH V, s. 306 ve dev.; Bengtson, Griechische Geschichte, s.255 ve dev.

67-Thukydides, VIII.XIV.3. ATL I, s.313'teki listede de, Klazomenai'in vergi ödemediği görülmektedir.

68-Ayrıntılı bilgi için bk. CAH V, s.312 ve dev.

69-Thukydides, VIII.XXIII ve dev. Ayrıca bk. CAH V, s. 343.

70-Atina İmparatorluğu'nun bu karışık döneminde, oligarkhlar Atina'da önce " Dörtüzler " , bundan sonra da " Beşbinler " hükümetlerini oluşturmuşlardır. Sonunda, Samos'ta bulunan ve demokrasiye bağıllıkları tam olan komutanlar sayesinde, İ.Ö. 410 yılında Atina'da demokratik yönetim tekrar kurulabilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. CAH V, s.312-343; Bengtson, a.g.e., s.239-241.

71-Thukydides, VIII.XXIII.6.

72-Thukydides, VIII.XXXI.2-4. Ayrıca bk. CAH V, s.316. Samos için bk. RE, I.Halbband, s.2. (J. Miller).

73-Insch.v.Eryth. II, No. 502.

74-a.g.e., No. 502 satır 7-8. Atina, burada mal ithalatlarından istenen yüzde beşlik gümrük vergisi anlamında-

- dır. Bk. Merkelbach, Dekret für Klazomenai, s. 34.
- 75-Ayrıntılı bilgi için bk. R.Seager, "Thrasylbulus, Conon and Athenian Imperialism, 396-386 B.C. ", JHS LXXXVII (1967), s.114.
- 76-Ksenophon, Hell. V. 1. 31 ; Diodoros, XIV.110. 3. Ayrıca bk. Bengtson, a.g.e., 262, d.n.2.
- 77)Ksenophon, aynı yer.
- 78)ATL I, s.504'te , adanın İ.Ö. 412 yılında da stratejik bir konumu olduğu belirtilmektedir.
- 79)İ.Ö. 366 yılında başlayan satrap isyanları ile Pers Krallığı bir karışıklık ve belirsizlik dönemine girmiştir. Bu arada, bazı Batı Anadolu kentlerinde tyranlar satraplardan da yardım alarak kent yönetimlerini ellerine geçirmişlerdir.Bk. Aineias Taktikos, XXVIII. 5-6.Ayrıca, ayrıntılı bilgi için bk. CAH VI,s. 20-24 ; A.T.Olmstead, History of The Persian Empire, Chicago ve London 1978, s. 413 ve dev.
- 80-Kentin kuruluş öyküsü için bk. Diodoros, XV.s.18.
- 81-Bu savaş hakkında geniş bilgi için bk. CAH VI, s. 361-366 ve Olmstead, a.g.e., s. 495-497.
- 82-Bk.CAH VI, s. 428-29.
- 83-Pausanias, VII, 3, 9.
- 84-R.Chandler, daha o tarihlerde su altında kalmış olan antik yolu tasvir eder ve bunun 30 ayak genişliğinde olduğunu belirtir (Travels in Asia Minor, Oxford 1775, s.88-89. Öte yandan, J.M.Cook,AEphem 2 (1953-54), 151'de bu yolun Hellenistik Dönem'de yapıldığını kabul ederken; Meritt, ATL I, 503'te yolun çok daha erken bir tarihte,

- i.Ö. 4.yy.'ın başlarında yapıldığını ileri sürmektedir.
- 85-Plinius, N.H. V.XXI.s.116-117.
- 86-Diodoros, XX, 107. Ayrıca bk. Magie, Roman Rule , s.89.
- 87-İpsos Savaşı sonrası için bk. CAH VII, s.75 ve dev.
- 88-Insch.v.Eryth.II, no.505.
- 89-Bu barış hakkında ayrıntılı bilgi için bk. CAH VIII, s. 231 ve dev.
- 90-Polybios, XXII.24.4-5 ; Liv. XXXVIII.39.9 Ayrıca bk. Magie, a.g.e., s.958 d.n.75.
- 91-App. Mithr. 63. Ayrıca, Dardanos Barışı için bk.CAH IX, s. 259.
- 92-IGR I, s. 118.Ayrıca, yorum için bk. Magie, a.g.e., s. 236.
- 93-Horatius, Sat. I, 7. Ayrıca bk. a.g.e., s. 422, 1274 d. n. 53.
- 94-Bk. BMC Ionia, 31, no. 115-119,
- 95-Bk. Magie, a.g.e., s. 479 ve 1342, d.n.36.
- 96-Bk. Suetonius Aug., 47 ; Res Gest., App.4. Cassius Dio, 54, 30, 3.
- 97-Klazomenai'da ele geçen bir adak yazıtında, imparatorun bu ünvanla onurlandırıldığı görülmektedir. Bk. Insch.v.Eryth.II, no. 513.
- 98-Hadrianus dönemi için bk. CAH XI, s. 295 ve dev.
- 99-İmparator, Klazomenai'ın yanı sıra, şu kentlerde de aynı ünvanla onurlandırılmıştır : Lesbos, Tralles, Stratonikeia, Kyme, Thyateira, Prusias am Hypios ve İonia'daki Metropolis. Bk. Insch.v.Eryth.II, no.513. Kyme'den yeni bir örnek için bk. H.Malay, ZPE 48 (1982), s.260, no.11.

- 100-Bk. aynı yazıt, satır: 6-7.
- 101-Bk. BMC İonia, s.32 ve dev. Ayrıca bk. K.Kraft, Das System der Kaiserzeitlichen Münzprägung in Kleinasien, Berlin 1972, passim.
- 102-Bilindiği gibi, kanatlı domuz figürü Klazomenai'ın İ.Ö. 5.yy. sikkelerinde kullanılan hemen hemen tek figürdür. Koç ise, bazen bütünüyle, bazen de sadece ön kısmı ya da başı betimlenmiş olarak, ön yüzünde Athena'nın başının resmedildiği geç Klasik ve Hellenistik Dönem bronz sikkelerinde görülmektedir. Bk. BMC İonia, s. 17-29 ; Head, Historia Numorum, s. 421 ve dev.
- 103-Bunların listesi için bk. R.Münsterberg, Die Beamtensamen Auf der Griechischen Münzen, Hildesheim- New York 1973, 82 (18).
- 104-Kilise hakkındaki yayınlar için bk. Insch.v.Eryth.II, no.535.
- 105-Insch.v.Eryth.II, no.532.
- 106-Insch.v.Eryth.II, no.533 ve 534.
- 107-Insch.v.Eryth.II, no.535 ve D.F.McCabe ve diğerleri, Klazomenai Inscriptions,Princeton 1986, s. 13, no.27.
- 108-Bk. W.M.Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, Amsterdam 1962, 105-108.
- 109-Bu konu hakkında bk. s. ve dev.
- 110-Akurgal, Eski İzmir I, s.12'de Troia Savaşları'ndan sonra kurulan batı Anadolu'daki Aiol, İon ve Dor kentlerinin hemen hepsi gibi Klazomenai'ın da bir yarımada-ğın üzerinde yer aldığını belirtmektedir.
- 111-Kimmer saldırısı için bk. yukarıda s. 15.

- 112-Bu iki yerin birbirinden uzak olmaması, bu yer deęiřiminin bir zorunluluk sonucu deęil, belki de psikolojik baskı ile oluřtuęunu dūřündürmektedir.
- 113-Akropolisin gūney yamacındaki ilk kazılar için bk. Bakır, Klazomenai 1982, s. 221-224.
- 114-Pausanias, VII.III.9. Ayrıntılı bilgi için bk. yukarıda s. 16.
- 115-Pausanias, VIII.III.9. Adayolunun yapılış tarihi hakkındaki tartişmalar aşağıda, II. Bōlūm'de ele alınacaktır.
- 116-Strabon, I.3.10'da bir zamanlar ada oldukları halde, sonradan yarımadaya dōnūřen yerlere ۆrnek olarak Tyros ve Mısır'daki Pharos ile birlikte klazomenai'in da adını vermektedir.
- 117-Klazomenai'in arazisi için bk. Aelianus, N.A., XII.38. (Κλαζομενία ή χώρα) ; Stephanos Byzantios, s.v. Λάμφος (Κλαζομενίων χώρα) Ayrıca bk. Labahn, de Rebus Clazomeniorum, s. 21-30.
- 118-Strabon, XIV.1.36'da, klazomenai'dan sonra, bir Apollon tapınağının ve sıcak su kaynaklarının bulunduğu bir yere, daha sonra da Smyrna kentine ve kōrfezine gelindiği belirtilmektedir.
- 119-G.Bean, Aegean Turkey, s.128. ۆte yandan, olasılıkla klazomenai ya da çevresinden ele geçen ve bugūn Berlin (doęu) Mūzesi'nde korunan bir yazıt, klazomenai'in İzmir kōrfezi'nin kuzeyinde de bir kısım araziye sahip olduęunu ortaya koymaktadır. İ.Ö. 2.yy.'a tarihlenen yazıt, klazomenai ile Tenos arasında arazi yūzūnden anlaşmazlık çıktıęını ve bunun Knidos'un hakemlięi yar-

- dımıyla çözülmesi yoluna gidildiğini kaydetmektedir.Bk. P.herrmann, Ist.Mitt.(29) 1979, s. 249 ve dev.
- 120-Magie, Roman Rule,79'da kentin iç kısmında arazisinin bulunmadığı belirtilmektedir. Ayrıca Bk.a. g.e. s.836 d.n.105.
- 121-Kentte İ.Ö. 4.yy.'ın ortalarında yaşanan tahıl kıtlığı için bk.Ps. Aristoteles, Oikonomikos,II.2.16 a(=1348 b) Tarih için bk. J.H.M.Strubbe,EA 10 (1987),45 d.n.2.
- 122-Bu bölgede yer alan koloni kentlerinde ele geçen siyah figürlü Klazomenai seramiği ve Klazomenai ticari amphoraları, İ.Ö. 6.yy.'ın II. yarısında kentin kurduğu ticari ilişkileri gösteren en önemli deliller olmalıdır. Siyah figürlü seramik için bk.R.M.Cook, BSA 47 (1952), s.123-152," A List of Clazomenian Pottery" passim; ticari amphoralar için bk.E.Doğer, Klazomenai Kazılarında Arkaik Dönem Ticari Amphoraları,(Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1988,passim.
- 123-Kentte yetiştirilen üzüm hakkında bk.Plinius, N.H.,14. 73 ve ayrıca Magie, Roman Rule,46. Kentteki zeytin üretimi için bk. Ps. Aristoteles, Oikonomikos, II.2.16 a.
- 124-Kentin, özellikle İ.Ö. 6.yy.'ın ikinci yarısındaki seramik ürünleri Karadeniz kolonilerinin yanı sıra Mısır'da da bol miktarda ele geçmiştir.Bk. d.n. 122.
- 125-Strabon, XIV.1.36 ; ATL I,s.503.
- 126-Adanın eski isimleri için bk. insch.v.Eryth.I, Lev.XXVIII (A.philippson'un haritası) ; II, no.528 ve 529.
- 127-Ada hakkında ayrıca bk. Plinius, N.H. V. 137 ; Polybios, XXII, 24.5 ; Livius, XXXVIII, 19 (et Drymussam insulam

done dederunt) ; Stephanos Byzantios, s.v. Δρυμούσσα:
νῆσος Ἰωνίας, θουκυδίδης ὀγδόη. τὸ ἔθνικὸν Δρυμουσσαῖος.
ATL I , 489, Fig. 150'de Uzun Ada'nın antik Pele, Hekim
Adası'nın ise Drymoussa olarak kabul edildiği görülmek-
tedir. Ancak, insch.v.Eryth.II, no.528 ve 529'da Uzun
Ada antik Drymoussa olarak kabul edilmektedir.

128-Eski isimler için bk. insch.v.Eryth.I , Lev.XXVIII
(A.Philippson'un haritası).

129-Ada hakkında ayrıca bk. Thukydides, VIII. 31. 2 ; Plin-
ius, N.H., V. 137 ve XXXII,2.9 ; Stephanos Byzantios,
s.v. Πήλη: μικρὰ νῆσος. βαρύνεται δέ. " τὰ γὰρ διὰ τοῦ
πῆλη δισύλλαβα.....το ἔθνικον Πηλαῖος.

130-Adanın eski ismi için bk. d.n.128.ayrıca, adadan bahse-
den metinler için bk. Thukydides, aynı yer ; Plinius,
N.H., aynı yer ; Stephanos Byzantios, s.v. Μαράθουσσα:
νῆσος πρὸς Κλαζομεναῖς. ὁ πολίτης Μαραθούσιος.
Plinius'un bu adaların adlarını kaydettiği metinlerin
yorumu için bk. H.T.Wade-Gery, " The Islands of Peisis-
tratos ", A.J.P. LIX (1938) , s.470-75.

131-Thukydides, VIII. 14. 3.

132-Thukydides, VIII. 23. 6. Bu konu hakkında bk. yukarıda
s. 17.

133-Cook, AEphem. 2 (1953-54), s.157, d.n.3.

134-'Ερυθραίων Πολίχνης hakkında bk. insch.v.Eryth.I, no.3 ;
RE, s.v. Polichne (9). (E.Kirsten)

135-Bk. Köhler, Urkunden und Untersuchungen , 156 ve dev. ;
Lamprecht, De Rebus Erythraeorum, 2 ; ATL I, s.487 ve
504.

136-Bk. ATL I, 128 ve 382 ; Insch.v.Eryth.I, no.3. J.M.Cook'-a göre, Thukydides VIII. 14. 3'te, Klazomenailılar'ın tahkim ettikleri Polikhne'nin sahipsiz bir yer olduğunu ima etmektedir (AEphem 2, (1953-54), s. 157, d.n.3) Bu nedenle Cook, 'Ερυθραίων Πολίχνα ile Klazomenai Polikhne'sinin farklı yerleşimler olduğunu savunan Labahn (de Rebus Clazomeniorum, 9) ve Gaebler'i (Erythrä, 7 d.n. 6) haklı bulmaktadır.

137-Atina'nın İ.Ö. 413 yılındaki Sicilya yenilgisi, şüphesiz ki müttefik şehirlerdeki muhalif güçleri harekete geçirmiştir. Nitekim, bu tarihten hemen sonra birlikteki şehirlerin büyük çoğunluğu gibi Erythrai da birlikten ayrılmıştır. Spartalı harmostes'lerin yönetimi altına giren şehirde demokrasi, ancak Pers donanması komutanı Atinalı Konon'un 394 yılında Knidos'ta Sparta donanmasını kesin bir yenilgiye uğrattıktan sonra yeniden kurulabilmiştir. Harmostes'lerin ve oligarkhların şehirden sürülmesiyle Erythrai bir süre politik kavgalardan kurtulur. Ancak, 1970 yılında, burada yapılan kazılarda ele geçen ve Kral Barışı'ndan hemen önceye tarihlenen bir dekret, bu dönemde kentte hala Atina muhalifi bir grubun yaşadığını ve bunların Atina taraftarları ile çatışma içinde olduklarını ortaya koymaktadır (Krş. S.Şahin, " Erythrai için Attik Dekret." Bulleten 40 (1976), s. 565-568

138-Klazomenailı oligarkhlar kenti ikinci terk edişlerinde, adanın hemen karşısındaki Khyton'a yerleşmişlerdir. Bu konu ilerde, II. Bölümde ele alınacaktır.

139-Krş. Insch.v.Eryth.I, Lev.XXVIII (A?Philipsson'un haritası). Cook, AEphem.2 (1953-54),157'de, Polikhne'nin Khyton'da yer alabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. ATL I,487'de ise, bu ikisinin aynı yer olduğu fikrine kuşku ile yaklaşmaktadır.

140-Thukydides,VIII.23.6.

141-Bk.R.Merkelbach, " Das Psephisma des Alkibiades für die Klazomenier in Daphnous" ZPE 6 (1970), 50-54.

142-Cook, AEphem.2 (1953-54) s.157.

143-Daphnous, olasılıkla korunaklı konumundan dolayı daima oligarkhların ve Spartalı'ların tercih ettiği bir yerleşim olmuştur. Nitekim, Spartalı komutan Astyokhos da, Polikhne'nin Atinalılar tarafından ele geçirilmesinden sonra, İonia'daki Deniz Savaşı sırasında Klazomenai açıklarına gelerek, buradaki demokratlara Daphnous'a gitmelerini ve Sparta müttefiki olmalarını emreder (Thukydides, VIII.XXXI.2). Alkibiades de, tutuklandıktan sonra Sardis'ten Daphnous'a gitmiştir (Ksenophon, Hell.I.1.10). Bk. ATL I,504 ve R.Merkelbach, a.g.e.50 d.n.2.

144-Pausanias,VII.III.8.

145-Bk. J.A. Cramer, A Geographical and Historical Description of Asia Minor Vol.I, Amsterdam 1971 (Oxford 1832), 343; Labahn, de Rebus Clazomeniorum,29.

146-Stephanos Byzantios, s.v. Σίδουσα ; Insch.v.Eryth.I,no.

3

147-ATL I,s.486.

148-Lampsos'un Klazomenai'ın kurucuları ile ilişkisi için

bk, Sakellariou, Migration,223 ve356.

- 149-Strabon,XIV.1.36'da Khytrion (sic) bir topos ismi olarak geçmektedir. Öte yandan, Aristoteles, Pol.,V.II.12 ve Insch.v.Eryth.II, no.502, sat.9'da, ismin önündeki ἐπι (Dat.: üzerinde,üstünde) edatı, Χυτόν'un bir yerleşim yeri değil, yalnızca bir topos ismi olduğunu göstermektedir. Bk. Cook, AEphem 2 (1953-54),156 ve157 d. n.3. Öte yandan, Stephanos Byzantios'un " Χυτόν, χωρίον ἡπίρου (bk.s.v.) şeklindeki ifadesi ilgi çekicidir. Buradaki χωρίον "kasaba, yerleşim yeri" anlamıyla değil,yalnızca "yer, mevki" anlamıyla da kullanılmış olabilir. Ayrıca, Stephanos'un metinlerinde yer yer yanlışlara rastlanabileceği de unutulmamalıdır. Bk. yukarıda s. 28.
- 150-Ephoros'un bu pasajı için bk. F.Jacoby, FGH II, 64 Frag. 78.
- 151-Sylburg edisyonunda bu isim χυτῶ olarak yazılmıştır.Bk. Aristotle, Politics (Loeb edis.) s.388 ,d.n.1.
- 152-Dennis, JHS 4(1883),21-22.
- 153-Bir Ionia kenti.Πύγελα=Πύγαλα için bk. W.Pape-G.Benseler, Wörterbuch der Griechischen Eigennamen,Braunschweig 1911 (Graz 1959),s.v.
- 154-Lesbos civarında bir ada ve kent. Πορδοσελήνη = Ποροσελήνη=Προσελήνηiçin bk. W. Pape-G.Benseler, a.g.e.,s.v.
- 155-Cook, AEphem 2 (1953-54),155. Yazar, bu makalesinde çoğunlukla Khytrion ismini kullanırken, daha sonra yazdığı bir makalede Aristoteles, Pol. V.II.12'deki Khytron'u tercih etmektedir (bk.Archeological Reports 6

(1959-60),40). J.ve L.Robert de, Bull.Épigr.,1959,240 s.375'de Khyton ve Khytron şekildeki yazılımlı tercih ederler. Öte yandan, buradaki değişime belki de en iyi örnek, Strabon'un kendisi tarafından verilmiştir (XII. 3,10): 'Ερυθρίνους δὲ λέγεσθαι φασὶ τοὺς νῦν 'Ερυθρίνους, ἀπὸ τῆς χροῶς. κτλ." Bugünkü Erythrinoi'a (eskiden) renginden ötürü Erythinoi dendiği söylenmektedir." Homeros, Iliada, 2.855'te de isim Erythinoi olarak yazılmıştır.

156-Insch.v.Eryth.II,s.502. Ayrıca tüm bibliyografya ile birlikte bk. aşağıda Bölüm II-B.

157-Bean, Aegan Turkey, 131.

158-Bk. H.G. Liddel-R.Scott (ve diğerleri), A Greek-English Lexicon, Oxford 1985, s.v.; H. Frisk, Griechisches Etymologisches Wörterbuch Bd.II,Heidelberg 1973, s.v.

159-Bk. H.G. Liddell-R.Scott (ve diğerleri), a.g.e. s.v. χυτός,ή,όν H.Frisk, a.g.e. s.v. χέ-ω

160-U. von Wilamowitz-Moellendorf, Kleine Schriften V-1,150 d.n.2 (Berlin 1937).

161-Bk. Apollonios Rhodios, Argonautikon,I,987. Ayrıca bk. RE,s.v. Chytos (=ὁ χυτός=Alüvyon). (Bürchner)

162- VII.III.9.

163-K.Lehmann-Hartleben, Klio (Beiheft XIV, (Leipzig 1923), Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres, 294,

164-Aynı yer.

165-Cook, AEphem 2 (1953-54),155,d.n. 4'te bu restorasyonun yanlış olduğunu belirtmektedir. Nitekim, birçok edisyon-da bu isim Chytrophoxia olarak yazılmıştır. Ayrıca, bk.

RE, s.v. Chytrophoria (Bürchner).

166-ATL I, 503-504.

167-Pausanias, aynı yer.

168- Ἀρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δίκαιον τὰς μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις ἑαυτοῦ εἶναι καὶ τῶν νήσων Κλαζομενάς καὶ Κύπρον, κτλ. (" Kral Artakserkses, Asya'daki şehirler ile Kıbrıs ve klazomenai adalarının kendi hükümlerine altına girmelerinin uygun olduğunu düşünmektedir").

169-Bk. Cook, AEphem 2 (1953-54), s.151 ve 155 d.n. 4.

170-Bk. Bean, Aegean Turkey, s. 131. insch.v.Eryth. II, no. 502'de ise khyton'un toprak yığılmış yer anlamına geldiği belirtilmekle birlikte, onun χῶμα (dalgakıran) ile aynı şey olduğu ileri sürülmektedir.

171-HTÜEFD 1 (1983), s. 165. Ancak burada khyton'un Akkadcadaki karşılığı olarak gösterilen kitū(m) (bk. d.n. 7), kendilerinin de belirttiği gibi "keten" ya da "giysi" anlamını taşımaktadır. Oysa, kitū(m)'un Yunancadaki gerçek karşılığı χιτῶν'dur. Bk. w. von Soden, Akkadisches Handwörterbuch I, 495 s.v. kitu(m).

172-XIV.1.36.

173-Aynı yer.

174-Kent burada yer alırken, herhalde arazi de kentle aynı ismi taşıyordu. Belki de bu dönemde khyton adı ile bilinen yer, sadece höyüğün kendisi idi.

175-En erken antik metin, Stephanos byzantios'un s.v.: Χυτῶν 'da ephoros'un XIX. kitabından aktırdığı bölümdür. Tarihi hakkında bk. ATL I, s. 503 d.n. 2; F. Jacoby, FGH II, s.64. Khyton'dan bahseden Attik dekret de İ.Ö.

176-Bürchner, RE III 2 (1899), s.v. Chytrion'da Pausanias, VII.3.5'i de referans olarak vermektedir. Ancak Pausanias, eserinin hiçbir yerinde Klazomenailıların arazisinde yer alan bu topos'tan bahsetmemektedir.

177-XIV.1.36.

178-Dennis, JHS 4 (1883), 14 ve 21.

179-Cook, AEphem 2 (1953-54), 156.

180-A.g.e., 157 d.n. 1.

181-Aynı yer. Cook, s. 156 d.n. 4'te burada bulduğu seramiklerin dökümünü de yapmıştır: iki adet kuşlu kase parçası, bir 6. yy. kotylesinin parçaları, bir arkaik kase, bir İonia destekli krateri kulbu, bezemesiz vazolara ait parçalar, bir siyah figürlü İonia kyliksinin tondo parçası, 4. yy. ve Roma çatı kiremitlerine ait parçalar. Bunların arasında İ.Ö. 4. yy.'ın en yaygın seramiği olan siyah firnisli vazolara ait parçaların olmaması ilgi çekicidir.

182-Anakarada yer alan erken dönem Klazomenai'ı için bk. yukarıda s. 22 ve dev.

183-Strabon, I.3.10'da, Klazomenai'dan bir yarımada olarak bahseder.

184-Χυτόν, χωρίον ἠπειρόν ve ethnik isim ile ilgili kısımlar, Stephanos'un kendi ifadesi olmalıdır. Buradaki, χωρίον sözcüğü ile ilgili yorum için bk. d.n. 149.

185-Bk. ATL I, s. 503 ve Cook, AEphem 2 (1953-54) s.155 d.n. 1.

186-Bk. ATL I, s. 503 d.n. 2; F.Jacoby, FGH II, s.64.

Jacoby'ye göre, Kyme'li tarihçi Ephoros İ.Ö. 1069/8 -

- 341/0 arasındaki olayları anlatmaktadır. Ephoros bu eserini ca. 350 yılları arasında kaleme almıştır.
- 187-Cook, a.g.e., s. 156 d.n. 1.
- 188-Ayrıntılı bilgi için bk. CAH V, s.312 ve dev.
- 189-a.g.e., s. 321-324.
- 190-Thukydides, VIII.XIV.3.
- 191-Thukydides, VIII.XXIII.6.
- 192-Thukydides, VIII.XXXI.2-4.
- 193-Ayrıntılı bilgi için bk. CAH V, s. 341 ve dev.
- 194-Ksenophon, Hell., I, 1.kitap; CAH V, s.352.
- 195-Bk. CAH V, s.348-358..
- 196-İ.Ö. 407'de, Daphnous hala Klazomenai'lı oligarkhlar için sığınak görevi görmektedir. Öte yandan, Alkibiades Atinalılar'ın buradaki oligarkhlarla anlaşmasını istemektedir. Bk. R. Merkelbach, "Das Psephisma des Alkibiades für die Klazomenier in Daphnous" ZPE 6 (1970) s. 50-54.
- Atinalılar'ın yeniden güç kazandıkları bu dönemde, Thra-syboulos da bir ara Klazomenai'a uğramış olabilir.Bk. A.Andrewes, JHS 102 (1982), s.17.
- 197-Bk. CAH V, s. 353.
- 198- Bk. CAH V, s.362 ve Bengtson, Griechische Geschichte, s. 245.
- 199-İ.Ö. 404-400 arasındaki Pers - Sparta ittifakı için bk. Bengtson, a.g.e., s. 250-254; CAH VI, s. 26 ve dev; N.G.L. Hammond, A History of Greece to 322 B.C., Oxford 1967 (2. ed.), s. 437-439.
- 200-Kyros'un seferi ve Kunaksa savaşı hakkında ayrıntılı

- bilgi için bk. Ksenophon, Anabasis, I. kitap; CAH VI, s. 6-9 ve Bengtson, a.g.e., s. 255-256.
- 201-Bk. Ksenophon, a.g.e., VI.VI.9-15.
- 202- CAH VI, s. 19 ve 38; Bengtson, a.g.e., s.256; Hammond, a.g.e., s. 451.
- 203-Hammond, a.g.e., s. 449-453; CHI II, s. 353-357.
- 204-Bengtson, a.g.e., s. 356-357; CHI II, s. 358-364. Agesilaos'un 395 yılındaki seferi için bk. C. Dugas, "La Campagne d'Agésilas en Asie Mineure" BCH 34 (1910), s. 57-95.
- 205-Bk.. aşağıda s. 46 ve dev.
- 206-Bu dönemde Thasos, Byzantion, Khios ve Miletos gibi birçok şehirde oligarkhlar güçlü durumdadır. Bazı kentlerde de yönetim Spartalı harmostes'lerin elindedir. Öte yandan, Klazomenai'a çok yakın olan Erythrai zaten İ.Ö. 412'den beri harmostes'lerin yönetimi altındaydı. Bk. d.n. 137.
- 207-Bk. aşağıda s.48.
- 208-Pol.V.2.12 (1303 b.).
- 209-AEphem 2 (1953-54) s.155. Cook, Aristoteles'in " ὄταν μὴ εὐφρῶς ἔχη ἢ χώρα πρὸς τὸ μίαν εἶναι πόλιν " şeklindeki sözlerinin, iki yerleşimin 500 m. genişliğindeki b̄ır boğazın iki yakasında, birbirlerine bakar pozisyonda yer alamayacaklarını gösterdiğini önesürmektedir.
- 210-Bk. yukarıda s.37 ve dev.
- 211- Insch.v.Eryth II, 502 yazıtı bunu açıkça ortaya koy-

maktadır. Bk. s. 44 ve dev.

212-Ksenophon, Hell. V.I.31. Ayrıca bk. s. 18 d.n. 76.

213-Birinci satırı hariç, 42 harfli satırlara sahip stoikhedon bir yazıttır. Taşın üst kısmında, heraldik pozda iki koç figürü resmedilmiştir. Yazıtın yayınlandığı yerler:

Insch.v.Eryth. II, No. 502.

Swoboda, AM 7 (1882), 174.

I.G. II 14b (SIG² 73; SIG³ 136; Hicks-Hill, A Manual of Greek Historical Inscriptions², Oxford 1901, 96; Michel, Recueil d'Inscriptions Grecques, Brüssel 1900, 83; Nachmanson, Historical attische Inschriften, Bonn 1913, 28)

I.G. II² 28 (Tod, A Selection of Greek Historical Inscriptions II, Oxford 1962, 114; R. Merkelbach, ZPE 5 (1970), 32-36.)

Fotoğrafı için bk.:

Kern, Inscriptiones Graecae, Bonn 1912, Lev.23.

Kirchner-Klaffenbach, Imagines Inscriptionum Atticarum, Berlin 1948, Lev. 23 No.48

214- Pol. V.2.12.

215-Bu tarihi olaylar hakkındaki bilgi, Merkelbach, Dekret für Klazomenai, 32-36.

216-Konon ve Thrasyboulos'un Atina İmparatorluğu'nun güçlenmesine katkıları için bk. JHS 87 (1967), 95-115.

217-Bk. Insch.v.Eryth. II s. 485 No. 502. Bu konuda ayrıca bk. Magie, Roman Rule, 896-897 d.n. 105.

218-Bk. Merkelbach, a.g.e., 34-35. Erythrai'da ele geçen

- bir yazıt ta, aynı dönemde Erythraeililerin da Atinalılardan yardım talep ettiğini ortaya koymaktadır. Bk. S. Şahin, "Erythrai için Attik Dekret" Belleter 40 (1976), s. 565-568.
- 219-Nitekim, Atina önderliğinde daha sonra kurulacak olan II. Birlik içersinde Klazomenai'in yer almadığı görülmektedir. Bk. CAH VI, s. 55 ve dev.
- 220-Aineias Taktikos, XXVIII.5-6.
- 221-Python ismine, Klazomenai'in İ.Ö. 4. yy. bronz sikkeleri üzerinde görülen yönetici isimleri arasında da rastlanılmaktadır. Bk. BMC Ionia, s. 25 No. 71 ve M.E.Babelon, Invantaire Sommaire de la Collection Waddington, Paris 1898, No. 1461.
- 222-A.T.Olmstead, History of Persian Empire, Chicago ve London 1978, s. 421-422.
- 223- Bk. RE I,1 (1893), s.v. Aineias; Aeneas Tacticus, (Loeb ed.) s. 5 (W.A. Oldfather).
- 224- Klazomenai Hellenistik dönemin başlarına kadar ada olarak kalmış olmalıdır. Bk. s. 18-19 ve 33-34.
- 225-ATL I, s. 503-504.
- 226- L.W. Hunter, Αίνειου Πολιορκητικά, Oxford 1927, s. 196'da καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει τιῶν συνεθελόντων ifadesi, Aristoteles'in Pol. V.II.12'deki pasajıyla karşılaştırılmaktadır. Aynı yerde Python ile ilgili yorum da yapılmıştır,
- 227- Cook, AEphem 2 (1953-54), s. 150
- 228- CIG II, s. 627-28. Cook, a.g.e., 155-56'da, Boeckh'in lokalizasyonunu doğru bulmamakla birlikte, o da Khy-

- ton'un Klazomenai'dan uzakta yer aldığı görüşüne katılmaktadır.
- 229-JHS 4 (1883), s. 14 ve 21-22. Ayrıca, Dennis'in Khyton sözcüğünün etimolojisi konusundaki görüşü için bk. yukarıda s. 31.
- 230-Dennis'in, Hypokremnos'un kuzeyindeki tepelerde araştırma yaptığı anlaşılmaktadır; bk. Cook, a.g.e., 156 d.n.3.
- 231-REG VIII (1895), 169.
- 232-ATL I, s. 503-504.
- 233-Cook, a.g.e., 155.
- 234-a.g.e., s.156. Joubin de, Khyton'u Urla'ya lokalize etmiştir. Bk. De Sarcophagis Klazomeniis, Paris 1901, s. 3-4 (non vidi). Öte yandan, J. ve L. Robert, Bull.épigr., 1959 s. 240 No.375 Khyton'un adanın hemen karşısında yer alamayacağını savunurlar.
- 235-Aristoteles, Pol. V.II.12'deki ifade ile ilgili Cook'un yorumu için bk. yukarıda s. 42.
- 236-Bu malzemenin dökümü için bk. d.n. 181.
- 237-a.g.e., s.151-153.
- 238-Bu bölgedeki erken yerleşim hakkında bk. s. 22-23.
- 239-Burada yapılan ilk kazılar için bk. Ç.Anlağan, CRAI 1980, s.356-358; Bakır, Klazomenai 1981, s.65-66 ve Klazomenai 1982, 211-227, 466-468.
- 240-Bir İon ayağı=29.4 cm birimi kullanılmıştır. Ayak ölçüleri için bk. W.Hoepfner, Masse-Proportionen-Zeichnungen, Bauplanung und Bautheorie der Antike, Disk AB 4, Berlin 1984 s.13 ve dev.

- 241-Ev ölçüleri, E. Işık'ın Bitirme Tezi'nden alınmıştır (Klazomenai - 4. yy. Kent Planı ve Evleri , İzmir 1987).
- 242-İnsulalar bu düzenlemeyle (2 X 3), Miletos'un insulalarına benzemektedirler. Bk. W. Hoepfner, Haus und Stadt im Klassischen Griechenland, München 1986, Fig.7.
- 243-Bu evin en yakın benzerleri, Abdera evleridir. Bk. Hoepfner, a.g.e., Fig. 198.
- 244-Burada kullanılmakta olan siyah firnisli malzeme ile ilgili katalog bilgileri G. Polat'ın Bitirme Tezi'nden alınmıştır (Klazomenai 4. yy. Siyah Firnis Keramiği, İzmir 1988).
- 245-Thukydides, VIII. XIV.3 ve XXIII.6; Ksenophon, Hell. V.I.31 ve Aristoteles, Pol. V.II.12. Bu konuda bk. yukarıda s. 16, 38 ve dev.
- 246-Bk. s. 40-41.
- 247-Strabon, XIV.I.36. Bu konuda bk. s. 36-37.
- 248-Bk. s. 46.
- 249-Bk. d.n. 137.
- 250-Bk. s. 47.
- 251-Bk. 44-45
- 252-Ksenophon, Hell. V.I.31. Ayrıca bk. s. 43.
- 253-Klazomenai'nin 4. yy. bronz sikkeleri için bk. BMC Ionia, s. 21-26; Head, Historia Numorum , s.492; F. Imhoof-Blumer, Kleinasiatische Münzen, München 1883 (1970), s. 66 ve dev.
- 254-Bu iki yerleşim de, aslında anakentlerinin limanları

durumunda idi.

255-Bk. s. 43.

256-F.Gül Tarlası'nın güneyindeki alanda, 1986 yılının kış ayları içinde açılan bir kanalizasyon kanalı, 4. yy. yerleşiminin güneye çok fazla genişlemediğini göstermiştir.

257-Platon'a göre de ideal bir kentin etrafının sur ile çevrili olması gerekmektedir (bk. Nomoi, 779 a-b). Khyton'daki yerleşimin de bir surla çevrili olabileceği ihtimali için bk. s.49. Öte yandan, yukarıda sözü edilen kanalın M.Gül Tarlası'nın 100 m. kadar kuzeyinde kalın bir duvarı tahrip ettiği gözlenmiştir. Bu, olasılıkla Khyton'daki yerleşimin etrafını çeviren sura aittir.

258-Pausanias, VII.III.9.

259-Fırın için bk. E.Doğer, "Premières Remarques sur les Amphores de Clazomènes" ECH Suppl XIII (1986), s.470 Fig. 17.

KÜÇÜK BULUNTULAR KATALOĞU

Kat.No.

- 1 - Boyundan kulplu ovoid amphora, omuz ve alt gövde parçaları (Şek. 1 a).
Buluntu yeri: Yıldız Tepe'nin güney yamacı.
Kor. Yük.: 0.378 ; Karın Ç.: 0.35 ; Kaide Ç.:0.149 m.
Benzerler için Bk.: Akurgal, Eski İzmir I, Lev.8c, s.19 ; M.R. Popham ve diğerleri, Lefkandi I The Iron Age, Oxford 1979, Toumba Tomb 14.2, s.335-336, Lev. 175.; K. Kübler, Kerameikos IV, Berlin 1939, Mezar No. 28 ve 35 (Env. No. 910,2152), s.28,35 Lev. 6.
İ.Ö. 950-900
- 2 - Yüksek konik ayaklı (?) skyphos ağız ve gövde parçası.(Şek. 1 b).
Buluntu yeri: M.G.T. 87, (III No'lu bothros) 0.40-0.20 m.
Kor. Yük.: 0.083 ; Ağız Ç.: 0.226 m.
Benzerler için Bk.: K.Kübler, a.g.e., Mezar No.48 (Env. No. 2030 ve 2032), s. 18, Lev.23. (= V.R. d'A. Desborough, Protogeometric Pottery, Oxford 1952, s. 80, Lev. 10.)
İ.Ö. 950-900

- 3 - Yuvarlatılmış ağızlı, siyah firnisli küçük çanak (Şek. 5 a).
Buluntu yeri : F.G.T. 86, 3E evi, kuzeybatı köşe.
1.00-0.85 m.
Yük.: 0.02 ; Ağız Ç.: 0.062 m.
Benzer profiller için bk. Ath.Ago. XII, No.870, Fig. 9 ; J.M. Cook, BSA 60 (1965), No.1 Fig. 6.
İ.Ö. 425-400
- 4 - Siyah firnisli balık tabağı ayak parçası (Şek. 5 b).
Buluntu yeri: F.G.T. 81, 0/13 (eski N/18 X-VI/a-d),
1.66-1.35 m.
Dip.Ç.: 0.166 m.
Benzer profil için bk. Ath.Ago. XII, No. 1064, Fig. 10.
Ga. İ.Ö. 400
- 5 - Siyah firnisli, kalın kenarlı cup-skyphos (Lev. X a, Şek. 5 c) .
Buluntu yeri: F.G.T. 85, 1C 5 sondajı, 0.05-0.00 m.
Yük.: 0.068 ; Ağız Ç.: 0.128 m.
Benzer Profil için bk. Ath.Ago. XII, No. 621, Fig.6.
İ.Ö. erken 4. yy.
- 6 - Yuvarlatılmış ağızlı, siyah firnisli küçük çanak (Lev. X b-c, Şek. 6 a).
Buluntu yeri: F.G.T. 85, 1C evi 6 no'lu mekan-avlu,
1.37 m.

Yük.: 0.068 m. ; Ağız Ç.: 0.03 m.

Benzer profiller için bk. Ath.Ago. XII, No. 863-867 Lev. 33.

İ.Ö. 425-400

- 7 - Siyah firnisli balık tabağı (Lev. X d, Şek. 6 b).

Buluntu yeri: F.G.T. 85, 1C evi 6 no'lu mekan-avlu, 1.35 m.

Yük.: 0.023 ; Ağız Ç.: 0.182 m.

Benzer profil için bk. Ath.Ago. XII, No. 1065 Fig.10.

İ.Ö. 400-390

- 8 - İnce rezerve kuşaklı, siyah firnisli çanak (Lev. XI a, Şek. 6 c).

Buluntu yeri: F.G.T. 85, 1C evi 6 no'lu mekan-avlu, 1.22 m.

Yük.: 0.055 ; Ağız Ç.: 0.154 m.

İ.Ö. erken 4. yy.

- 9 - Siyah firnisli balık tabağı (Lev. XI b, Şek. 7 a).

Buluntu yeri: F.G.T. 85, R/12 c-f/I-IV (enkaz) 1.60-0.90 m.

Yük.: 0.032 ; Ağız Ç.: 0.19 m.

Benzer profiller için bk. J.M.Cook, BSA 60 (1965), No.1 Fig.10; W. Technau, AM LIV (1929), Fig.35.

İ.Ö. 375

- 10 - Siyah firnisli, ince kenarlı cup-skyphos
(Lev. XII a, Şek. 7 b).
Buluntu Yeri : F.G.T. 86, N/15 h/III (KG 9 sokağı)
1.55 m.
Yük.: 0.061 ; Ağız Ç.: 0.12 m.
Benzer profil için bk. Ath.Ago. XII, 605-608, Fig.
6.
İ.Ö. 375-350
- 11 - Siyah firnisli cup-kantharos (Lev. XII b,
Şek. 7 c).
Buluntu yeri: F.G.T. 85, R/12 c-f/I-IV (KG 10 so-
kağı enkazı) , 1.60-0.90 m.
Yük.: 0.099 ; Ağız Ç.: 0.084 m.
Benzer için bk. Ath.Ago. XII, No. 657 Lev.28.
İ.Ö. 375-350
- 12 - Siyah firnisli, içe çekik ağızlı küçük çanak
(Lev. XII c, Şek. 8 a).
Buluntu yeri: Kat.No. 11 ile aynı yerden.
Yük.: 0.033 ; Ağız Ç.: 0.055 m.
Benzer profil için bk. L.G. Kahil, Etudés Thasiennes
VII, Paris 1960, No. 19-20, Lev. LIV.
İ.Ö. 350-325
- 13 - İçe çekik ağızlı, siyah firnisli çanak
(Lev. XIII a, Şek. 8 b).
Buluntu yeri: F.G.T. 85, R/11-12 (KG 10 sokağı en-
kazı) , 1.35-1.25 m.

Yük.: 0.038 ; Ağız Ç.: 0.118 m.

Benzer profil için bk. Ath.Ago. XII, No. 829 Fig.8.

i.Ö. 350

- 14 - Dışa çekik ağızlı, siyah firnisli çanak
(Lev. XIII b, Şek. 8 c).

Buluntu yeri: Kat. No. 11 ile aynı yerden.

Yük.: 0.045 ; Ağız Ç.: 0.124 m.

Benzer profiller için bk. Ath.Ago. XII, No. 806
Fig. 8 ,

Ca. i.Ö. 350-325

- 15 - İçe çekik ağızlı, siyah firnisli çanak
(Şek. 9 a).

Buluntu yeri : Kat.No. 11 ile aynı yerden

Yük.: 0.076 ; Ağız Ç.:0.244 m.

Benzer profiller için bk. Ath.Ago. XII, No. 835
Fig. 8.

Ca. i.Ö. 325

- 16 - Siyah firnisli cup-kantharos (Lev. XIV a,
Şek. 9 b).

Buluntu yeri: H.B.T. 84, III. açma, güney kısımda-
ki çöp çukuru (?), 1.53-1.13 m.

Yük.: 0.079 ; Ağız Ç.:0.11 m.

Benzer profil için bk. Ath. Ago. XII, No.652 Fig.7.

Ca. i.Ö. 380

- 17 - Siyah firnisli balık tabağı (Şek. 9 c).
Buluntu yeri: H.B.T. 84, II. açma, 4.yy. döşemesinin güney kenarı. 1.59 m.
Yük.: 0.027 ; Dip Ç.: 0.109 m.
Benzer profil için bk. Ath. Ago. XII, No. 1070 Lev. 37.
İ.Ö. 375-350
- 18 - Alçak masif kaideli kandil (Lev. XIV b).
Buluntu yeri: F.G.T. 85, N/13 e/X (çömlekçi atelyesinin batı kısmı), 1.70 m.
Yük.: 0.05 ; Uzunluk: 0.10 m.
Benzer için bk. R.S. Young, Hesperia XX (1951), Pyre No. 7 ,1 ve 10,1 Lev. 52 a, 53 a.
İ.Ö. geç 4. yy.
- 19 - İnce rezerve kuşaklı, siyah firnisli çanak (Lev. XIV c ; Şek. 10).
Buluntu yeri: F.G.T. 86, O/12 d/VII, 1.75 m.
Yük.: 0.63 ; Ağız Ç.: 0.164 m.
İ.Ö. 4. yy.'ın son çeyreği
- 20 - Bronz sikke (Lev. XV a).
Buluntu Yeri : F.G.T. 86, DB32 sokağı (KB köşe)
1.14 m. K.n. 15
Ağ.: 1.25 gr. ; Ç.: 0.9 cm.
Ön yüz; sağa dönük miğferli Athena başı.
Arka yüz; sağa dönük koç başı, Altta, KΛA; üstte, seçilemeyen monogram.

21 - Bronz sikke (Lev. XV b).

Buluntu yeri: F.G.T. 87, 3D evi kuzeydoğu köşe,
1.60 m.

Ağ.: 1.42 gr. ; Ç.: 1.3 cm.

Ön yüz; sola dönük miğferli Athena başı. Miğferde
zeytin dalı çelenk.

Arka yüz; sola dönük koç başı. Üstte, okunamayan
yönetici ismi.

Benzer için bk. BMC Ionia, s.22 No.41, Lev. VI. 11.

22 - Bronz sikke.

Buluntu yeri: F.G.T. 85, çömlekçi atelyesinin batı
kısmı, 1.70 m., K.n. 029

Ağ.: 1.34 gr. ; Ç.: 1.2 cm.

Ön yüz; sola dönük miğferli (?) Athena başı.

Arka yüz; sağa dönük koç başı. Altta, yaban domuz
protomu ; üstte, ΕΥΔ!

23 - Bronz sikke.

Buluntu yeri: F.G.T. 87, 3D evi kuzey doğu kısım,
1.52 m. , K.n. 007

Ağ.: 1.26 gr. ; Ç.: 1.2 cm.

Ön yüz; sola dönük Athena başı.

Arka yüz; sola dönük koç başı. Altta, [MANΔ] ΡΩΝΑΞ

İsim için bk. Head, Historia Numorum, s.491 ; L.For-
rer, The Weber Collection Vol.3, London 1926, 5761.

24 - Bronz sikke.

Buluntu yeri: H.B.T. 85, III. açma, E mekanı, 1.20 m.

K.n. 055

Ağ.: 1.25 gr. ; Ç.: 0.9 cm.

Ön yüz; sağa dönük miğferli Athena başı.

Arka yüz ; sağa dönük koç başı. Altta, ΚΛΑ

Benzer için bk. BMC İonia, s.21 No.32.

25 - Bronz sikke.

Buluntu yeri: H.B.T. 84, III. açma, Batı kenar ,
1.58 m.,K.n. 013

Ağ.: 1.24 gr. ; Ç.: 0.9 cm.

Her iki yüz de, Kat. No. 24'e benzemektedir.

26 - Bronz sikke (Lev. XV c).

Buluntu yeri: F.G.T. 87, 3D evi kuzeybatı kısım,
1.30 m. K.n. 012

Ağ.: 0.91 gr. ; Ç.: 1.1 cm.

Ön yüz; yukarıdaki gibi.

Arka yüz; sağa dönük yatan koç.

27 - Bronz sikke.

Buluntu yeri: H.B.T. 84, III. açma, E mekanı taş
dolgu içi, 1.40 m.,K.n. 054

Ağ.: 1.49 gr. ; Ç.: 1 cm.

Ön yüz; yukarıdaki gibi.

Arka yüz; sağa dönük yatan koç. Üstte, [ΔΗΜΗ] ΤΡΙΟΣ

İsim için bk. F. Imhoof-Blumer, Kleinasiatisc

Münze, München 1883 (1970), s. 66 No.6.

28 - Bronz sikke (Lev. XVI a).

Buluntu yeri: F.G.T., 1C evi (temizlik sırasında).

Ağ.: 1.51 gr. ; Ç.: 1.1 cm.

Ön yüz; yukarıdaki gibi.

Arka yüz; sola dönük oturan koç.

Benzer için bk. SNG Danish National Museum , Copenhagen 1946, No. 51, ve 52.

29 - Bronz sikke (Lev. XVI b).

Buluntu yeri: H.B.T. 84, III. açma, Doğu kesim,
1.58 m. , K.n. 009

Ağ.: 1.6 gr. ; Ç.: 1 cm.

Ön yüz; yukarıdaki gibi.

Arka yüz; sola dönük oturan koç. Koçun önünde,

HPΘ [ΔΟΤΟΣ veya ΦΙΛΟΣ]

Benzer için bk. SNG Danish National Museum, No.53.

İsim için bk. a.g.e. No. 50 ve Imhoof-Blumer, a.g.e.,
s. 67 No.10.

30 - Bronz sikke.

Buluntu yeri: H.B.T. 84, III. açma, Batı bölüm,
1.50 m. , K.n. 024

Ağ.: 1.435 gr. ; Ç.: 1 cm.

Ön yüz; yukarıdaki gibi.

Arka yüz; sola dönük oturan koç. Üstte, ΦΑΝ[...]

Muhtemel isim için bk. R.Münsterberg, Die Beamtinnen auf der Griechischen Münzen, New York 1973, s.82.

31 - Bronz sikke.

Buluntu yeri: H.B.T. 84, III. açma, D mekanı,
Doğu kesim, 1.30-1.25 m., K.n. 043.

Ağ.: 1.6 gr. ; Ç.: 1.1 cm.

Ön yüz; sağa dönük miğferli (?) Athena başı.

Arka yüz; sola dönük oturan koç. Üstte,

[ΕΡΜΟ] ΔΙΚ [ΟΣ]

İsim için bk. Imhoof-Blumer, a.g.e., s.67 No.14 a;.

SNG Danish National Museum, No.47.

32 - Bronz sikke.

Buluntu yeri: H.B.T. 84, III. açma, Batı kesim,

1.58 m. , K.n. 016

Ağ.: 1.4 gr. ; Ç.: 1.1 cm.

Ön yüz; sağa dönük miğferli Athena başı.

Arka yüz; sola dönük oturan koç. Üstte,

[Ε] ΥΗΝΟΡ [ΙΔΕΣ]

İsim için bk. BMC İonia, s.24 No. 55 ; F. Imhoof-

Blumer, Monnaies Grecques, Amsterdam 1881, s.283

No. 18.

33 - Bronz sikke (Lev. XVI d).

Buluntu yeri: F.G.T. 87, 3D evi, kanal üstü, 1.65 m.

K.n. 006

Ağ.: 1.49 gr. ; Ç.: 1.2 cm.

Ön yüz; 3/4 dönüşle cepheden Athena başı.

Arka yüz; sağa dönük ayakta koç. Altta, ΚΛΑ

Benzerler için bk. L.Forrer, a.g.e., No. 5775 Lev.

205,; SNG Danish National Museum, No. 81 ve 82.

- 34 - Bronz sikke (Lev. XVII a).
Buluntu yeri: F.G.T. 86, R/11-12 , 1.80 m. K.n. 1
Ağ.: 2.75 gr. ; Ç.: 1.5 cm.
Ön yüz; yukarıdaki gibi.
Arka yüz; sağa dönük ayakta koç. Açun önünde nokta.
Benzer için bk. Forrer, a.g.e., 5774 Lev. 205 ;
SNG Danish National Museum, No. 72.
- 35 - Bronz sikke.
Buluntu yeri: F.G.T. 87, 3D evi kuzeydogu kısım,
1.60 m. , K.n. 006
Ağ.: 2.15 gr. ; Ç.: 1.3 cm.
Ön yüz; yukarıdaki gibi.
Arka yüz; sağa dönük ayakta koç. Üstte, ΚΛΑ
- 36 - Bronz sikke .
Buluntu yeri: F.G.T. 87, 3D evi kuzeydogu kısım,
1.50 m., K.n. 004
Ağ.: 1.14 gr. ; Ç.: 1.2 cm.
Ön yüz; yukarıdaki gibi.
Arka yüz; sağa dönük ayakta koç.
- 37 - Bronz sikke.
Buluntu yeri: F.G.T. 87, 3D evi mekan duvarı üstü,
1.48 m. , K.n. 007
Ağ.: 1.22 gr. ; Ç.: 1 cm.
Ön yüz; (?)
Arka yüz; sağa dönük ayakta koç. Üstte, ΔΗΜ [ΕΑΣ]
İsim için bk. Imhoof-Blumer, Monnaies Grecques,
No.24 s.283.

- 38 - Bronz sikke (Lev. XVI c).
Buluntu yeri: H.B.T. 84, II.açma, Kuzeydoğu köşe,
1.60 m. , K.n. 010
Ağ.: 1.175 gr. ; Ç.: 1 cm.
Ön yüz;sağa dönük miğferli Athena başı.
Arka yüz; sola dönük ayakta koç. Üstte, ΑΠΟΛΛΑΣ
İsim için bk. Imhoof-Blumer, Kleinasiatiscne Münze,
s. 67 No.7 ; Head, Historia Numorum, s. 491.
- 39 - Bronz sikke (Lev. XVII b).
Buluntu yeri: H.B.T. 84, III. açma, Doğu bölüm,
1.30 m., K.n. 029
Ağ.: 3.73 gr. ; Ç.: 1.6 cm.
Ön yüz; 3/4 dönüşle cepheden Athena başı.
Arka yüz; sağa dönük ayakta koç. Koçun önünde
şimşek demedi. Üstte, ΚΛΑΙΩΜΕ
ΝΙΩΝ
Benzer için bk. BMC İonia, s.24 No. 58,59
- 40 - Bronz sikke.
Buluntu yeri: H.B.T. 84, III. açma, Doğu bölüm,
1.30 m., K.n. 035
Ağ.: 1.27 gr. ; Ç.: 1.1 cm.
Ön yüz; sağa dönük miğferli Athena başı.
Arka yüz; sola dönük ayakta koç. Koçun önünde bay-
kuş. Üstte, [K] ΛΑ
- 41 - Bronz sikke (Lev. XVII c).
Buluntu yeri: F.G.T. 86, 3 no'lu mezar, 1.70 m.

Ağ.: 3.92 gr. ; Ç.: 1.7 cm.

Ön yüz; sağa dönük miğferli Athena başı.

Arka yüz; sağa dönük oturan koç.

Üstte: ΚΛΑΙΟΜΕ
ΝΙΩΝ

Altta: ΒΙΩΝ

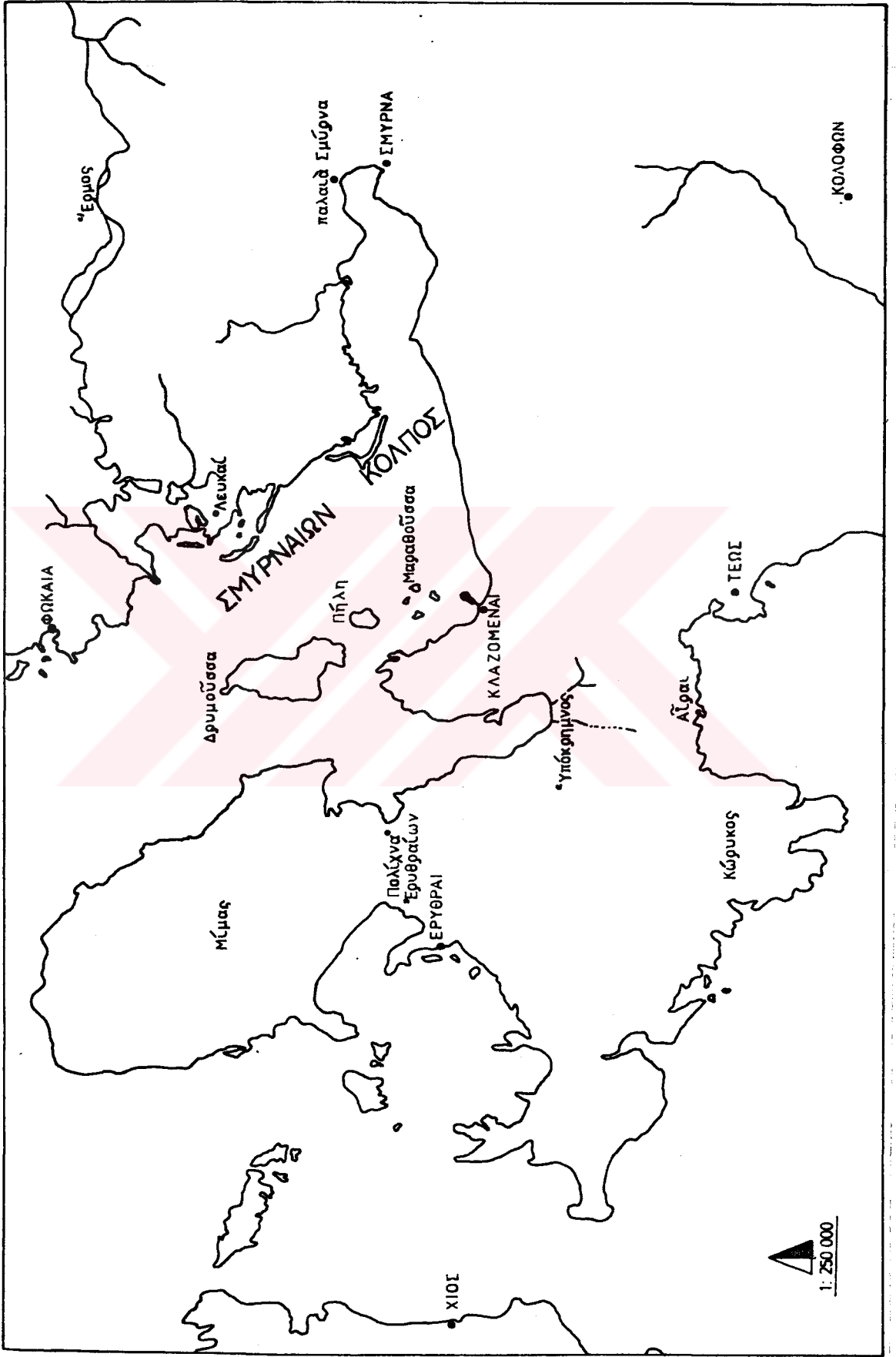
Benzer için bk. Forrer, a.g.e., No. 5786 Lev. 205.

İsim için bk. BMC İonia, s.25 ; G. McDonald, Catalogue of Greek Coins in the Hunterian Collection, Glasgow 1901, s. 322 No. 6 ; SNG Danish National Museum, No. 69.

Y. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

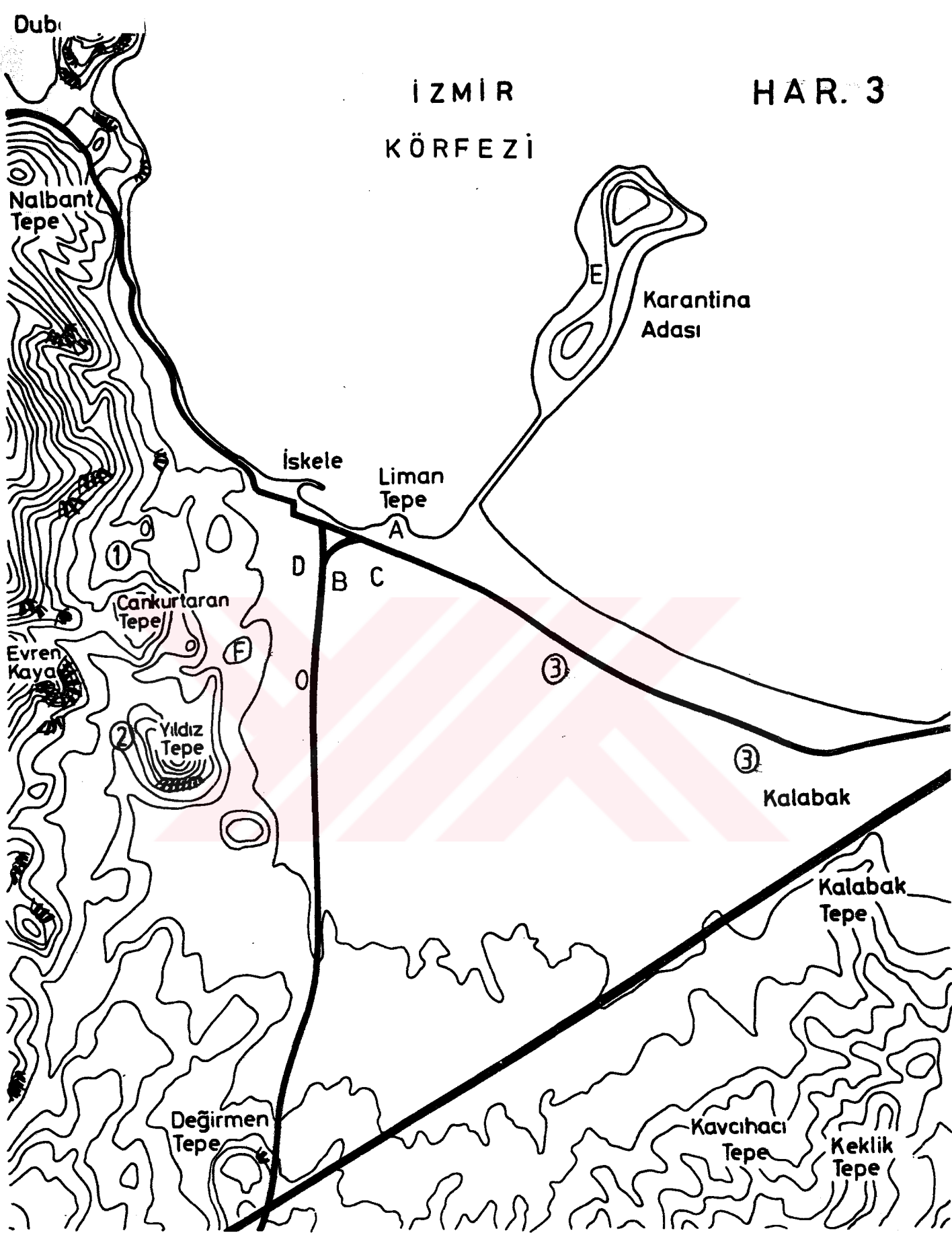
Urla ve çevresi

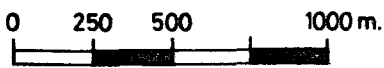
Antik Klazomenai kenti ve yakin çevresi

İZMİR
KÖRFEZİ

HAR. 3

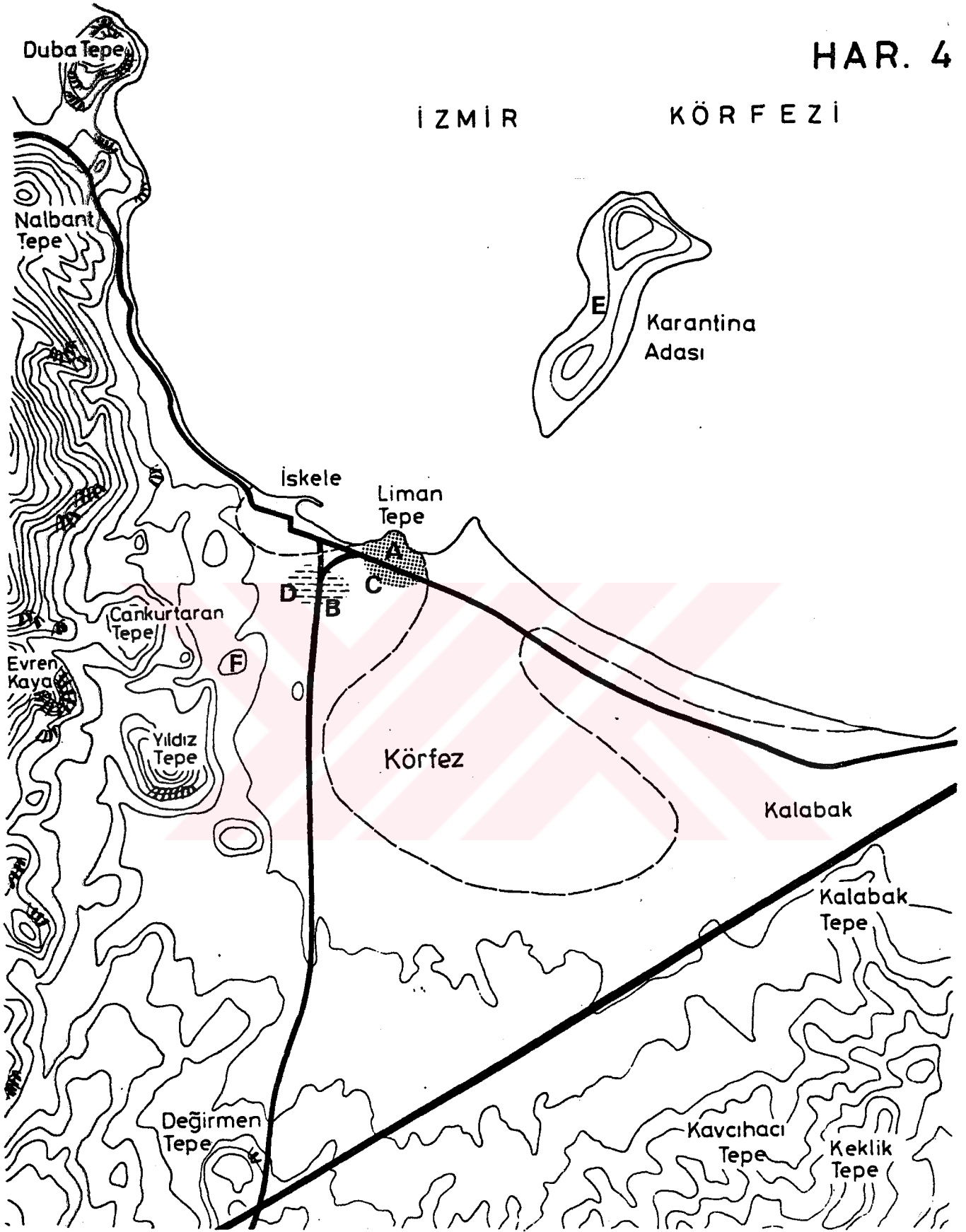

KLAZOMENAI

KAZI ALANLARI

- A) Prehistorik höyük, B) M.Gül T.
C) F.Gül T., D) H.Balaban T.
E) Karantina Adası, F) Akropolis
1) Monastrakia, 2) Yıldız Tepe
3) Kalabak Mezarlığı

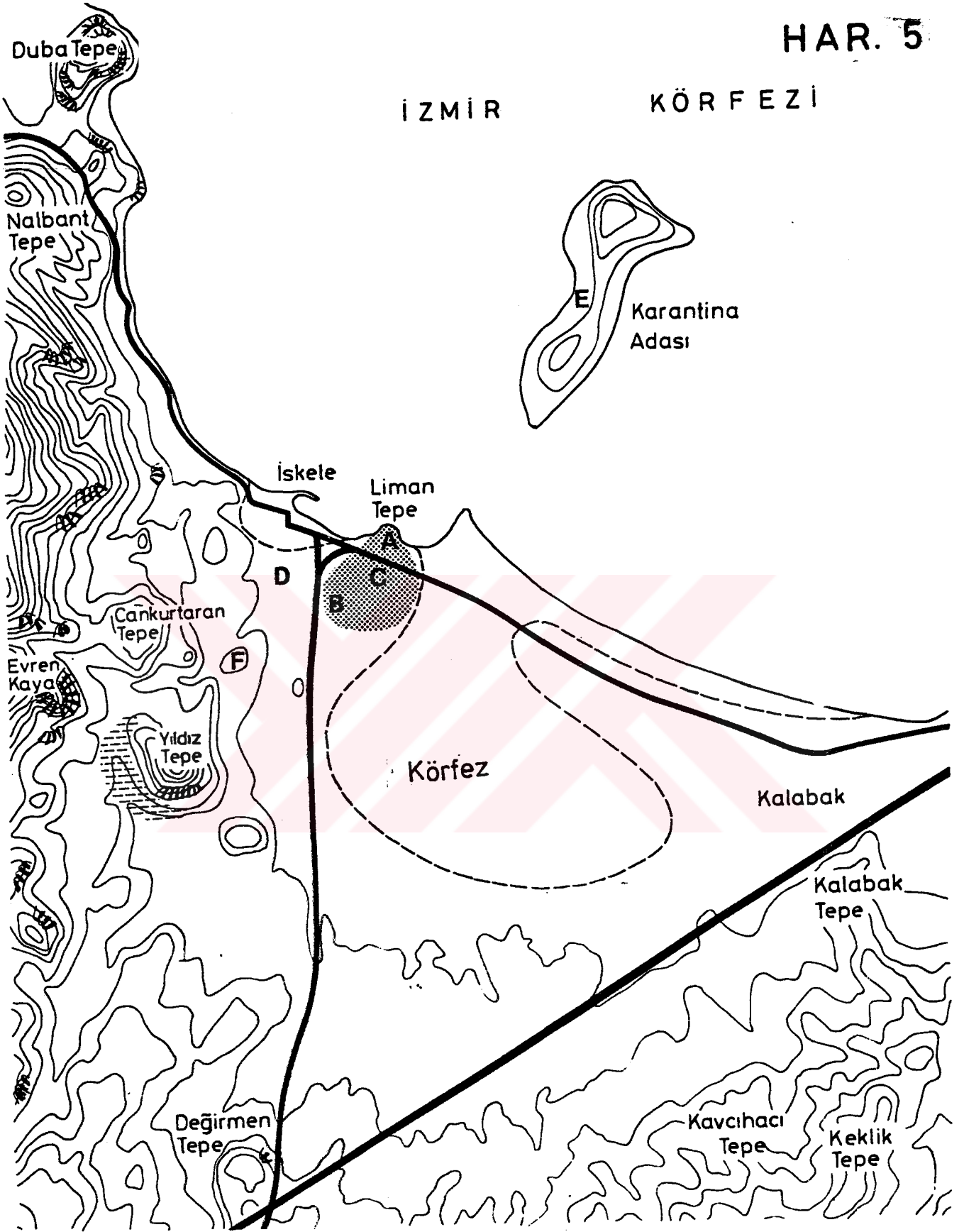
KLAZOMENAI

0 250 500 1000 m

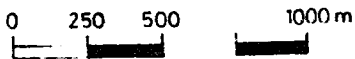

PREHİSTORİK YERLEŞİM

(Ca. İ.Ö. 3000 - 1100)

KLAZOMENAI

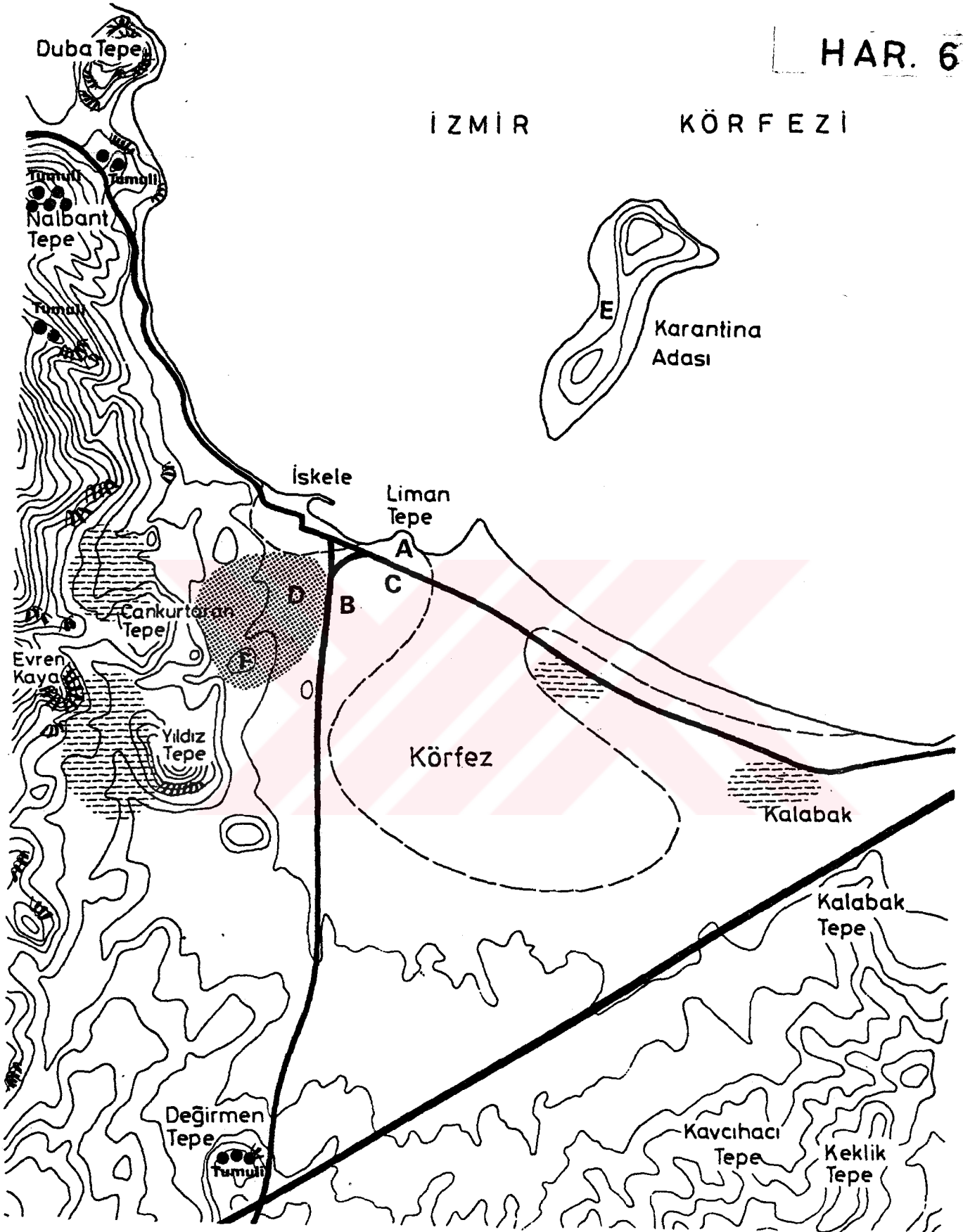

GEOMETRİK YERLEŞİM

(Ca. İ.Ö. 950 - 700/670)

İZMİR

KÖRFEZİ

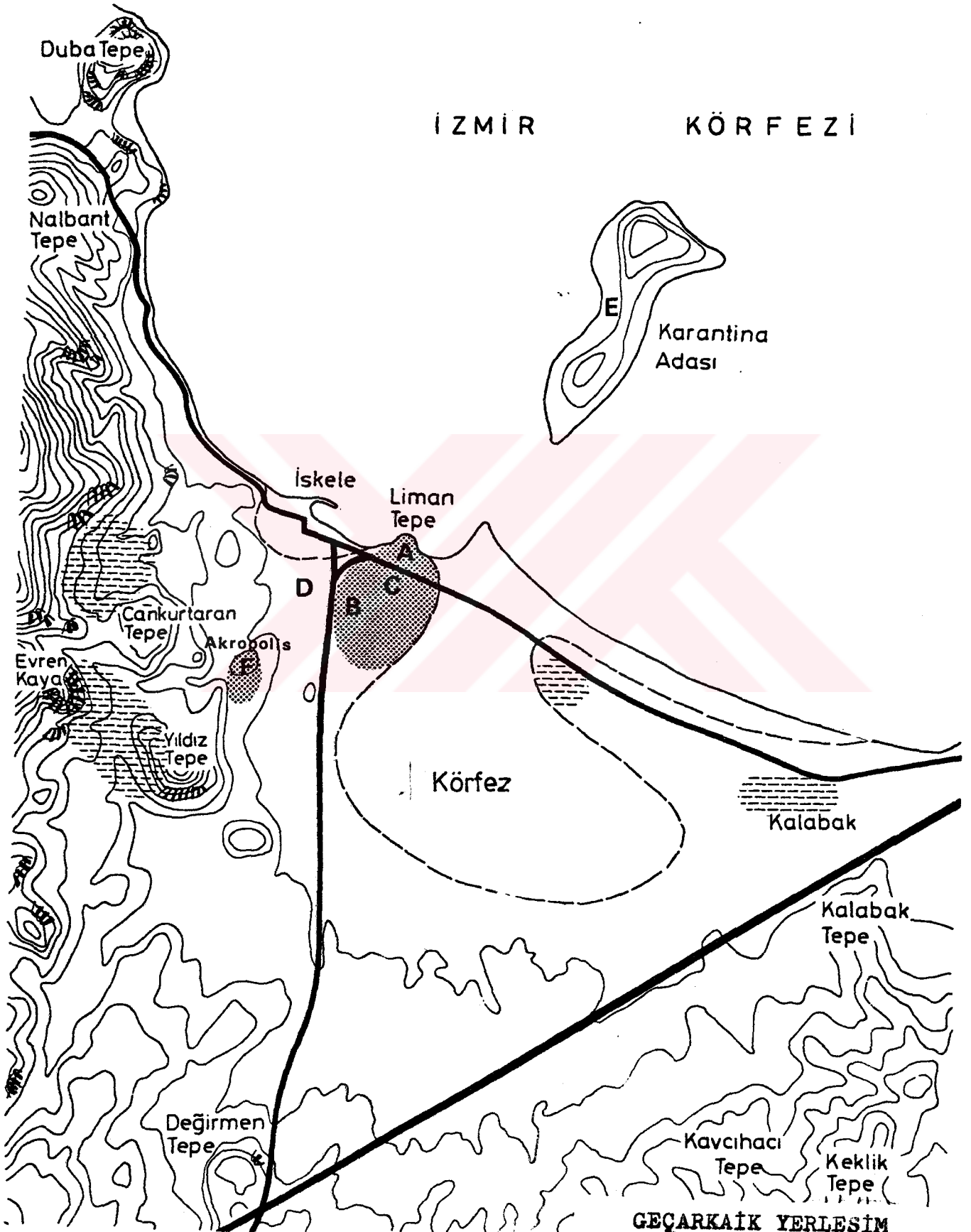

KLAZOMENAI

0 250 500 1000 m

GEÇGEOMETRİK VE ARKAİK YERLEŞİM

(Ca. İ.Ö. 700/670 - 546)

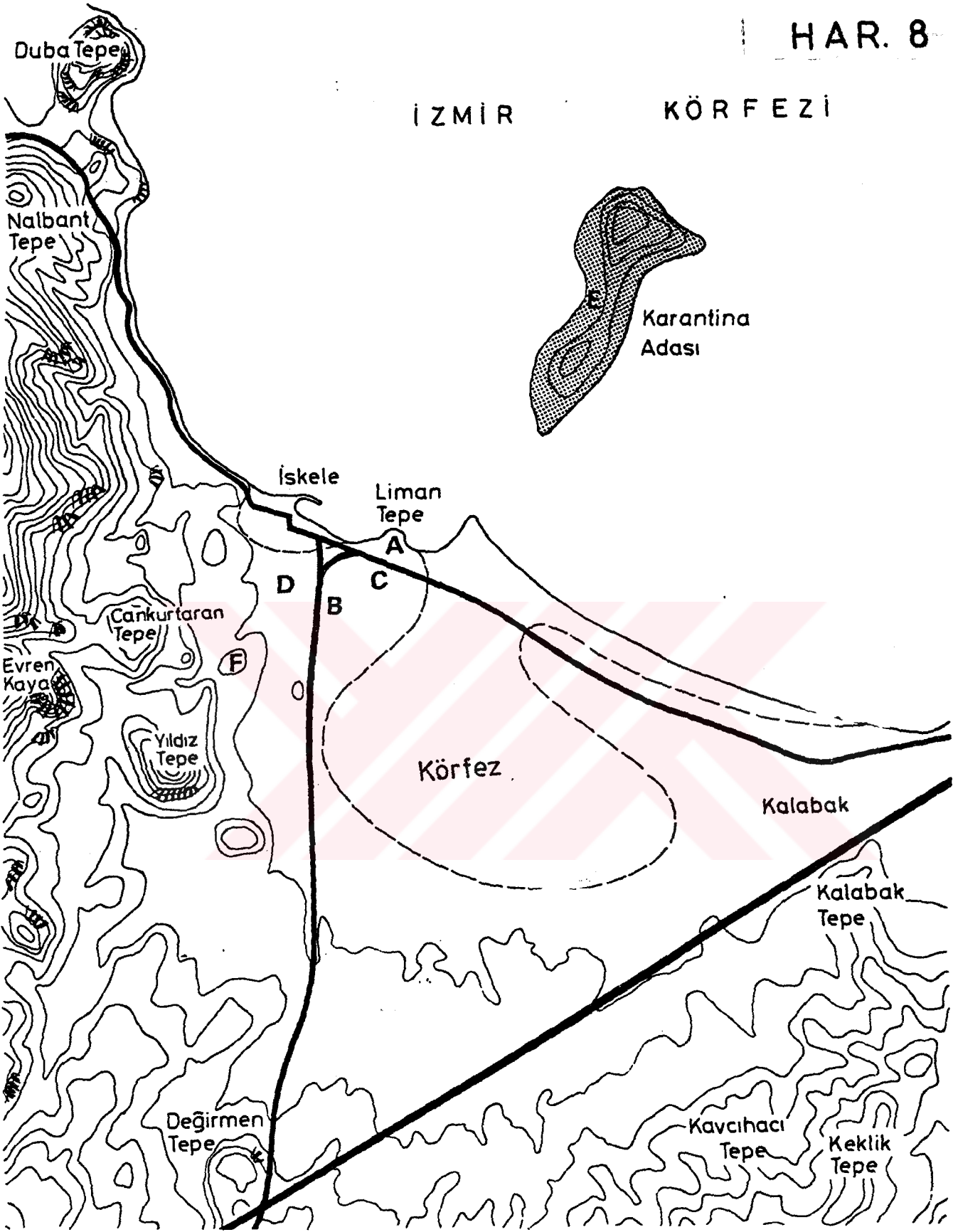

KLAZOMENAI

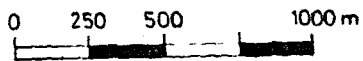
(Ca. İ.Ö. 546 - 499/494)

İZMİR

KÖRFEZİ

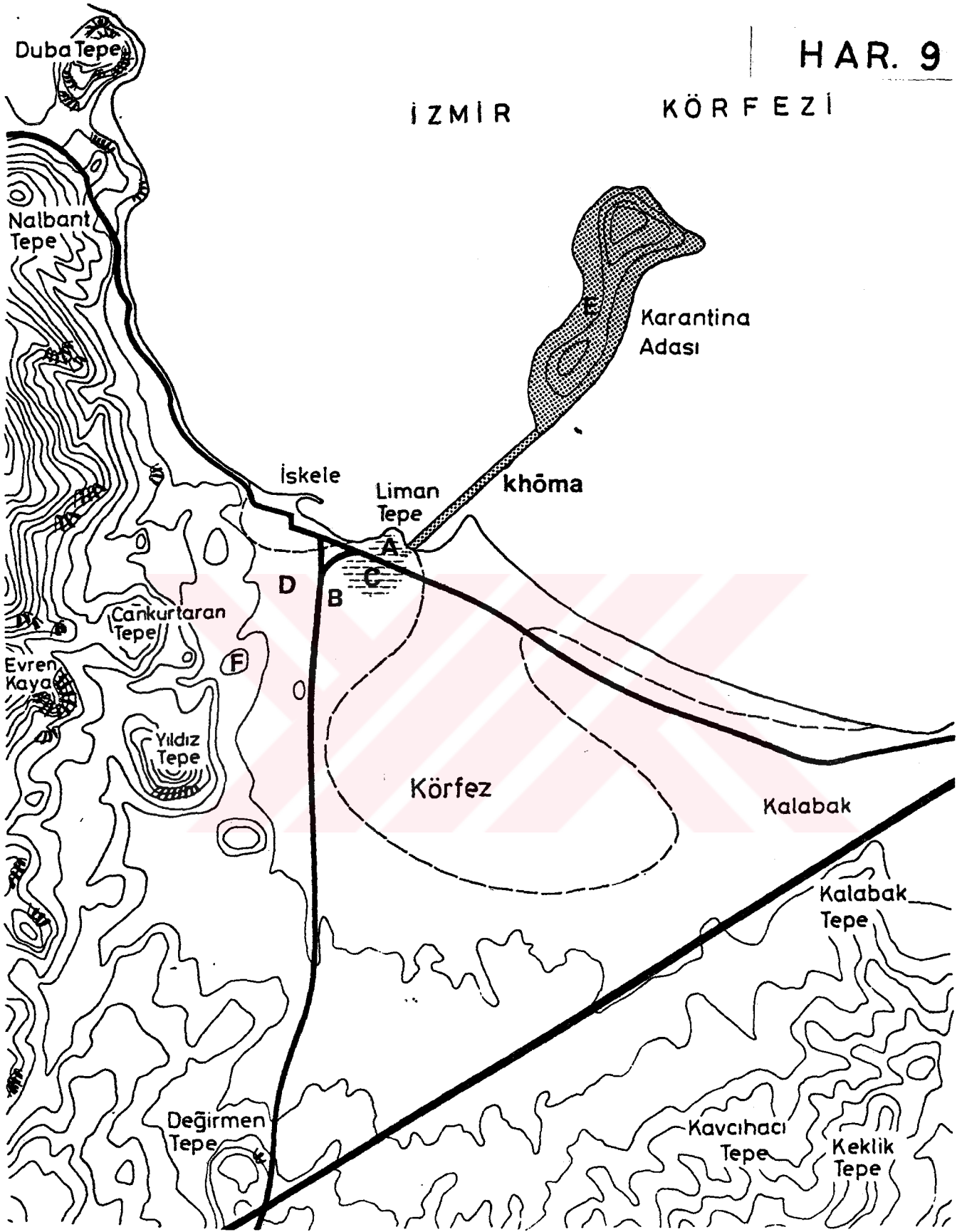
KLAZOMENAI

İ.Ö. 5. YY. YERLEŞİMİ

İZMİR

KÖRFEZİ

KLAZOMENAI

0 250 500 1000 m

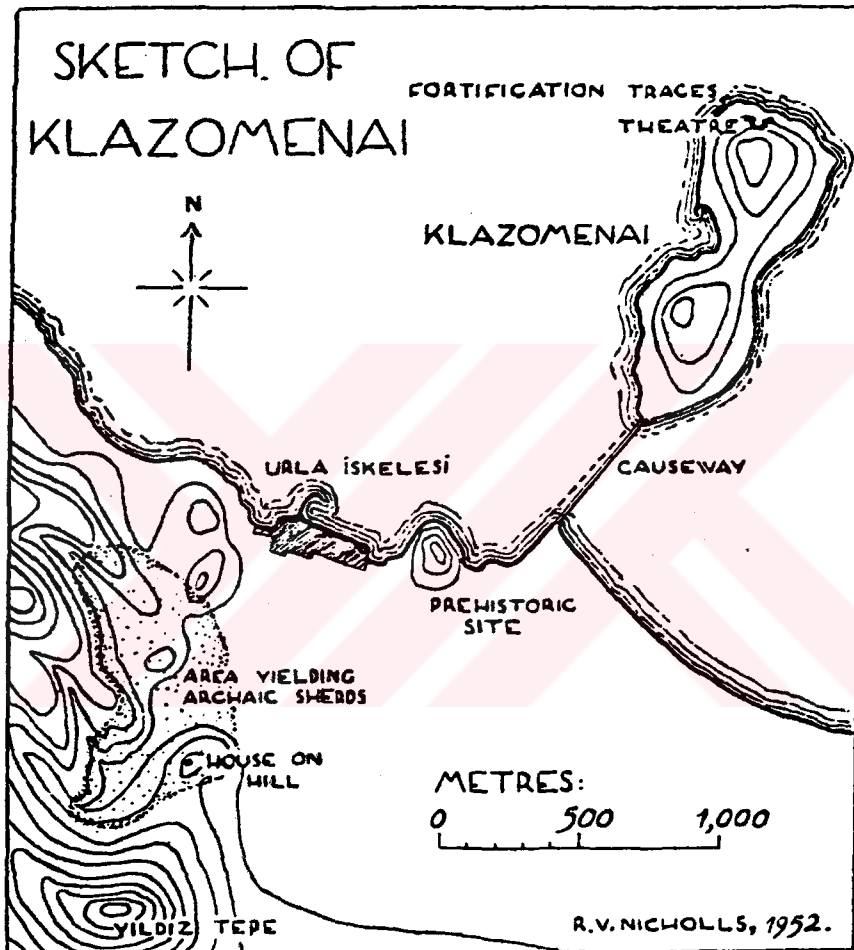

HELLENİSTİK VE ROMA

YERLEŞİMİ

(ATL I, s. 486 Fig.190)

(AEphem 2 (1953-54), s. 152 Fig.2)

(Aephem 2 (1953-54), s. 150 FIG.1)

Urla Iskelesi, Doğu Kesim

LEV. I

Karantina Adası (batıdan görünüş).

R/12 Plankaresinde ortaya çıkarılan KG 10 sokagının bir kısmı (kuzeyden görünüş).

LD evinin konut bölümü.

10 evi, 3 no'lu odanın güney duvarı.

10 evi, 4 no'lu mekanın batı kısmında ortaya çıkarılan taş döşemeler

a) 10 evi, 6 no'lu mekanda (avlu) ortaya çıkarılan II. evre taş döşemesi.

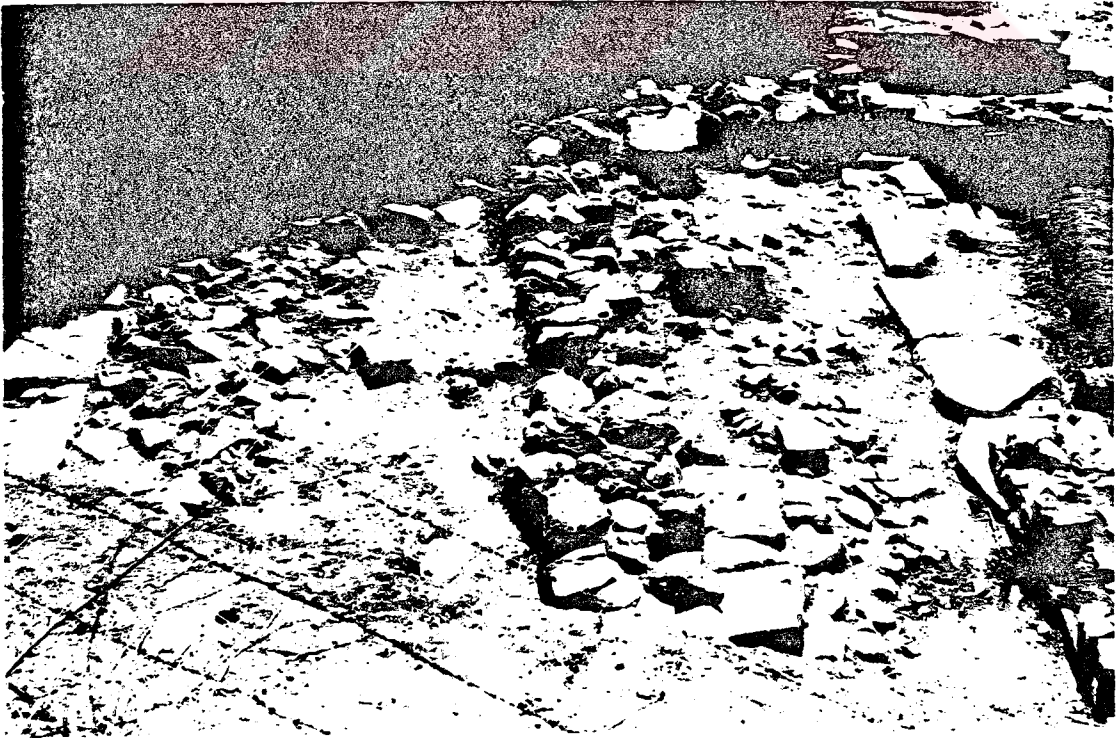
b) 10 evi, 3 no'lu mekanın dogu yarısı.

3 D evi, güneydogu köşe ve KÜ 10 sokagından bir görünüş.

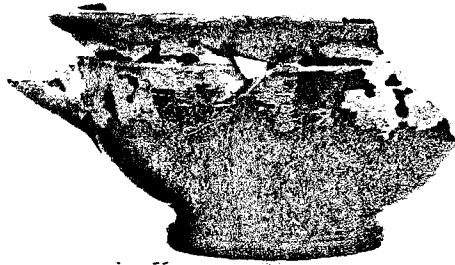
a) Çömlekçi atelyesinin güney duvarından bir detay.

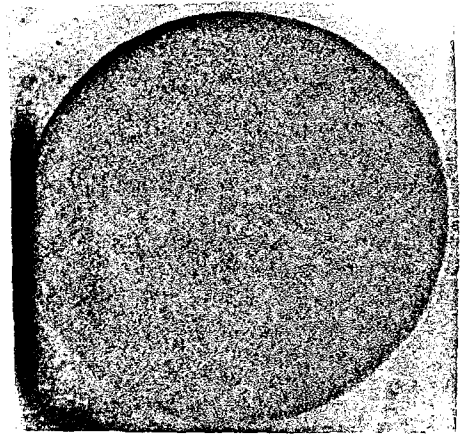
b) Çömlekçi atelyesinin KG 9 yolunu kapatan doğu duvarı

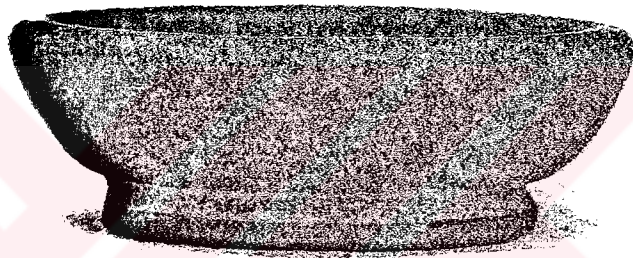
10 evinin 1 no'lu odası üzerine inşa edilmiş olan geç dönem yapısı (I.Ö. 325-300 ?).

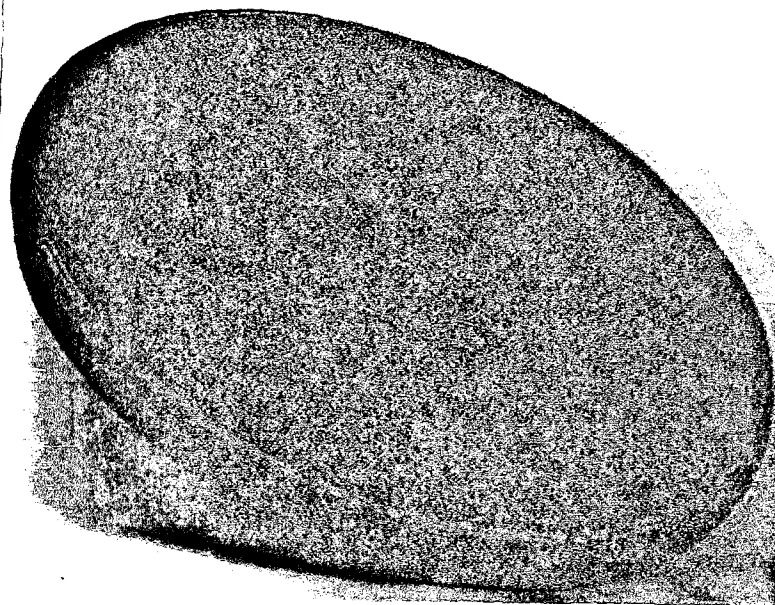
a) Kat. No. 5

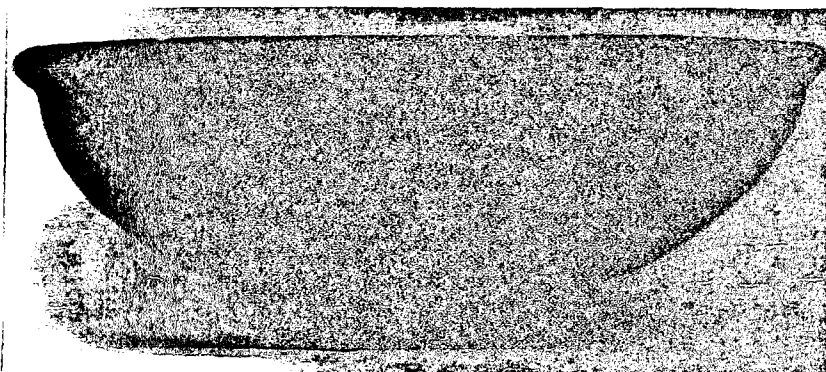
b) Kat. No. 6

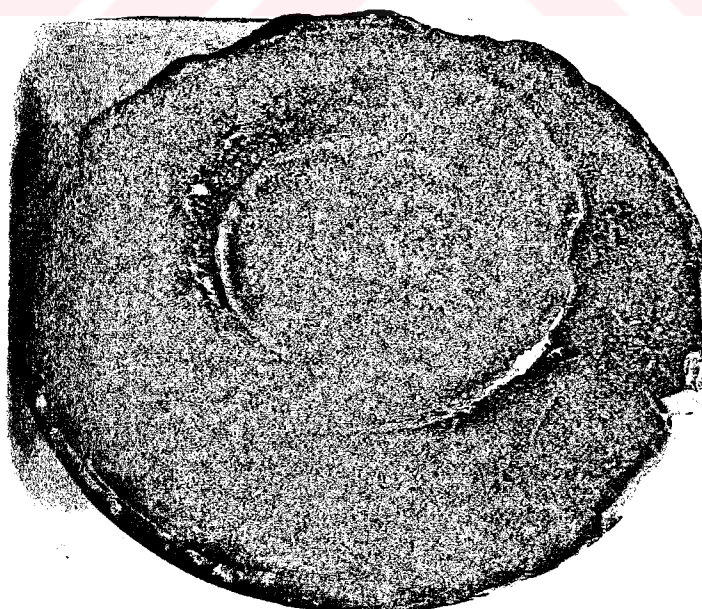
c) Kat. No. 6

d) Kat. No. 7

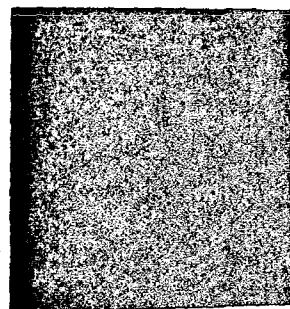
a) Kat. No. 8

b) Kat. No. 9

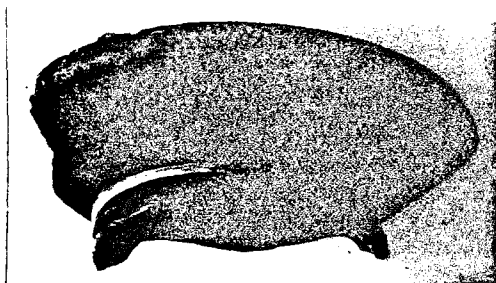
a) Kat. No. 10

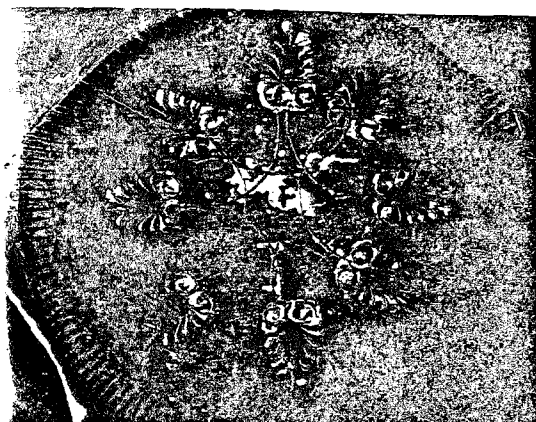
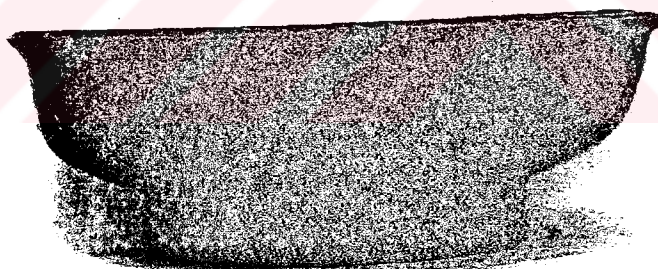
b) Kat. No. 11

c) Kat. No. 12

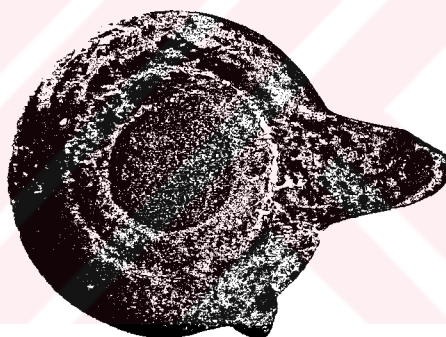
a) Kat. No. 13

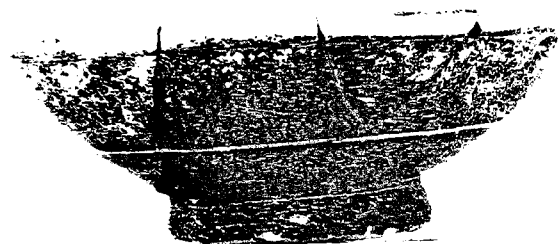
b) Kat. No. 14

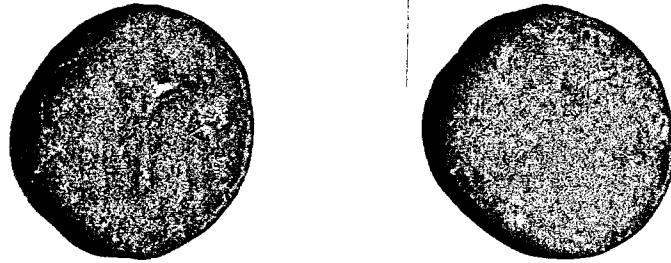
a) Kat. No. 16

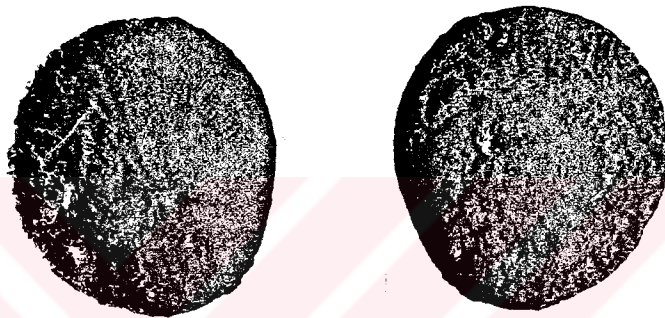
b) Kat. No. 18

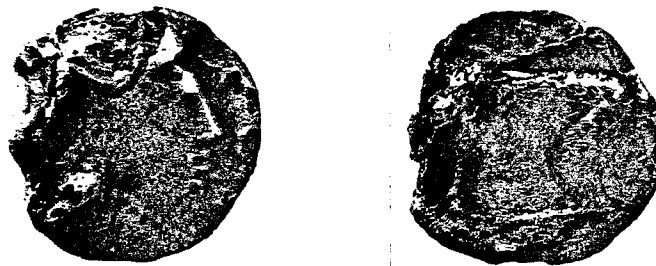
c) Kat. No. 19

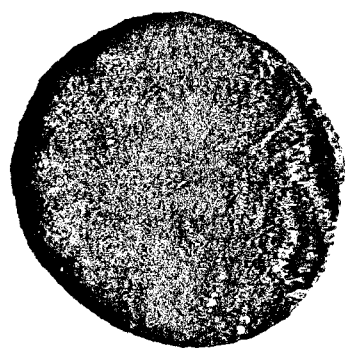
a) Kat. No. 20

b) Kat. No. 21

c) Kat. No. 26

a) Kat. No. 28

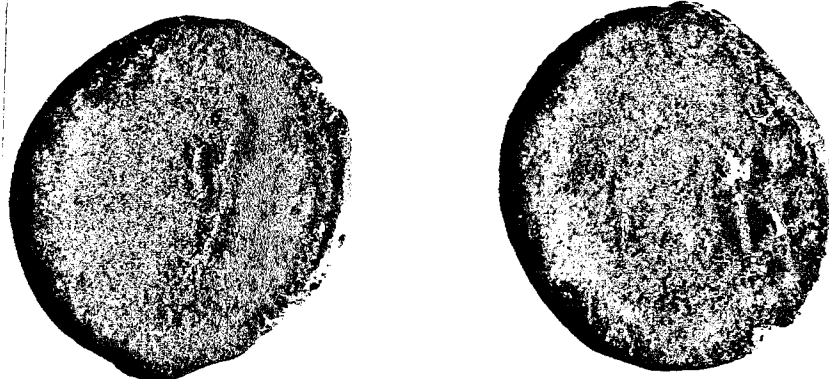

b) Kat. No. 29

c) Kat. No. 38

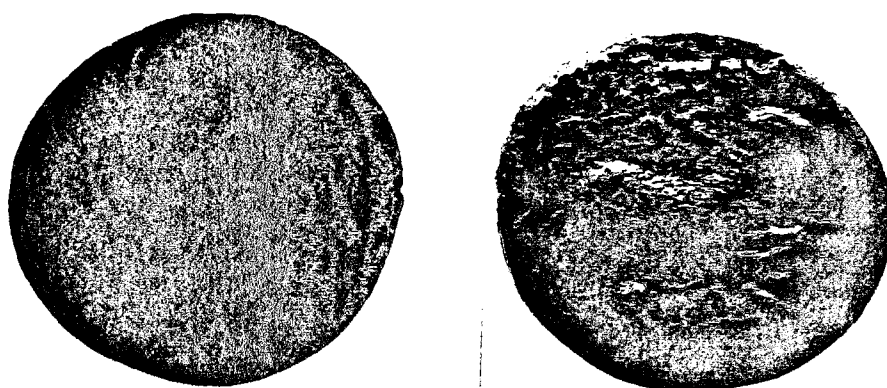
d) Kat. No. 33

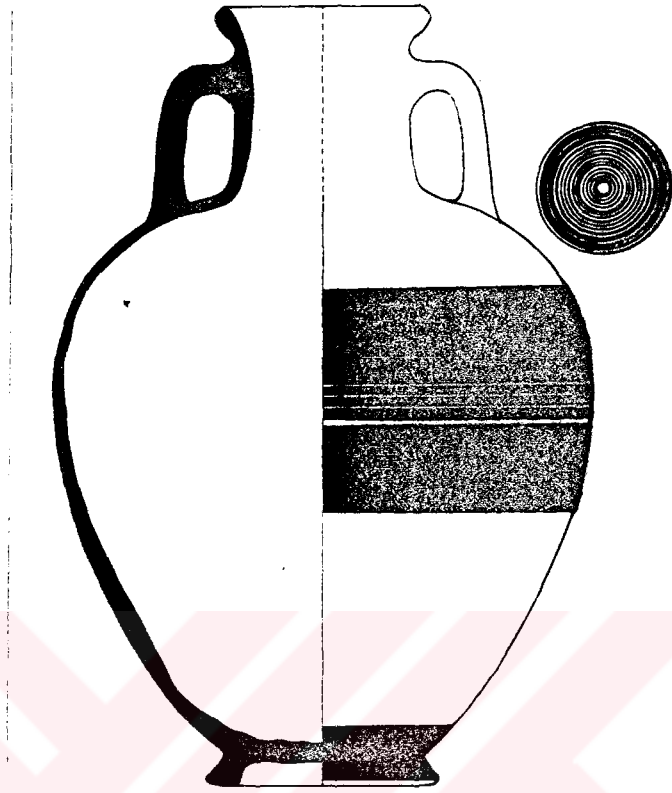
a) Kat. No. 34

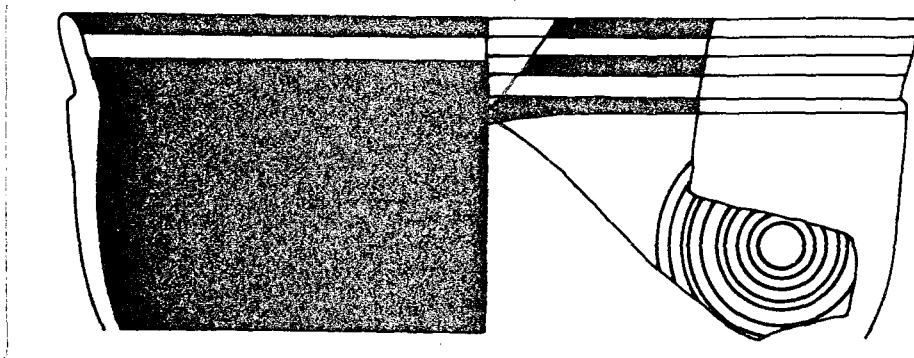
b) Kat. No. 39

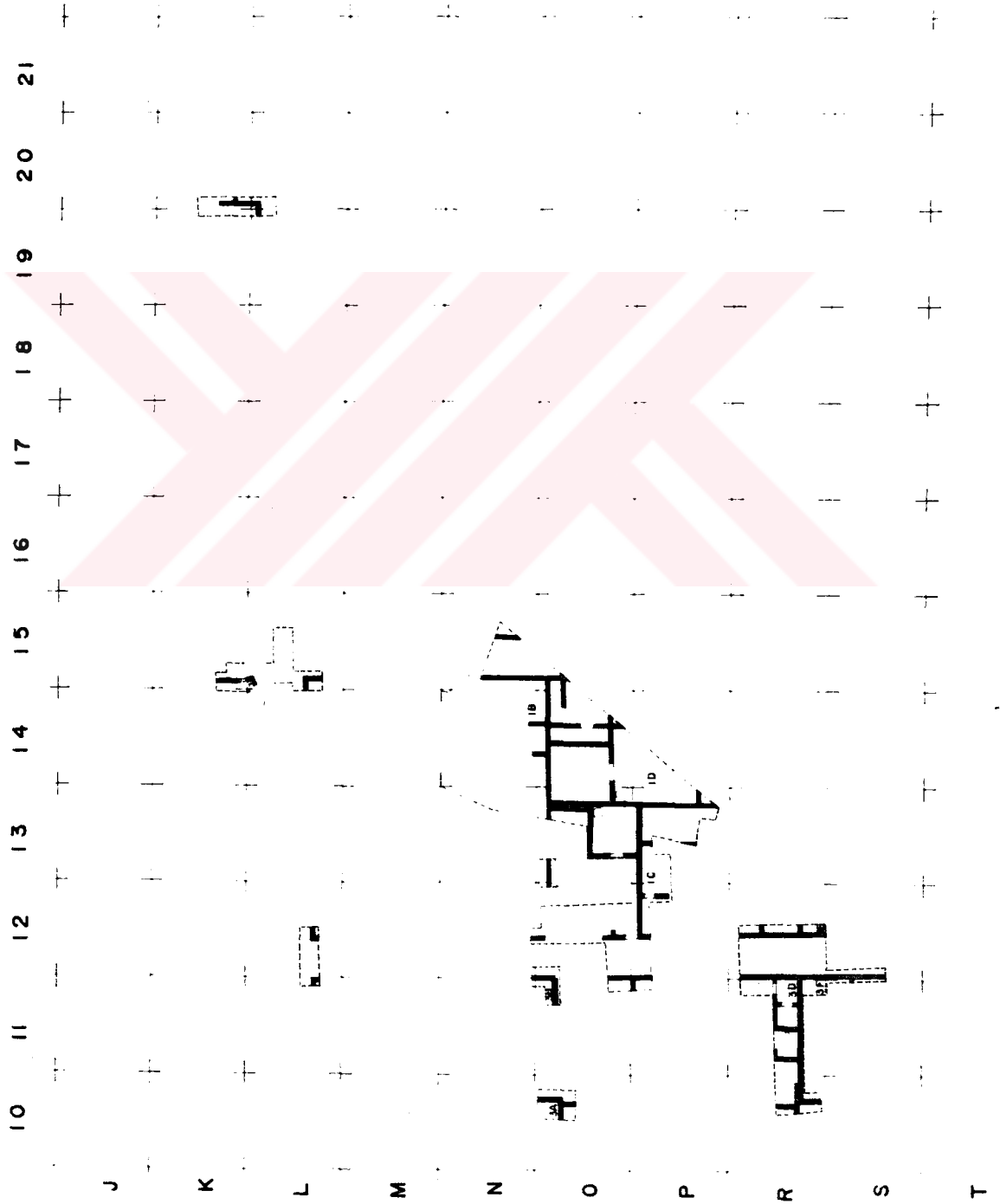
c) Kat. No. 41

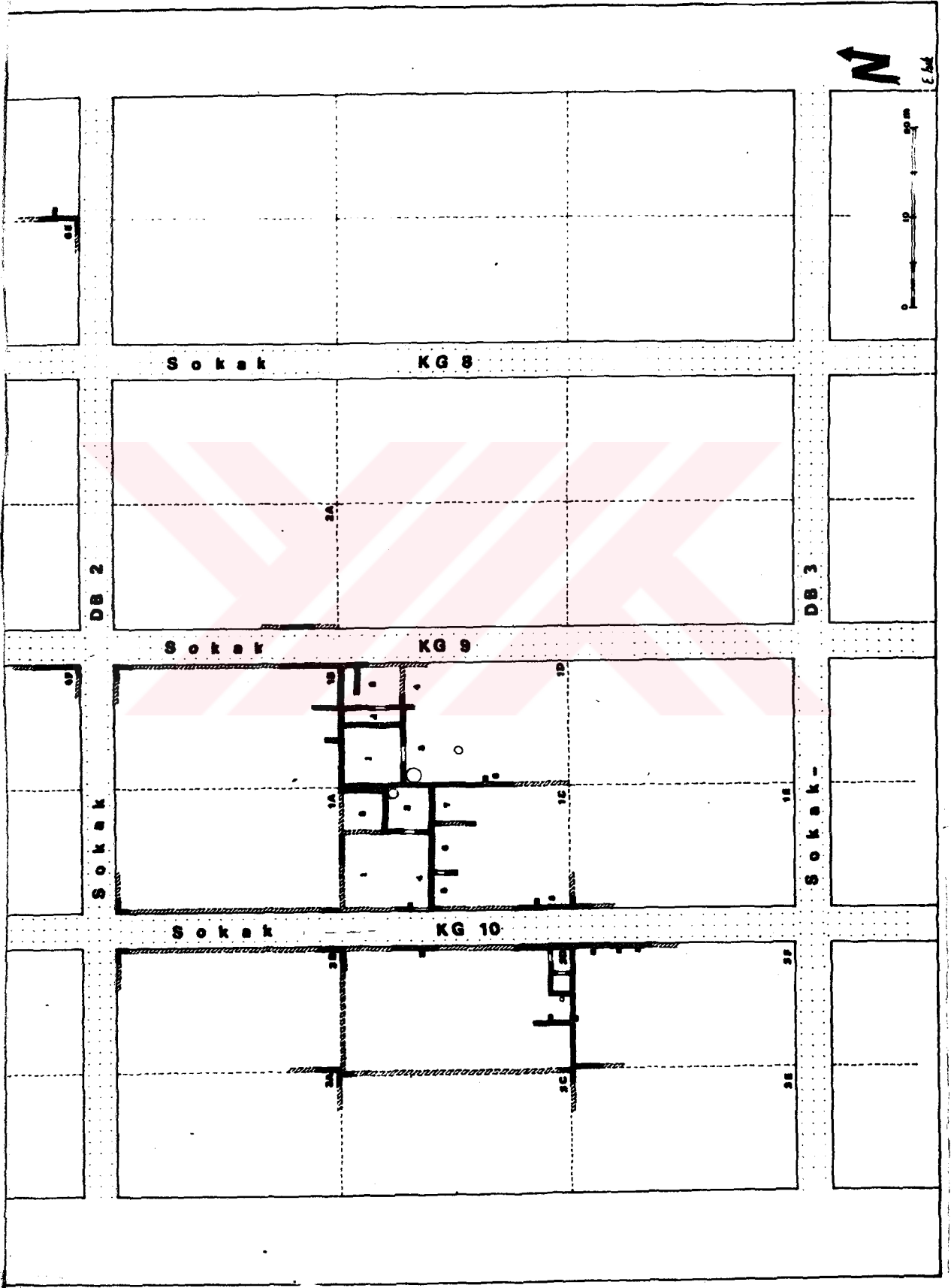
a) Kat. No.1

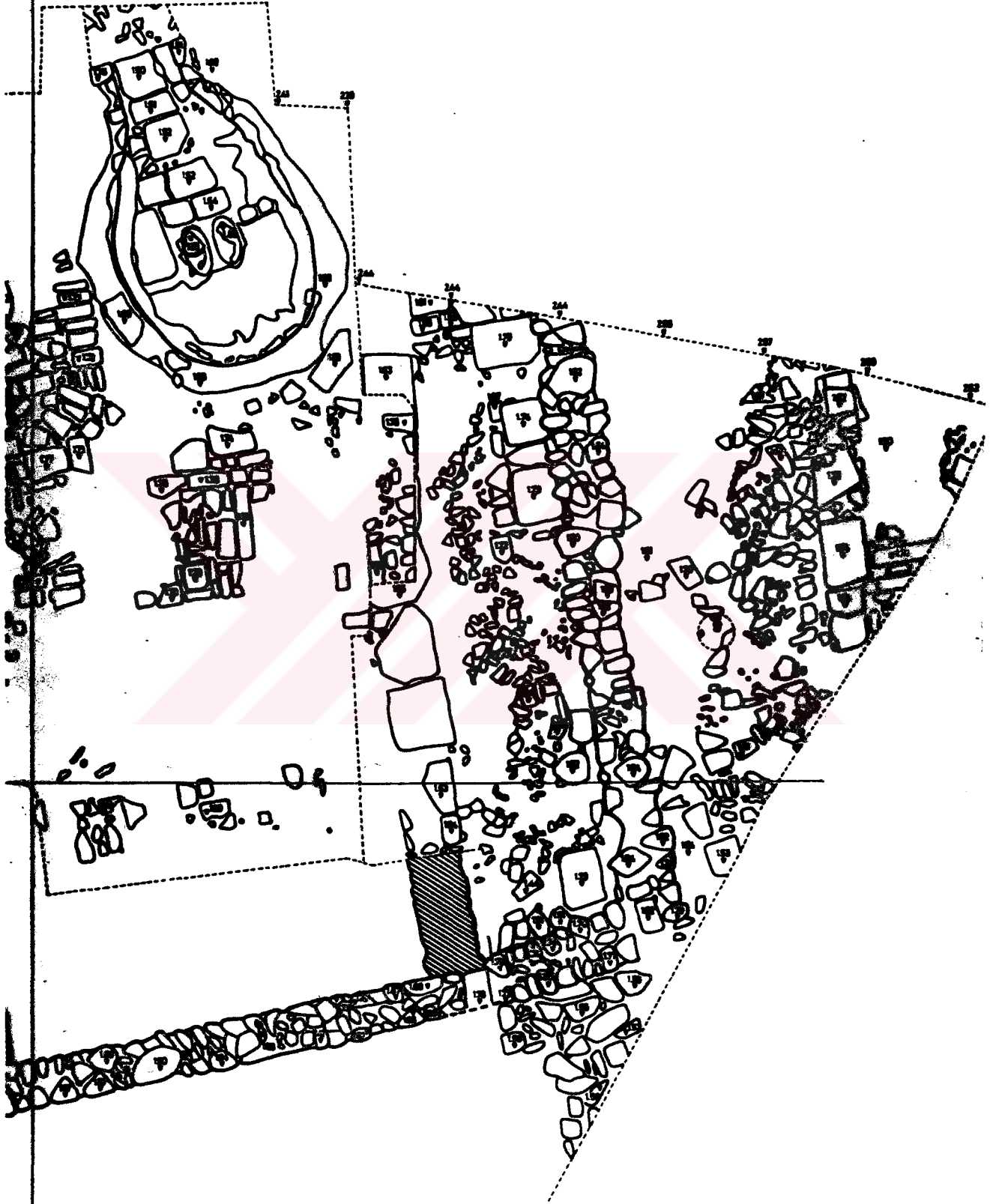
b) Kat. No.2

ŞEK. 3

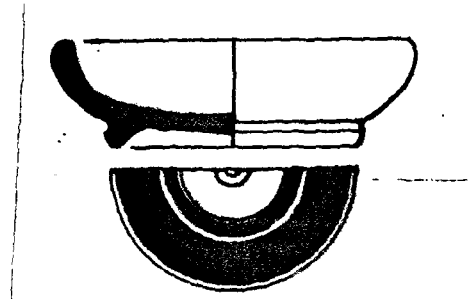

KHYTON'DAKI YERLEŞİM, KENT PLANI

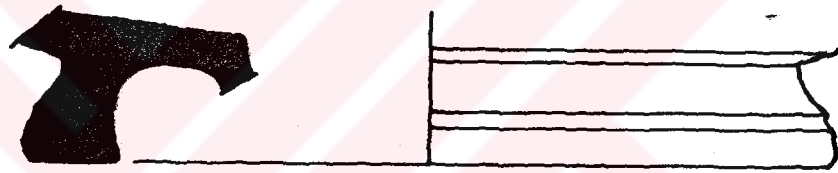

Çömlekçi atelyesinin doğu kısmı.

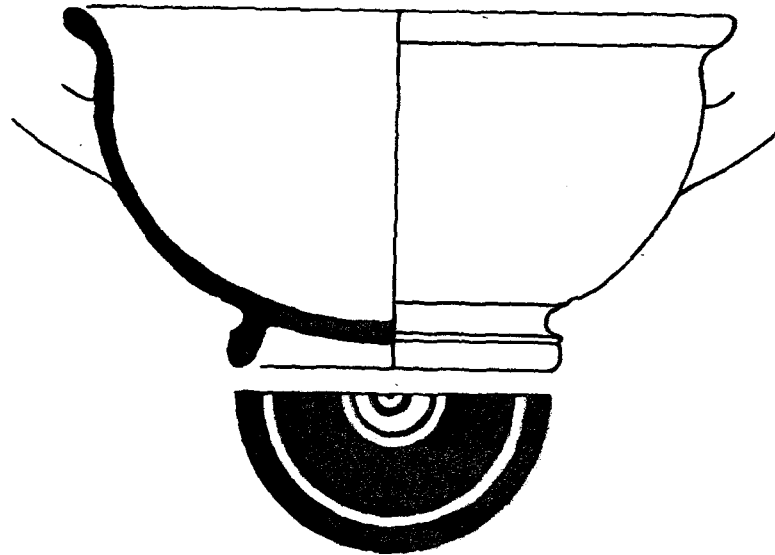
ŞEK. 5

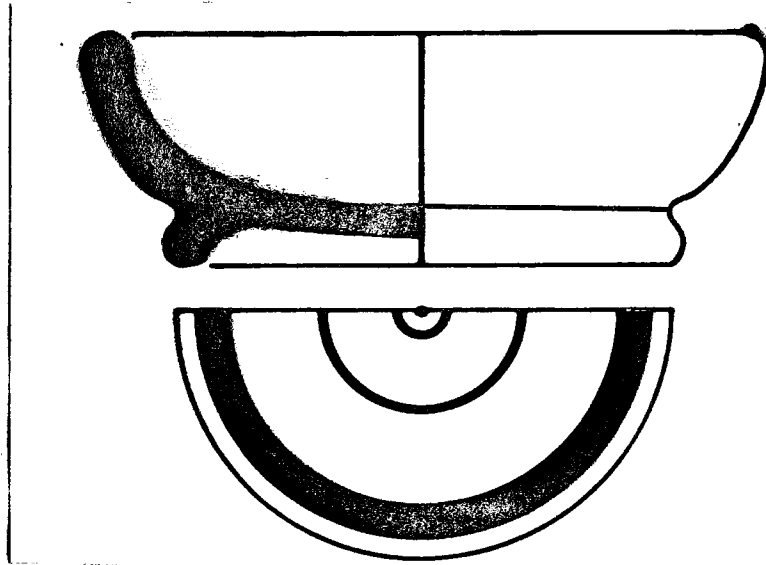
a) Kat. No. 3

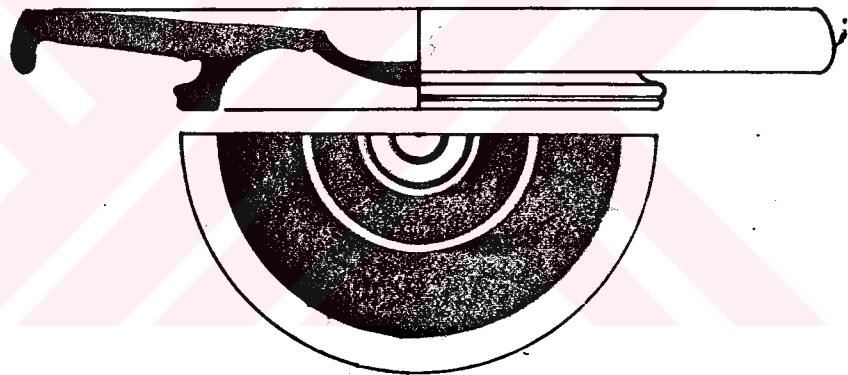
b) Kat. No. 4

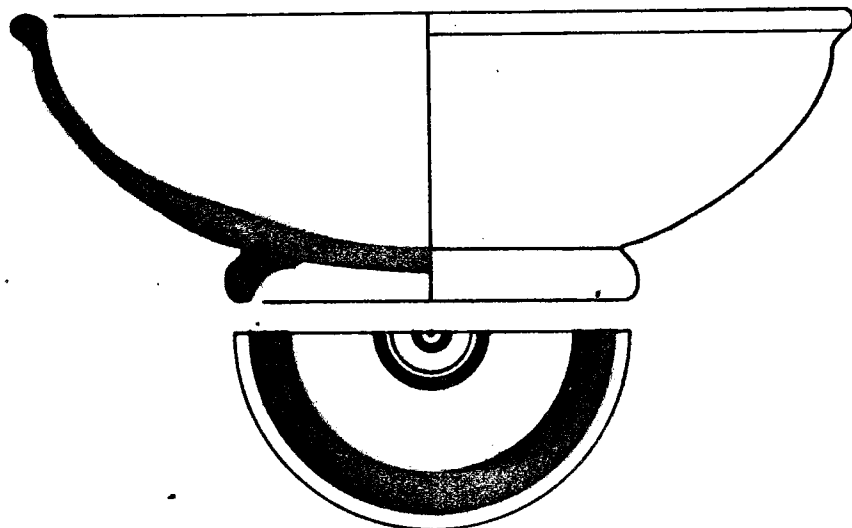
c) Kat. No. 5

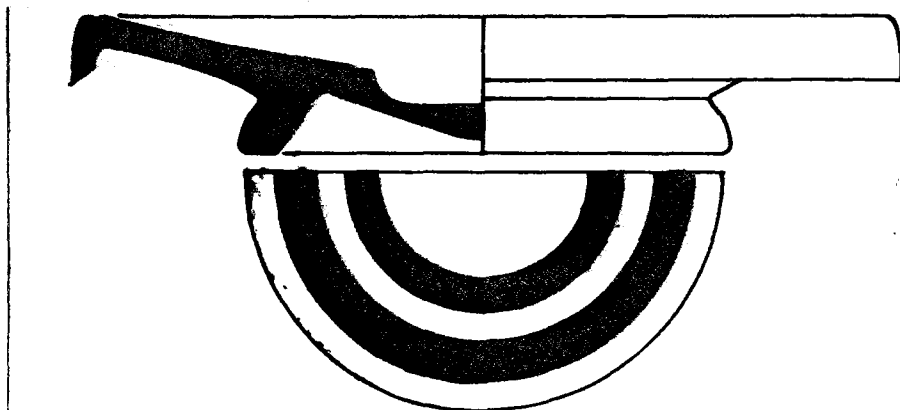
a) Kat. No. 6

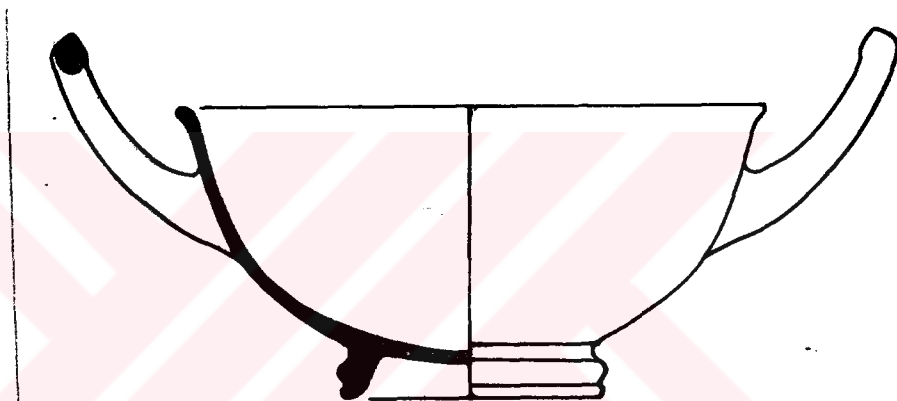
b) Kat. No. 7

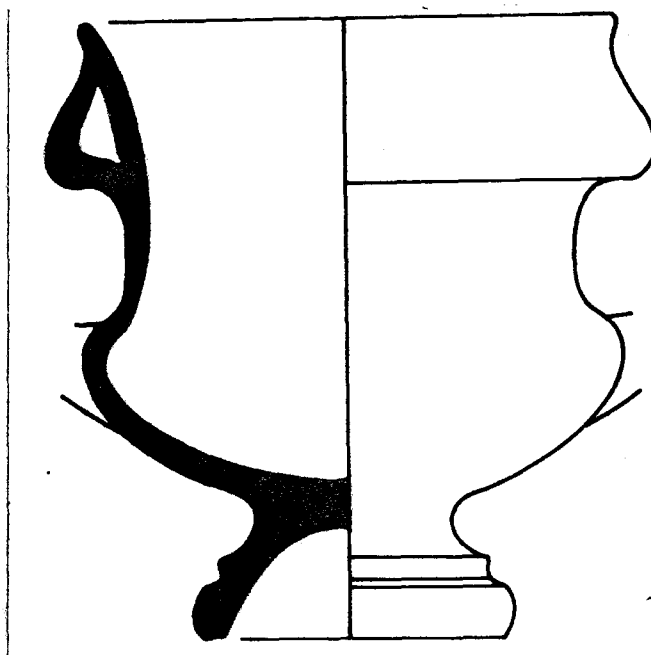
c) Kat. No. 8

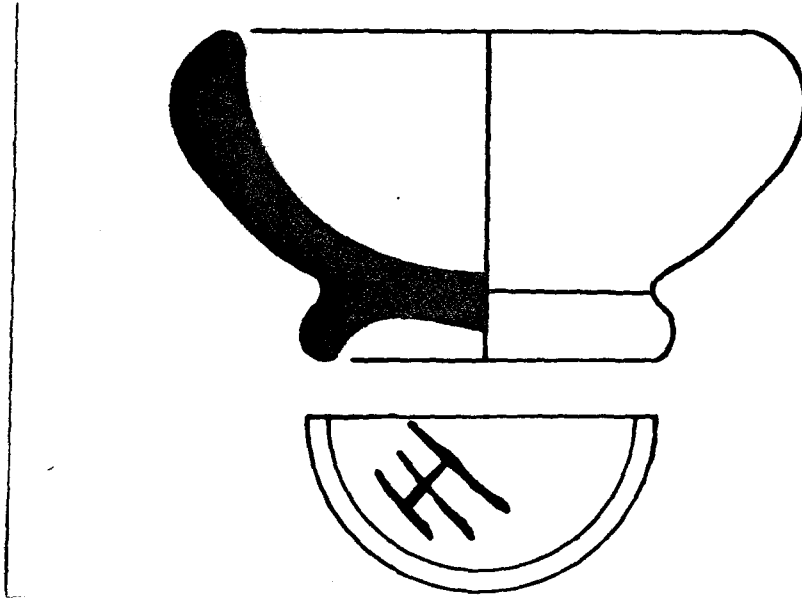
a) Kat. No. 9

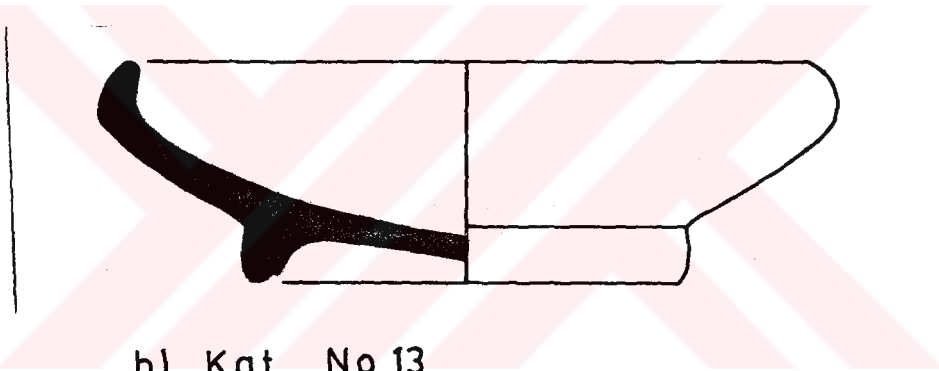
b) Kat. No. 10

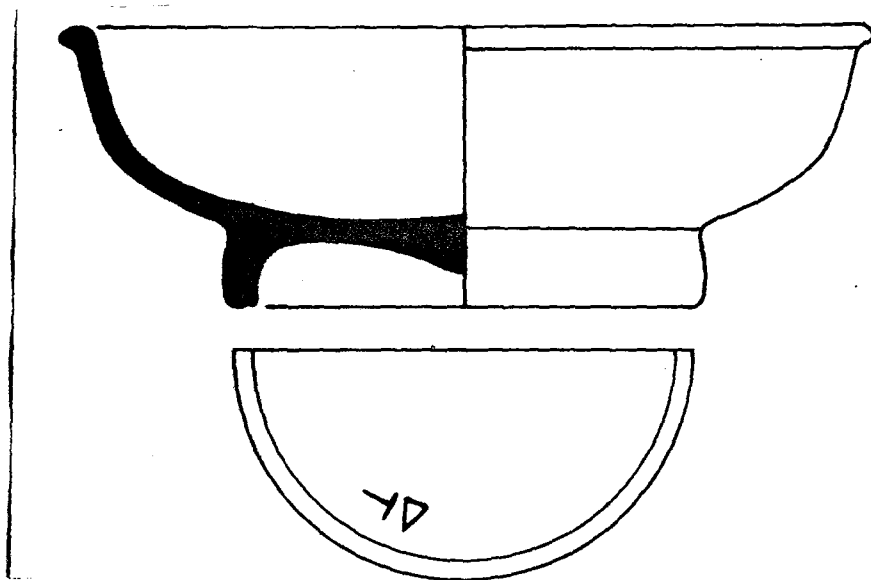
c) Kat. No. 11

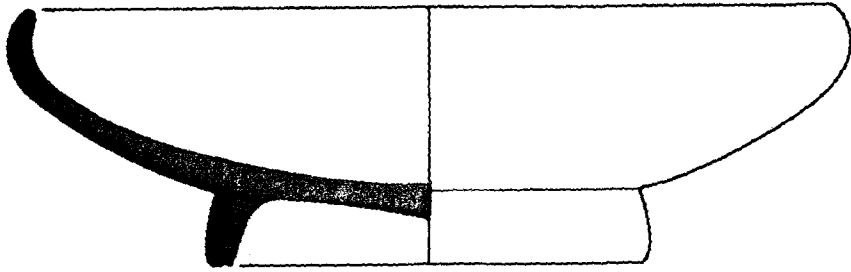
a) Kat. No. 12

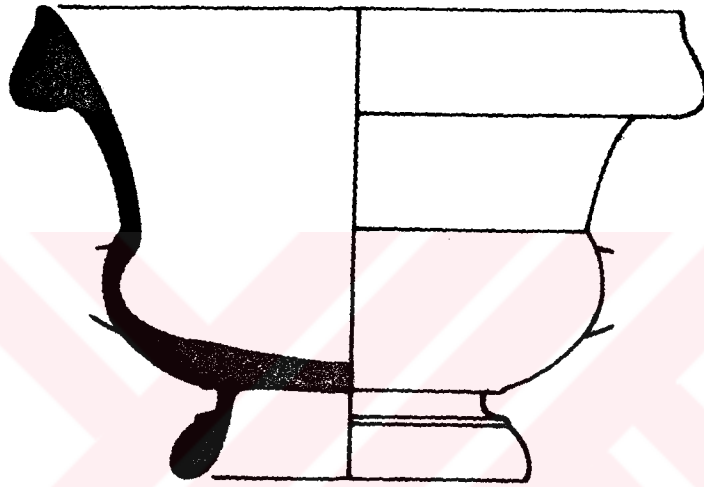
b) Kat. No.13

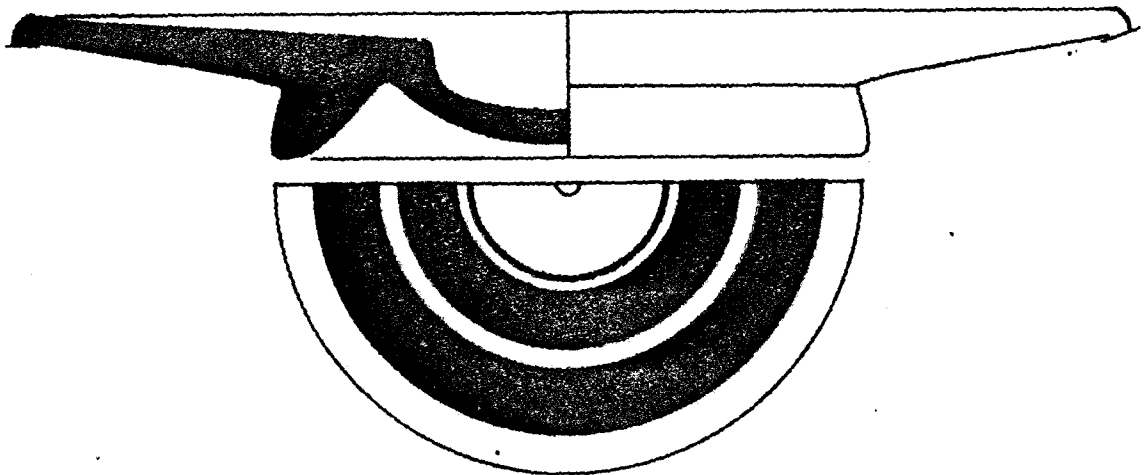
c) Kat. No.14

a) Kat. No. 15

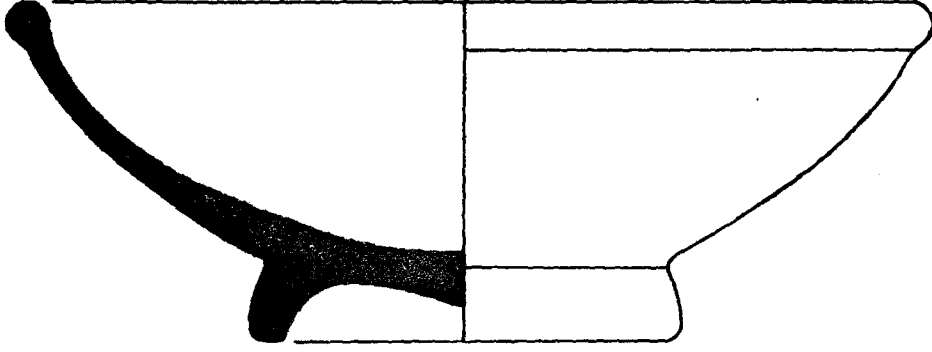

b) Kat. No. 16

c) Kat. No. 17

ŞEK. 10

Kat. No. 19

Y. G.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi